
NOU

Norges offentlige utredninger **2003: 20**

Etter inntektsoppgjørene 2003

Rapport nr. 2, 2003 fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene
Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet 25. juni 2003

Statens forvaltningstjeneste
Informasjonsforvaltning

Oslo 2003

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0721-5

Sats/Trykk: AIT Trondheim AS/AIT Otta AS

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør 12. februar i år og en rapport med oppdatering av lønnstall 28. mars.

Beregningsutvalget legger nå fram sin rapport nr. 2 for 2003 - «Etter inntektsoppgjørene 2003». I rapporten er ny statistikk og annet materiale innarbeidet. Det gis her oversikter over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Det er også korte oversikter over utviklingen i internasjonal økonomi og norsk økonomi. Utvalgets prisanslag for 2003 er gjennomgått på nytt, og hovedtrekkene i årets mellomoppgjør er omtalt. Utvalget har dessuten fått gjennomført en kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet på bakgrunn av et oppdrag fra Regjeringens kontaktutvalg for inntektsoppgjørene med hovedorganisasjonene i arbeidslivet.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Ellen Horneland, Landsorganisasjonen i Norge, Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Erik Orskaug, Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Eirik Solberg, Kommunenes Sentralforbund, Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Gisle Frøiland, Statistisk sentralbyrå, Roger Gunnarson, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Øystein Sjølie, Finansdepartementet og Victoria Sparrman, Finansdepartementet.

Oslo, 25. juni 2003

Svein Longva
Leder

Anne-Kari Bratten
Lars Haartveit
Øystein Olsen
Bjørn Tore Stølen

Gjertrud Eggen
Arnulf Leirpoll
Stein Reegård

Lars Haukjem
Olav Magnussen
Tove Storrødvann

Tormod Belgum, Arbeids- og administrasjonsdepartementet,
(sekretariatsleder)
Ragnhild Nersten, Arbeids- og administrasjonsdepartementet
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Helga Birgitte Aasdalen, Finansdepartementet
Alexander Vik, Finansdepartementet
Trond Hjørungdal, Finansdepartementet
Hans Atle Gullestad, Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Innhold

1	Den samlede inntektsutviklingen	7	3.4	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	45
1.1	Disponibel inntekt for Norge	7	3.4.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i NHO-bedrifter.	45
1.2	Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	9	3.4.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området. ..	46
1.3	Endringer i funksjonell inntektsfordeling	10	3.4.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.	46
1.4	Den institusjonelle inntektsfordelingen	14	3.4.4	Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet	48
2	Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	16	3.4.5	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	50
2.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	16	3.4.6	Lønnsutviklingen i NAVO-området	52
2.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger .	19	3.4.7	Lønnsutviklingen for toppledere i privat næringsvirksomhet	53
2.2.1	Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2000 til 2002 for hovedgrupper av lønnstakere	21	3.5	Lønnsoverhenget	59
2.2.2	Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2002 til 2003	23	3.5.1	Innledning	59
2.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2000 til 2002	23	3.5.2	Lønnsoverhenget 1999-2003 og allerede avtale tillegg for 2003 i noen store forhandlingsområder	59
2.3.1	Pensjonsregulering i 2003	24	3.6	Mellomoppgjøret 2003 – inntektspolitisk samarbeid	59
2.3.2	Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2002 til 2003	24	3.7	Lønnsvekst fra 2002 til 2003 i noen forhandlingsområder	60
2.4	Fordeling av inntekt	24	3.8	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	62
2.4.1	Nærmere om fordelingen av lønnsinntekt før skatt for heltidsansatte	24	4	Prisutvikling og konsumprisindeksen	68
2.4.2	Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	26	4.1	Konsumprisindeksen	69
2.4.3	Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter for yrkestilknyttede	30	4.2	Offentlige tjenester	73
2.4.4	Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	30	4.2.1	Kommunale avgifter/gebyrer	73
2.4.5	Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2001	30	4.2.2	Andre kommunale og offentlige tjenester	74
2.4.6	Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	32	5	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	76
3	Lønnsutviklingen i senere år	35	5.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	80
3.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	35	5.1.1	Lønnskostnader	80
3.2	Lønnsutviklingen etter utdanning ..	41	5.1.2	Kapitalkostnader	83
3.3	Deltidsansatte	45	5.1.3	Andre kostnader	84
			5.1.4	Rammebetingelser	85
			5.2	Produktivitetsutviklingen	86
			5.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	89
			5.3.1	Makroøkonomiske lønnsomhetsmål	89
			5.3.2	Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål	91
			5.4	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og andre land.	91

5.5	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene	93	3	Definisjoner av en del lønnsbegreper	117
6	Økonomiske utsikter	96	4	Uttalelse fra Kontaktutvalget om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003	121
6.1	Internasjonal økonomi	96	5	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	123
6.2	Norsk økonomi	99	6	Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen	127
6.3	Anslag på konsumprisutviklingen i 2003	103	7	Kursutviklingen for norske kroner	129
Vedlegg			8	Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet	132
1	Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten	106	9	Tabellvedlegg	147
2	Mellomoppgjørene i 2003	110			

Kapittel 1

Den samlede inntektsutviklingen

- 2002 var det femte året på rad hvor utviklingen i bytteforholdet ga sterkere impulser til veksten i disponibel realinntekt for Norge enn produksjonsutviklingen. Et fall i oljeprisen målt i norske kroner bidro ifølge reviderte nasjonalregnskapstall til at disponibel realinntekt for Norge ble redusert med 1,5 prosent fra 2001 til 2002, etter en meget lav vekst året før. Sterk vekst i 1999 og 2000 medfører likevel at nivået på disponibel realinntekt for Norge ligger 23 prosent høyere enn ved konjunkturtoppen i 1998 og nær 60 prosent høyere enn for 10 år siden. Produksjonsutviklingen ga et lite, men dog positivt bidrag til inntektsveksten i 2002. Man må tilbake til 1989 for å finne et mindre bidrag. Netto formuesinntekter fra utlandet var positiv for første gang på over 50 år, noe som bidro til positive vekstbidrag fra utviklingen i rente- og stønadbalansen.
- Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at lønnskostnadene som andel av faktorinntekten i industrien økte markert fra 2000 til 2001, og Beregningsutvalget anslår at lønnsandelen i fjor kom opp i nær 83 prosent. I øvrige deler av markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge har lønnskostnadsandelen gått noe ned i den samme perioden. For markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge samlet har andelen vært forholdsvis stabil etter konjunkturtoppen i 1998, etter en klar økning i de foregående fire årene.

1.1 Disponibel inntekt for Norge

I de siste 5 årene har utviklingen i oljeprisen vært en helt dominerende faktor bak utviklingen i disponibel inntekt for Norge, mens produksjonsutviklingen i Fastlands-Norge hadde en tilsvarende rolle i de 5 foregående årene. Målt i dollar økte oljeprisen litt fra 2001 til 2002, mens den målt i norske kroner ble redusert med 10 prosent, og dette bidro til at veksten i disponibel inntekt for Norge ble meget beskjeden i 2002. Ifølge foreløpige nasjonalregnskaps-tall var inntektsøkningen fra 2001 til 2002 på knappe 5 milliarder kroner. Disponibel inntekt for Norge i 2002 var 1291,4 milli-

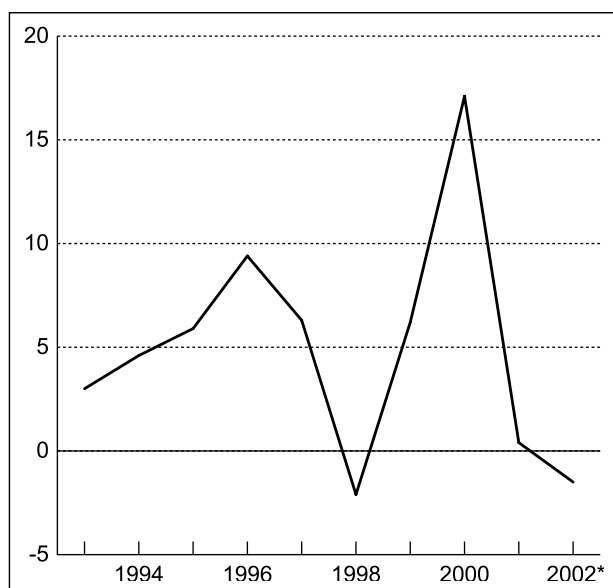
arder kroner eller om lag 284 500 kroner per innbygger.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt disponibel realinntekt for Norge med 1,5 prosent i 2002, etter en vekst på 0,4 prosent året før. Den svake utviklingen må ses på bakgrunn av en meget sterk vekst i de foregående to årene. I 2000 var veksten på over 17 prosent og i 1999 over 6 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet ("terms of trade"). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten til veksten i disponibel realinntekt for Norge ser ut til å ha vært ubetydelig i 2002, etter å ha gitt et bidrag på 0,7 prosentpoeng året før. Vekstbidraget fra produksjonsutviklingen i øvrige næringer var 0,8 prosentpoeng i fjor, som er det klart laveste siden slutten av 1980-tallet.

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for utvik-

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹⁾

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Bruttonasjonalprodukt	830,4	873,4	937,4	1026,9	1111,3	1132,1	1233,0	1469,1	1526,6	1520,7
- Kapitalslit	139,8	143,2	149,0	154,8	164,1	175,6	188,5	204,9	216,4	214,5
= Nettonasjonalprodukt	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,5	1264,2	1310,2	1306,2
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-19,8	-15,4	-12,2	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,4	-8,7	3,8
= Nasjonalinntekt	670,8	714,8	776,2	860,0	935,4	947,2	1029,7	1249,8	1301,5	1310,0
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-9,5	-12,2	-13,0	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-11,4	-15,1	-18,6
= Disponibel inntekt for Norge	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,4	1238,4	1286,4	1291,4

* Foreløpige tall

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Gjennomsnitt	Endring fra året før									
	1993-2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Vekst i disponibel realinntekt	4,8	3,0	4,6	5,9	9,4	6,3	-2,1	6,2	17,1	0,4	-1,5
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²⁾</i>											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	0,7	0,2	2,1	1,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,8	0,7	0,1
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	2,8	2,9	4,1	4,0	4,0	4,3	3,5	2,0	1,3	1,5	0,8
Endring i bytteforholdet	1,2	0,2	-1,9	0,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,9	-2,0	-3,1
Herav prisutviklingen på råolje og gass	0,8	-0,1	-1,7	-0,8	3,2	-0,1	-4,5	4,0	12,3	-2,5	-3,3
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	-0,4	0,3	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,1	0,2	0,7

* Foreløpige tall

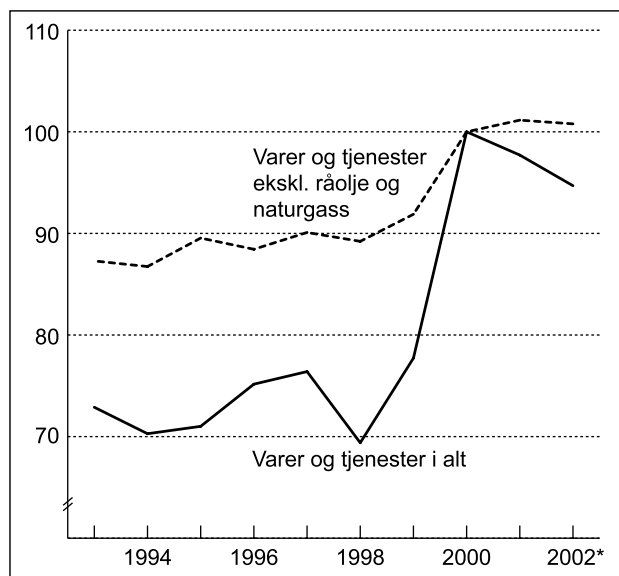
¹⁾ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.²⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.³⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

lingen i bytteforholdet overfor utlandet. I de siste to årene har fall i oljeprisen ført til svekkelse av bytteforholdet, etter at økte oljepriser i de to foregående årene resulterte i kraftig bedring. Bidraget til veksten i disponibel realinntekt for Norge fra bytteforholdsutviklingen var -3,1 prosentpoeng i 2002 og -2,0 prosentpoeng i 2001, mot 14,9 og 5,3 prosentpoeng i henholdsvis 2000 og 1999. Prisutviklingen på andre varer enn råolje og naturgass virket samlet sett svakt positivt i forhold til veksten

i disponibel realinntekt for Norge i fjor, etter å ha bidratt i samme retning også i de tre foregående årene.

Oljeinntektene har bidratt til at Norge i 1996 kom over i en netto fordringsposisjon, og fordringene vokser. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* var 0,7 prosentpoeng i 2002, mot 0,2 prosentpoeng i 2001. Netto formuesinntekter til Norge i 2002 ser ut til å ha vært positive for første gang på over 50 år. At ikke vekstbidra-

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

gene fra endringene i rente- og stønadsbalansen har vært større kan blant annet forklares av at utlendingers investeringer i Norge har vært konsentrert om rentebærende objekter, mens norske plasseringer i utlandet i større grad er preget av aksjekjøp, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens petroleumsfond. Aksjeutbytte og kursgevinster blir dermed viktig for de samlede formuesinntekter for Norge. Løpende rente-utbetalinger registreres i likhet med utbytte som en del av rente- og stønadsbalansen, mens kursendringer inngår i posten omvurderinger i kapitalregnskapet. Det at norske renter har ligget høyere enn rentene i utlandet har også bidratt til en

relativt svak utvikling i rente- og stønadsbalansen.

1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt beregnes som nettonasjonalprodukt (eller nettoproduktet for en næring) fratrukket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 0,3 prosent i 2002, etter en vekst på 3,6 prosent i 2001 og hele 23,9 prosent i 2000. Forløpet domineres av utviklingen i petroleumssektoren. Eksklusiv petroleumsvirksomheten økte faktorinntekten med rundt 7 prosent årlig i 2000 og 2001 og 5 prosent i 2002.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte de samlede *lønnskostnadene* i Norge med 5,2 prosent i 2002, mot en vekst på 6,5 prosent i 2001 og 5,6 prosent i 2000. Timelønnskostnadene har i de tre siste årene økt mer enn dette, mens antall utførte timeverk har blitt redusert. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet falt i 2002 med 7,1 prosent, etter nedgang på 0,7 prosent i 2001. I 2000 økte driftsresultatet med hele 64,2 prosent. Dette forløpet er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumssektoren. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport falt med 17,1 prosent i fjor og 7,5 prosent i 2001 etter å ha økt med 157,0 prosent i 2000. I de øvrige sektorene samlet økte driftsresultatet med 4,9 prosent i fjor, etter

Tabell 1.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner¹⁾

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ²⁾	2001* ²⁾	2002*
Nettonasjonalprodukt	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,5	1044,5	1264,2	1310,2	1306,2
- Netto produksjonsskatter	96,7	106,4	120,6	133,8	146,9	153,1	164,0	173,5	180,8	173,1
= Faktorinntekt	593,9	623,8	667,8	738,4	800,4	803,4	880,5	1090,7	1129,4	1133,0
- Lønnskostnader	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	682,0	717,1
= Driftsresultat	195,6	205,3	223,8	262,2	283,8	235,6	274,4	450,6	447,5	415,9
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	242,7	201,1
= Driftsresultat i øvrige sektorer	142,8	149,0	162,1	158,8	168,8	174,8	172,2	188,1	204,8	214,8

* Foreløpige tall

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

²⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ¹⁾	2001* ¹⁾	2002*
Nettonasjonalprodukt	5,3	5,7	8,0	10,6	8,6	1,0	9,2	21,0	3,6	-0,3
Faktorinntekt	4,8	5,0	7,1	10,6	8,4	0,4	9,6	23,9	3,6	0,3
Lønnskostnader	2,5	5,1	6,1	7,2	8,5	9,9	6,7	5,6	6,5	5,2
Driftsresultat	9,8	5,0	9,0	17,1	8,3	-17,0	16,5	64,2	-0,7	-7,1
Driftsresultat i olje- og gassutvin- ning inkl. tjenester og rørtransport	1,8	6,5	9,7	67,5	11,2	-47,1	67,9	157,0	-7,5	-17,1
Driftsresultat i øvrige sektorer	13,0	4,4	8,8	-2,0	6,3	3,5	-1,4	9,2	8,8	4,9

* Foreløpige tall

¹⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

en vekst på 8,8 prosent i 2001 og 9,2 prosent i 2000.

1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 1.5 og 1.6 og figur 1.3-1.5 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5 viser at mens de *samlede lønnskostnadene* i 2002 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var 717,1 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 488,2 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning, ideelle organisasjoner og produksjonen av boligjenester.

Ved konjunkturtoppen i 1998 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹⁾ 28,6 prosent av de totale lønnskostnadene. I de to påfølgende årene var andelen om lag uforandret, men har deretter økt. I 2000 og 2001 bidro imidlertid føringen av de påløpte lønnskostnadene knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 til å redusere offentlig sektors lønnskostnadsandel. Dette fordi disse kostnadene i staten - som eneste sektor - i nasjonalregnskapet ikke har blitt registrert i det de påløper, men når feriepengene blir utbetalt. For 2002 stod offentlig sektor for 29,5 prosent av de samlede lønnskostnadene.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. I de fem siste årene har industriens andel sunket, og var i 2002 kommet ned i 14,5 prosent.

¹⁾ Eksklusive vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Driftsresultat (jf. tabell 1.6) påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelig svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for en del næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning etter som overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

I årene 1990 til 1995 utgjorde driftsresultatet i *petroleumssektoren* rundt 24 prosent av næringenes samlede driftsresultat. Markerte bevegelser i oljeprisen har bidratt til kraftige svingninger i denne andelen i de siste syv årene. Etter å ha vært oppe i 36,6 prosent i 1997, falt petroleumssektorens andel av samlet driftsresultat til 22,8 prosent i 1998, for deretter å øke til hele 53,9 prosent i 2000. Deretter har andelen falt noe ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall; til 49,6 prosent i 2001 og til 43,1 prosent i fjor.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med knappe 7 milliarder kroner i 2001 og med noe under 19 milliarder i 2002, til 198,5 milliarder kroner. Endelige nasjonalregnskapstall viser at industriens driftsresultat i 2000 var 27,6 milliarder kroner, men det ble markert redusert i 2001. Beregningsutvalget anslår en svak nedgang i industriens driftsresultat i 2002, slik at driftsresultatet da var 6 milliarder lavere enn i 2000. Utviklingen kan i stor grad forklares av en stadig sterkere kronkurs, en svak utvikling på de norske eksportmarkedene og en forholdsvis høy vekst i lønnskostnadene.

Industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var i 2000 oppe i 15,9 prosent. Deretter har andelen blitt

Tabell 1.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ¹⁾	2001* ¹⁾	2002*
Alle næringer	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	682,0	717,1
Offentlig forvaltning ²⁾	120,2	125,0	131,1	140,4	148,6	162,2	173,3	182,7	198,8	211,6
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	11,5	11,7	12,0	12,6	12,9	13,5	14,6	15,5	16,3	17,3
Markedsrettet virksomhet ³⁾	266,6	281,8	300,9	323,2	355,0	392,0	418,3	441,8	466,9	488,2
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	11,3	11,9	11,9	12,5	14,2	15,6	17,1	17,0	18,3	19,9
Markedsrettet virksomhet ellers	255,3	269,8	289,0	310,6	340,8	376,5	401,2	424,9	448,6	468,2
Markedsrettet virksomhet ³⁾ Fastlands-Norge	248,0	262,5	281,6	303,1	332,7	367,2	391,0	414,0	437,6	457,3
Industri	67,1	71,1	75,8	79,8	86,9	93,5	95,4	97,7	100,6	104,3
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	25,8	27,2	29,4	31,0	34,8	37,9	40,0	39,8	41,7	44,1
Råvarebasert industri	15,6	16,3	17,5	18,2	19,0	20,1	20,1	20,8	21,2	21,6
Øvrige industrisektorer	25,7	27,6	28,9	30,6	33,1	35,5	35,2	37,0	37,6	38,5
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	180,9	191,4	205,8	223,4	245,8	273,7	295,6	316,4	337,1	353,0
I prosent av samlede lønnskostnader										
Offentlig forvaltning ²⁾	30,2	29,9	29,5	29,5	28,8	28,6	28,6	28,5	29,1	29,5
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	2,9	2,8	2,7	2,7	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
Markedsrettet virksomhet ³⁾	66,9	67,3	67,8	67,9	68,7	69,0	69,0	69,0	68,5	68,1
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	2,8	2,9	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	2,6	2,7	2,8
Markedsrettet virksomhet ellers	64,1	64,5	65,1	65,2	66,0	66,3	66,2	66,4	65,8	65,3
Markedsrettet virksomhet ³⁾ Fastlands-Norge	62,3	62,7	63,4	63,7	64,4	64,7	64,5	64,7	64,2	63,8
Industri	16,9	17,0	17,1	16,8	16,8	16,5	15,7	15,3	14,7	14,5
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	6,5	6,5	6,6	6,5	6,7	6,7	6,6	6,2	6,1	6,2
Råvarebasert industri	3,9	3,9	4,0	3,8	3,7	3,5	3,3	3,3	3,1	3,0
Øvrige industrisektorer	6,5	6,6	6,5	6,4	6,4	6,2	5,8	5,8	5,5	5,4
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	45,4	45,7	46,4	46,9	47,6	48,2	48,8	49,4	49,4	49,2

* Foreløpige tall

¹⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

²⁾ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

redusert til 12,4 prosent i 2001 og videre til 10,9 prosent i 2002 ifølge Beregningsutvalgets anslag. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råva-

rebaserte sektorene. I de fire siste årene har det imidlertid også vært betydelige endringer i andre deler av industrien. Det ser ut til å ha vært en marked bedring i driftsresultatet for verksteds- og

Tabell 1.6 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Alle næringer ¹⁾	228,3	236,5	253,3	292,6	314,5	267,3	310,0	487,0	489,4	466,6
Offentlig forvaltning ²⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligtjenester og eget bruk	46,6	46,6	46,2	44,7	42,2	43,2	44,5	47,8	50,3	55,1
Markedsrettet virksomhet ³⁾	181,7	189,9	207,1	247,9	272,3	224,1	265,6	439,2	439,1	411,6
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	242,7	201,1
Markedsrettet virksomhet ellers	128,9	133,6	145,3	144,5	157,3	163,3	163,4	176,7	196,4	210,5
Markedsrettet virksomhet ³⁾										
Fastlands-Norge	127,1	133,6	145,0	144,3	154,9	161,9	163,2	172,9	179,7	198,5
Industri	17,7	19,4	25,5	22,4	22,9	23,0	25,1	27,6	22,2	21,6 ⁴⁾
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	4,6	4,2	5,0	5,5	7,0	8,6	8,7	4,9	6,5	9,0 ⁴⁾
Råvarebasert industri	3,5	5,9	11,3	9,2	8,5	8,6	9,0	12,5	7,4	2,4 ⁴⁾
Øvrige industrisektorer	9,6	9,3	9,2	7,6	7,5	5,8	7,4	10,2	8,4	10,2 ⁴⁾
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	109,4	114,2	119,5	122,0	132,0	138,8	138,2	145,3	157,5	177,0 ⁴⁾
I prosent av driftsresultat i alle næringer										
Ideelle organisasjoner, boligtjenester og eget bruk	20,4	19,7	18,2	15,3	13,4	16,2	14,3	9,8	10,3	11,8
Markedsrettet virksomhet ³⁾	79,6	80,3	81,8	84,7	86,6	83,8	85,7	90,2	89,7	88,2
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	23,1	23,8	24,4	35,4	36,6	22,8	33,0	53,9	49,6	43,1
Markedsrettet virksomhet ³⁾ ellers	56,5	56,5	57,4	49,4	50,0	61,1	52,7	36,3	40,1	45,1
I prosent av driftsresultatet i markedsrettet virksomhet ²⁾ Fastlands-Norge										
Industri	13,9	14,5	17,6	15,5	14,8	14,2	15,4	15,9	12,4	10,9 ⁴⁾
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	3,7	3,1	3,4	3,8	4,5	5,3	5,3	2,8	3,6	4,5 ⁴⁾
Råvarebasert industri	2,8	4,4	7,8	6,4	5,5	5,3	5,5	7,3	4,1	1,2 ⁴⁾
Øvrige industrisektorer	7,5	6,9	6,3	5,3	4,8	3,6	4,5	5,9	4,7	5,1 ⁴⁾
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	86,1	85,5	82,4	84,5	85,2	85,8	84,6	84,1	87,6	89,1 ⁴⁾

* Foreløpige tall

¹⁾ Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.

²⁾ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

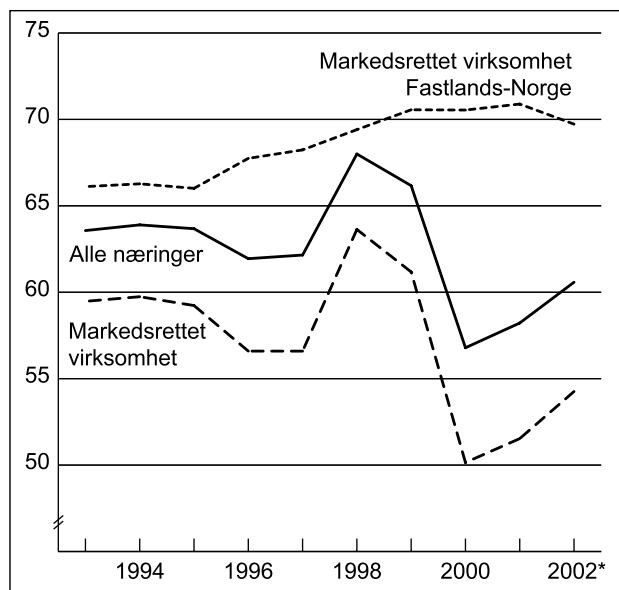
³⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

⁴⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

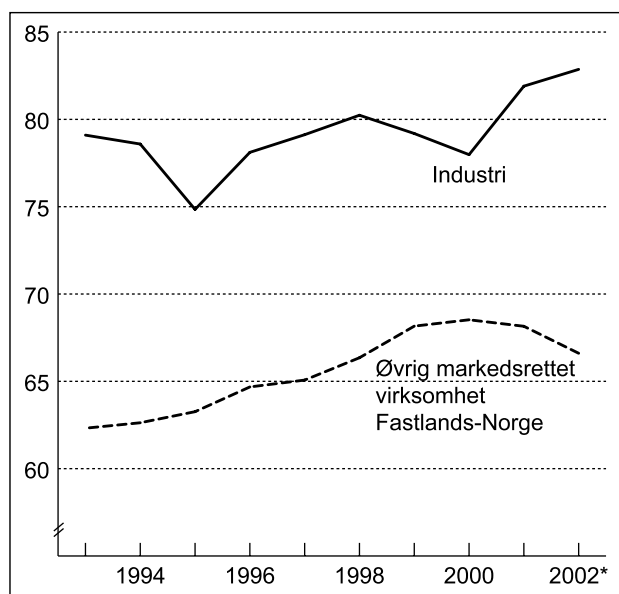
skipsbyggingsindustrien i de siste to årene, men en kraftig nedgang for den råvarebaserte industrien. For industrisektorer som i stor grad leverer konsumvarer til hjemmemarkedet, var det en klar oppgang fra 1998 til 2000, mens nivået deretter ser

ut til å ha vært forholdsvis stabilt. Det må understrekes at det er knyttet spesielt stor usikkerhet til nasjonalregnskapets foreløpige tall for driftsresultat etter sektor, og at revisjonene kan bli forholdsvis store.

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

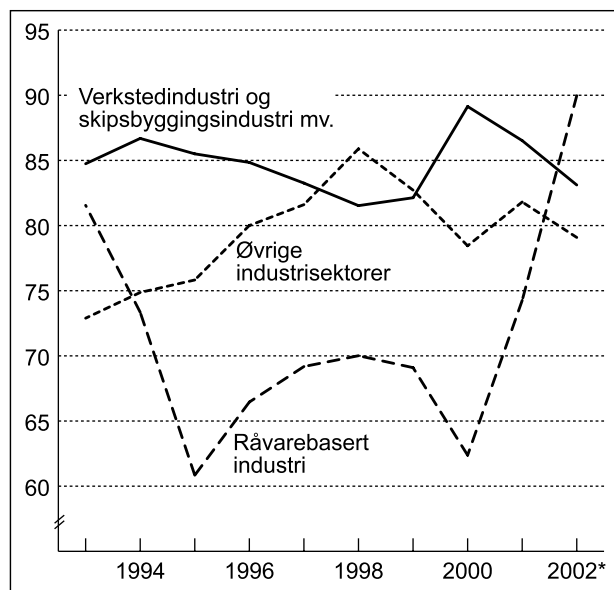

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figurene 1.3 til 1.5 viser hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid for en del næringsgrupper. I *markedsrettet virksomhet* lå lønnskostnadsandelen på 1990-tallet forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent (jf. figur 1.3). I 2000 falt andelen til 50 prosent, men har deretter økt litt. For 2002 er andelen anslått til 54,2 prosent. Utviklingen i driftsresultatet i petroleumsvirksomheten forklarer mye av endringene i denne andelen.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge*

Figur 1.5 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

var lønnskostnadsandelen i 1995 nede i 66,0 prosent. I de siste fem årene har andelen vært meget stabil rundt 70 prosent, og i 2002 var den ifølge foreløpige nasjonalregnskaptall 69,7 prosent.

Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i *industrien* og i *øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge*. I industrien nådde lønnskostnadsandelen en bunn i 1995 med 74,8 prosent. I de to siste årene har den økt, og Beregningsutvalget anslår andelen til knappe 83 prosent i 2002. I *øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var lønnskostnadsandelen i 1993 nede i 62,3 prosent. Deretter økte lønnskostnadsandelen, og i 2000 var den oppe i 68,5 prosent. Etter å ha vært om lag uforandret i 2001 ser den ut til å ha falt om lag 2 prosentpoeng i fjor.

Figur 1.5 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Etter 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i *verktedsindustrien*, helt til 2000 da andelen økte kraftig og kom opp i overkant av 89 prosent. Lønnskostnadsandelen ser ut til å ha falt i de to siste årene, og Beregningsutvalgets anslår at den i 2002 var kommet ned på samme nivå som gjennomsnittet av siste halvdel av 1990-tallet. I *råvarebasert industri* er det spesielt store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekten og driftsresultatet. I perioden 1995 - 2000 lå andelen i intervallet 60 - 70 prosent. I de

to siste årene ser det ut til å ha vært en kraftig økning, slik at lønnskostnadsandelen i 2002 ifølge Beregningsutvalgets anslag var kommet opp i 90 prosent. I *øvrige industri* var det gjennom konjunkturoppgangen på 1990-tallet en jevn og sterk økning i lønnskostnadsandelen, og andelen nådde en topp i 1998 med knappe 86 prosent. Deretter falt andelen klart i to år, for så igjen å være forholdsvis stabil.

1.4 Den institusjonelle inntektsfordelingen

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk i inntektsutviklingen i Norge etter *institusjonell sektor*. Det vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren.

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall 500,7 milliarder kroner i 2002. Dette er i prinsippet det belø-

pet som i et gitt år er disponibelt for offentlig konsum og sparing. Sparingen kan enten være i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre sektorer (netto finansinvestering).

Offentlig forvaltning får normalt en stor del av sine inntekter fra oljevirkksomheten. Lave oljepriser bidro til at offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge kom ned i 33,0 prosent i 1998. I de to påfølgende årene økte oljeprisen meget kraftig, og dette bidro til at andelen i 2000 kom opp i hele 42,2 prosent. Lavere oljepriser og redusert skatteinngang på grunn av den generelle konjunkturutviklingen samt skattelette og har deretter bidratt til en reduksjon i andelen, som i 2002 ser ut til å ha kommet ned i 38,8 prosent. Til tross for en viss nedgang i oljeprisene fra året før var statens samlede inntekter fra petroleumsvirkksomheten i fjor i et historisk perspektiv, svært høye. Således var offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge i 2002 høyere enn noe år på 1980- og 1990-tallet.

Finansinstitusjonenes andel av disponibel inn-

Tabell 1.7 Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*
Offentlig forvaltning	188,9	211,5	249,9	295,8	333,1	309,0	360,6	523,1	534,1	500,7
Stat	73,1	91,0	124,5	164,6	188,6	166,2	200,7	350,5	348,4	333,4
Kommune	115,8	120,5	125,3	131,2	144,5	142,8	159,9	172,7	185,7	167,3
Finansinstitusjonene	13,8	12,7	6,8	15,4	14,2	16,8	19,1	4,1	13,4	34,0
Ikke-finansielle foretak	16,9	23,8	27,1	34,4	40,9	26,9	27,3	58,2	67,1	34,8
Husholdninger	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	671,9	721,9
Disponibel inntekt for Norge	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,5	1238,4	1286,4	1291,4
Memo: Disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	608,4	646,3	701,5	746,8	810,5	874,8	916,3	975,9	1043,7	1090,3
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	28,6	30,1	32,7	34,8	36,0	33,0	35,4	42,2	41,5	38,8
Stat	11,1	12,9	16,3	19,4	20,4	17,8	19,7	28,3	27,1	25,8
Kommune	17,5	17,1	16,4	15,4	15,6	15,3	15,7	13,9	14,4	13,0
Finansinstitusjonene	2,1	1,8	0,9	1,8	1,5	1,8	1,9	0,3	1,0	2,6
Ikke-finansielle foretak	2,5	3,4	3,5	4,0	4,4	2,9	2,7	4,7	5,2	2,7
Husholdninger	66,8	64,7	62,8	59,4	58,0	62,3	60,0	52,7	52,2	55,9
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Memo: Husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	72,6	70,4	68,3	67,6	66,3	66,6	66,7	66,9	64,4	66,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

tekt for Norge har gjennomgående vært forholdsvis stabil i de 10 siste årene, på 1,5 - 2,0 prosent. Avvikene fra dette kan i stor grad føres tilbake til svingninger i overføringene fra Norges Bank til statsforvaltningen.

Ikke-finansielle foretaks andel av disponibel inntekt for Norge nådde en bunn i 1999 med 2,7 prosent. Deretter steg andelen, blant annet på grunn av oljeprisutviklingen, til 4,7 prosent i 2000 og 5,2 prosent i 2001. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt andelen i 2002 tilbake til 2,7 prosent. Nedgangen i oljeprisen, økte netto renteutgifter og den svake konjunktursituasjonen er noen momenter bak utviklingen.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. I andre halvdel av 1990-tallet har husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge svingt rundt 60 prosent, men falt i 2000 ned til 52,7 prosent og 52,2 prosent i 2001 før den i 2002 kom opp på 55,9 prosent. Sett i forhold til disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren, har husholdningenes disponible inntekt utgjort i overkant av 66 prosent i de seks siste årene, bortsett fra i 2001 hvor andelen var litt lavere.

Boks 1.1 Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrasket *netto produksjonsskatter* og *lønnskostnader* gir *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge opp etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

Kapittel 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønns-takerhusholdninger der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden, mens det i avsnitt 2.4 redegjøres for en del trekk ved inntektsfordelingen for yrkestilknyttede og pensjonister.

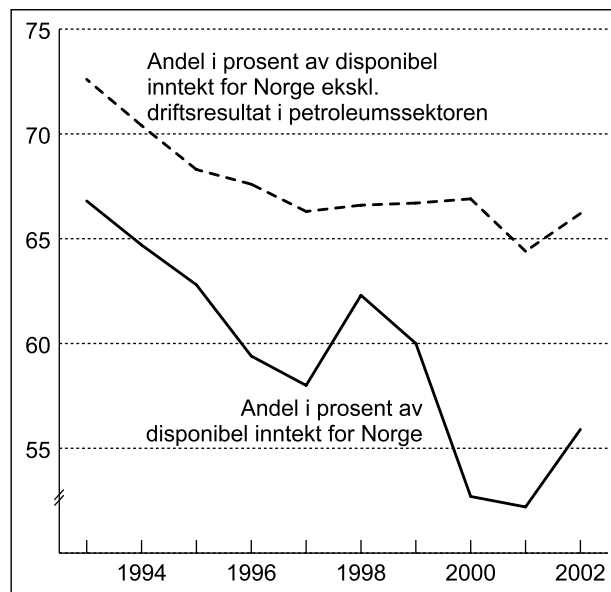
2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

- *Husholdningenes disponible realinntekt gikk ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall opp med 6,7 prosent fra 2001 til 2002. Dette er hele 6,2 prosentpoeng høyere enn veksten i 2001 og den høyeste veksten i disponible realinntekt i hele perioden vi betrakter. Lønnsinntektene, netto formuesinntekter og stønadene fra det offentlige ga de største bidragene til inntektsveksten. Regnet per person gikk disponible realinntekt opp med 6,0 prosent i 2002.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (Se boks 2.1 for en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren)

Figur 2.1 viser husholdningenes disponible inntekt som andel av disponible inntekt for Norge, og som andel av disponible inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren. I 1999 steg oljeinntektene kraftig og veksten i husholdningenes disponible inntekt flatet ut, noe som bidro til at husholdningenes andel av disponible inntekt for Norge falt. Denne utviklingen fortsatte i 2000 og 2001, med moderat til svak vekst i husholdningenes disponible realinntekt og kraftigere vekst i oljeinntektene. I 2002 ble oljeinntektene noe redusert i forhold til de to foregående årene, samtidig var det kraftig vekst i husholdningenes inntekter,

noe som førte til at andelen økte. Husholdningenes andel av disponible inntekt for Norge ekskl.

Figur 2.1 Husholdningenes disponible inntekt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.2 Vekst i disponible realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sive driftsresultatet i petroleumssektoren har vist et jevnere forløp, med en nedadgående tendens i konjunkturoppgangen etter 1993 og fram til 1997. For perioden 1997 - 2000 viser nasjonalregnskaps-tall at denne andelen har ligget stabilt rundt 67 prosent. I 2001 sank andelen noe, grunnet lav vekst i disponibel inntekt i husholdningssektoren. I 2002 bidro den kraftige veksten i husholdningenes disponible inntekt for at andelen omtrent kom opp på nivå med andelen i perioden 1997-2000.

Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster. Det har siden starten på konjunkturoppgangen rundt 1993 vært høy vekst i husholdningenes disponible realinntekt. Veksten var spesielt høy i årene 1996-1998. I perioden 1993-2002 var den gjennomsnittlige veksten 3,6 prosent per år. Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet økte husholdningenes disponible realinntekter med 6,7 prosent i 2002. Dette er hele 6,2

prosentpoeng høyere enn veksten i 2001 og den høyeste veksten i hele perioden vi ser på.

Tabell 2.2 og 2.3 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1993-2002¹⁾. Bidragene fra *lønnsinntekter* har jevnt over vært var store i de siste 9 årene med unntak av 2000 hvor bidraget var mer beskjedent. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at vekstbidraget fra lønnsinntektene var på 26,7 milliarder i 2002, noe som tilsvarer 3,9 prosentpoeng. Dette er 1,3 prosentpoeng høyere enn lønnsbidraget i 2001, og 2,2 prosentpoeng høyere enn bidraget i 2000.

Offentlige stønader, som er den viktigste inn-

- ¹⁾ Bidragene fra de ulike inntekts- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Et eksempel kan være at når det positive bidraget fra lønnsinntektene øker, medfører dette automatisk at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker.

Tabell 2.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹⁾. 1993-2002. Milliarder kroner.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	Gj.snitt
Inntekter	635,3	646,7	680,3	715,4	757,7	827,4	878,0	938,5	981,4	1046,4	
Lønnsinntekter	332,7	349,1	372,2	396,1	428,6	468,4	498,6	524,2	554,1	584,7	
Blandet inntekt ²⁾	86,5	88,1	90,7	88,5	89,3	92,1	92,9	96,0	97,6	101,1	
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	<i>43,1</i>	<i>42,9</i>	<i>41,8</i>	<i>40,6</i>	<i>37,9</i>	<i>38,5</i>	<i>39,7</i>	<i>39,9</i>	<i>40,2</i>	<i>43,3</i>	
Formuesinntekter	47,4	39,3	43,5	43,9	42,4	52,8	57,9	71,1	64,3	84,3	
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav³⁾</i>	<i>20,0</i>	<i>17,2</i>	<i>18,5</i>	<i>18,6</i>	<i>18,3</i>	<i>19,5</i>	<i>18,4</i>	<i>19,8</i>	<i>23,5</i>	<i>26,0</i>	
Offentlige stønader	138,1	140,5	145,0	152,7	158,8	169,8	182,1	195,1	209,5	225,2	
Andre inntekter ⁴⁾	30,6	29,8	28,8	34,2	38,5	44,3	46,6	52,1	55,9	51,2	
Utgifter	193,5	192,0	200,8	210,7	220,5	244,4	266,6	285,5	309,6	324,5	
Skatt av inntekt og formue	128,2	137,1	147,0	159,2	174,4	189,7	201,2	216,3	228,9	239,7	
Formuesutgifter	58,5	47,8	46,5	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,4	76,5	
Andre utgifter ⁴⁾	6,9	7,1	7,3	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	9,3	8,3	
Disponibel inntekt	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	671,9	721,9	
Disponibel realinntekt ⁵⁾	527,7	536,6	552,3	573,4	596,5	631,6	649,2	673,1	676,6	721,9	
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	3,7	1,7	2,9	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	0,5	6,7	3,6

* Foreløpige tall.

¹⁾ På grunn av avrunding summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallet.

²⁾ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.

³⁾ Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.

⁴⁾ Andre inntekter består av stønader fra utlandet, netto overføringer til ideelle organisasjoner og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige. Andre utgifter omfatter stønader til utlandet og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.

⁵⁾ 2002-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator. Denne prisindeksen vil normalt ha en noe annen utvikling enn konsumprisindeksen (KPI). For 2002 var veksten i nasjonalregnskapets prisindeks mindre enn i KPI.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.2. Disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Endring i milliarder 2002-kroner.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	Gj.snitt
Endring i disponibel realinntekt	19,1	8,8	15,7	21,1	23,1	35,0	17,7	23,9	3,4	45,3	21,3
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	6,3	14,4	16,9	21,3	25,8	31,6	21,9	11,0	17,6	26,7	19,4
- Blandet inntekt	1,9	0,6	0,5	-3,8	-1,4	0,6	-1,2	0,4	-0,7	2,8	0,0
- Offentlige stønader	2,6	0,8	1,3	6,5	2,8	7,6	9,4	7,8	9,9	14,2	6,3
- Skatt av inntekt og formue	-5,0	-8,7	-7,5	-11,5	-12,8	-11,9	-8,2	-9,3	-7,5	-9,1	-9,2
- Netto formuesinntekter	11,8	3,2	6,6	2,3	5,4	2,5	-5,3	10,5	-19,2	14,9	3,3
- Andre inntekter netto	1,4	-1,5	-2,0	6,4	3,3	4,6	1,1	3,5	3,3	-4,1	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.3. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	Gj.snitt
Vekst i disponibel realinntekt. Prosent	3,7	1,7	2,9	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	0,5	6,7	3,6
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	1,2	2,7	3,2	3,9	4,5	5,3	3,5	1,7	2,6	3,9	3,3
- Blandet inntekt	0,4	0,1	0,1	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	0,1	-0,1	0,4	0,0
- Offentlige stønader	0,5	0,1	0,2	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,5	2,1	1,0
- Skatt av inntekt og formue	-1,0	-1,6	-1,4	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,4	-1,1	-1,4	-1,6
- Netto formuesinntekter	2,3	0,6	1,2	0,4	0,9	0,4	-0,8	1,6	-2,8	2,2	0,6
- Andre inntekter netto	0,3	-0,3	-0,4	1,2	0,6	0,8	0,2	0,5	0,5	-0,6	0,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

tektskilden for pensjonister og trygdede, har i perioden 1993-2002 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden 1993 til 1995 var det gjennomgående en avtakende tendens i bidraget fra stønadsveksten. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. Nasjonalregnskapstall viser imidlertid at bidraget fra offentlige stønader tok seg markant opp i 1996, og var da nesten på høyde med bidragene i begynnelsen på 1990-tallet. I perioden 1998-2001 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i pensjonssatsene, vekst i antall pensjonister, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2002 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at posten ga et vekstbidrag på hele 14,2 milliarder kroner, som tilsvarer 2,1 prosentpoeng.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. De nega-

tive vekstbidragene for årene 1993-2002 har sammenheng med realinntektsveksten som fant sted i denne perioden. Nasjonalregnskapet anslår at skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 9,1 milliarder 2002-kroner fra 2001 til 2002, tilsvarende 1,4 prosentpoeng.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkasting på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Utviklingen i *netto formuesinntekter* bidro positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1993-1998, blant annet som en følge av den sterke finansielle konsolideringen i husholdningene. I perioden 1998-2000 endret dette bildet seg noe. En markant økning i rentene i 3. kvartal 1998 bidro til en økning i husholdningenes netto renteutgifter. Denne utgiftsøkningen ble til en viss grad motvirket av at husholdningenes aksjeutbytte også økte, slik at posten ga et

Tabell 2.4. Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾. Prosent

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002*	Gj.snitt
Disponibel realinntekt per person	3,1	1,1	2,4	3,3	3,4	5,2	2,0	3,1	0,1	6,0	3,0

* Foreløpige tall

¹⁾ Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

svakere positivt bidrag til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1998. Det var en betydelig økning i netto renteutgifter i 1999. Inntektene fra aksjeutbytte økte ikke like mye, slik at posten netto formuesinntekter ga et negativt vekstbidrag på 0,8 prosentpoeng. Netto renteutgifter økte også i 2000, men aksjeutbytte økte også kraftig, noe som har bidratt til et positivt vekstbidrag fra netto formuesinntekter på 1,6 prosentpoeng. I 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at posten ga et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 2,8 prosentpoeng. Dette må ses i sammenheng med fortsatt høyere vekst i rentebærende gjeld enn i rentebærende fordringer, samt en nedgang i mottatt aksjeutbytte. For 2002 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at endringene i netto formuesinntekter har bidratt med hele 14,9 milliarder 2002-kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt, tilsvarende 2,2 prosentpoeng. Dette skyldes i hovedsak en antatt kraftig vekst i mottatt aksjeutbytte i 2002. Tallene for mottatt aksjeutbytte er imidlertid fortsatt svært usikre.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet per person kan for 2002 anslås til i underkant av 160 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og bolig tellingen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i underkant av 365 000 kroner. I tabell 2.4 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1993-2002. I denne perioden har den gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person vært på 3 prosent. For 2002 viser Beregningsutvalgets anslag en vekst på hele 6,0 prosent. Dette er hele 5,9 prosentpoeng høyere enn veksten i 2001, og den høyeste veksten i disponibel realinntekt per person i de siste 10 årene.

2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

- *Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på 5,3 prosent fra 2001 til 2002. For hovedgrupper av lønnstakerne lå veksten mellom 3,7 og 7,1 prosent. Dette er en betydelig høyere reallønnsvekst for alle grupper sett i forholdet til året før.*

Avsnitt 2.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 2.3. I dette avsnittet studeres inntektsutviklingen for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, som har lønn som hovedinntektskilde. Den totale lønnsveksten, avhenger bl.a. av den tariffmessige lønnsøkningen det forhandles om under lønnsoppgjørene og av virkningen av lønnsglidningen. I tillegg vil skatter og økning i priser normalt bidra til at realverdien av den totale lønnsøkningen blir mindre enn økningen i det nominelle lønnstillegget. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn²⁾ etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var 5,3 prosent fra 2001 til 2002. Veksten i husholdningenes reallønnsinntekter, som i tillegg til lønnsveksten er påvirket av utviklingen i antall utførte årsverk, var 6,7 prosent i samme periode. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt regnet per person var 6,0 prosent fra 2001 til 2002.³⁾

²⁾ Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

³⁾ Negative vekstbidrag fra netto formuesinntekter og blandet inntekt for husholdningene som gruppe og ulik vekst i antall årsverk og antall personer var viktige kilder til den ulike inntektsveksten for de to inntektsbegrepene. Den ulike inntektsveksten skyldes bl.a. også at de to inntektsbegrepene er forskjellige og at det er benyttet ulike deflatorer.

Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt, som er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeierdom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale formuesutgifter til fratrekk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes

i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulike forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Skatt på inntekt og formue kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserede aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

2.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2000 til 2002 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av lønnsinntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 2002. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992, 49,5 prosent fra 1993 til 1998, 49,3 prosent i 1999 og har fra 2000 til 2003 vært 55,3 prosent. I de senere årene har det blitt vedtatt enkelte skattelettelser på lønnsinntekter gjennom økninger i bunnfradragene og lettelser i toppskatten. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1999 til 2003 fremgår i vedlegg 9, tabell 9.1.

I tabell 2.5 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2000 til 2002. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i datamaterialet for årslønnsveksten som gjengis i tabellene 3.1 og 3.2.

Tabell 2.5 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt⁴⁾ på 5,3 prosent fra 2001 til 2002. Dette er en økning i veksten på 3,5 prosentpoeng

⁴⁾ Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

i forhold til veksten fra 2000 til 2001. Økningen skyldes lavere prisvekst, økt lønnsvekst og lavere skatt på lønnsinntekter.

Vekst i reallønn varierer en del for de ulike gruppene uavhengig av den nominelle lønnsveksten. Dette har først og fremst sammenheng med lettelser i toppskatten i årene 2001 og 2002. For grupper som var/er innenfor toppskattegrensen vil høyere innslagspunkt i toppskatten slå ut i relativt høyere reallønnsvekst enn for grupper som i gjennomsnitt ikke har toppskatt. I 2000 og 2001 var innslagspunktet i toppskatten i trinn 1 hhv. 277 800 kroner og 289 000 kroner, mens grensen økte til 320 000 kroner i 2002. Videre vil lettelser i beskatningen gjennom endrede grenser, som for eksempel økt øvre grense i minstefradraget, gi ulike utslag for reallønnsveksten målt i prosent.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 3,7 prosent fra 2001 til 2002, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var 5,4 prosent i samme periode. For kommuneansatte økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 4,6 prosent fra 2001 til 2002, mens veksten for statsansatte var på 5,0 prosent. For ansatte i skoleverket økte reallønnen etter skatt med 7,1 prosent i denne perioden.

Tabellen illustrerer at ansatte i HSH-bedrifter innen varehandelen har fått en vekst i reallønn etter skatt på om lag 3,7 prosent fra 2001 til 2002. I samme periode hadde ansatte innen finanstjenester tilsvarende en kjøpekraftsutvikling på om lag 5,6 prosent.

Tabell 2.5 Beregnet vekst i årslønn for heltidsansatte i utvalgte forhandlingsområder. Enslige med standardfradrag.

Grupper	Årslønn i 2002, kr	2000-2001		2001-2002	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	279 600	4,9	2,1	5,0	3,7
Industrifunksjonærer ²⁾	399 800	5,3	2,2	6,1	5,4
HSH-bedrifter i varehandel	283 600	4,8	2,0	5,0	3,7
Finanstjenester	367 800	4,0	1,2	6,2	5,6
Statsansatte ³⁾	313 400	4,2	1,4	5,9	5,0
Skoleverket ³⁾	331 700	7,8	3,9	8,2	7,1
Kommuneansatte ³⁾	264 400	3,4	0,8	6,0	4,6
Veid snitt av alle grupper ⁴⁾	319 800	4,8	1,8	5,7	5,3

¹⁾ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter

²⁾ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³⁾ Både lønnsnivået og lønnsveksten for industriarbeidere, statsansatte, kommuneansatte og skoleverket gjelder per årsverk.

⁴⁾ Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 2.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 3,0 prosent fra 2000 til 2001 og med 1,3 prosent fra 2001 til 2002.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.
- Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til endring i reallønn etter skatt ved å deflatere endringen i den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

Tabell 2.6 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.

Lønnsinntekt	2000-2001		2001-2002	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>275 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,8	2,0	5,7	4,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 18 år / Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	4,8	1,3	5,7	3,7
<i>500 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,8	1,8	5,7	5,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 18 år / Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2), 3)}	4,8	1,4	5,7	3,2
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 18 år, hvor den ene ektefellen tjener 325 000 kroner og den andre 175 000 kroner ⁴⁾	4,8	1,4	5,7	4,6

¹⁾ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

²⁾ Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar vil bli liknet i klasse 2.

³⁾ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger

⁴⁾ Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 2.6 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2002 på henholdsvis 275 000 kroner og 500 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2. Utvalget har i beregningene i tabell 2.6 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,8 prosent fra 2000 til 2001 og 5,7 prosent fra 2001 til 2002

Tabell 2.6 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene fra 2001 til 2002. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt for de utvalgte typehusholdningene fra 3,2 prosent til 5,0 prosent i denne perioden. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsveksten i perioden.

2.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2002 til 2003

Skattereglene for lønnstakere for 2003 gir i tillegg en viss skattelette i forhold til 2002. Dette skyldes hovedsakelig justeringer i minstepensjonen og toppskatten. Innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten er oppjustert med om lag 6,4 prosent til 340 700 kroner for klasse 1 og 364 000 i klasse 2, mens øvre grense i minstepensjonen er økt med om lag 6,3 prosent til 45 700 kroner. I tillegg ble satsen i minstepensjonen økt fra 23 prosent til 24 pst. Det særskilte fradraget i arbeidsinntekt (også kalt lønnsfradraget) ble holdt nominelt uendret på 31 800 kroner også fra 2002 til 2003. Lønnstakere med lavere inntekter, dvs. mottakere av lønnsfradraget, vil dermed få en viss skatteskjerpelse. Det vises til tabell 9.1 vedlegg 9 for en oversikt over skattesatser og grenser.

Det er også vedtatt andre endringer i skattereg-

lene som kan påvirke lønnstakere. Fordel knyttet til utgifter til private behandlingsforsikringer og arbeidsgivers direkte dekning av ansattes behandlingsutgifter vil fra 1. januar 2003 bli skattefri. Tidsbegrenset uførestønad, som innføres fra 1. juli 2003, vil bli beskattet som vanlig lønn. Videre er fradraget for fagforeningskontingent økt fra 900 kroner til 1 450 kroner samtidig med at fradrag for gaver til frivillige organisasjoner er skilt ut som eget fradrag og økt fra 900 kroner til 6 000 kroner.

Barnetrygden er holdt nominelt uendret fra 2002 til 2003 og småbarnstillegget er vedtatt avvirket fra 1. august 2003. Kontantstøtten øker fra samme dato.

2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2000 til 2002

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 ½ for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden, ev. også i kombinasjon med en oppjustering av særtilleggssatsene. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993 til 1.5.2004 fremgår av tabell 9.2 i vedlegg 9.

Tabell 2.7 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 2000 til 2002. Veksten i disponibel realinntekt var 1,6 prosent fra 2000 til 2001, mens den økte til 3,9 prosent fra 2001 til 2002 for både enslige og ektepar. Mye av veksten i disponibel realinntekt kan forklares med lavere prisvekst. I tillegg var veksten i G større fra 2001 til 2002 enn fra 2000 til 2001.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder

Tabell 2.7 Utviklingen i minstepensjonene.¹⁾ Prosentvis endring fra året før.

	Minstepensjon i 2002, kr	2001		2002	
		Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	95 460	4,6	1,6	5,2	3,9
Ektepar	164 316	4,6	1,6	5,2	3,9

¹⁾ Veksten i utbetalt minstepensjon fra 2000 til 2002 gjelder dem som var minstepensjonister gjennom hele denne perioden.

Kilde: Beregningsutvalget.

og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis ved økende inntekt.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i utbetalt pensjon var 4,6 prosent fra 2000 til 2001 og 5,2 prosent fra 2001 til 2002.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe, avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

2.3.1 Pensjonsregulering i 2003

Resultatet av pensjonsoppgjøret er at grunnbeløpet øker med 2 691 kroner til 56 861 kroner f.o.m. 1. mai 2003. Dette innebærer en økning i det gjennomsnittlige grunnbeløpet fra 2002 til 2003 på 5,1 prosent. Fra 1. mai 2003 økte grunnbeløpet for pensjonistektepar fra 0,75 G for hver ektefelle til 0,8 G. Dette innebærer at gjennomsnittlig minstepensjon for 2003 blir 100 356 kroner for enslige og 176 536 kroner for ektepar.

2.3.2 Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2002 til 2003

Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2002 til 2003. Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i 2003 til 85 200 kroner for enslige pensjonister og 138 300 kroner for ektepar.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2003 vil begynne å betale skatt på inntekter over 112 105 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar begynne å betale skatt på inntekter over 181 974 kroner. Dette er en økning på 6,4 prosent i forhold til 2002. Det er her lagt til grunn at pensjonistenes nettoformue ikke overstiger 200 000 kroner. Det forutsettes også at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og kun standardfradrag.

2.4 Fordeling av inntekt

- *Fra 1997 til 2002 har de 10 prosentene av lønns-takerne med de høyeste lønningene (desil 10), økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,5 prosentpoeng til 18,7 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6.*
- *De 10 prosentene med høyest inntekt av de yrkestilknyttede - lønnstakere og selvstendige - har økt sin andel av kapitalinntektene fra 70,8 prosent til 82 prosent. En oppslitting av tallene viser at de 2 prosentene med de høyeste inntektene i 2001 hadde 64 prosent av kapitalinntektene mot 55 prosent i 1993.*
- *Fra 2000 til 2001 ble utdelt utbytte mer enn halvert, noe som gir en jevnere fordeling av samlet inntekt særskilt for yrkestilknyttede. Dette skyldes hovedsakelig den midlertidige skatten på utbytte i 2001.*

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av *inntekt for individer*. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

2.4.1 Nærmere om fordelingen av lønnsinntekt før skatt for heltidsansatte

SSB har gjennomført en sammenveiling av lønnsstatistikkene på de ulike områdene i privat og offentlig sektor fra 1997 til 2002, dvs. at de har etablert et samlet lønnsnivå for alle lønnsstatistikkene. Sammenveilingen gjør det mulig å analysere lønnsfordelingen og endringer i denne over tid på individnivå på tvers av næringer og tariffområder. Tallene som presenteres i dette avsnittet omfatter sammenveilingen av bare heltidsansatte lønnstakere. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 2.8 viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte for årene 1997-2002. Den viser hvor stor del av den totale lønnsinntekten de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2002 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 6,1 prosent av de samlede lønnsinntektene. Desil 2 mottok 1,1 prosentpoeng mer. Deretter øker andelen med 0,5 - 1,0 prosentpoeng mellom hver desil inntil 9. desil, som mottar 12,8 prosent av samlet lønnsinntekt eller 1,7 prosentpoeng mer enn desil 8. De 10 prosentene med høyest lønnsinntekt (10. desil) mottok i 2002 18,7 prosent av samlet lønnsinntekt for heltidsansatte.

Tabell 2.8. Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte¹⁾. Per 1. september/ 1. oktober 1997-2002

	1997			1998			1999			2000			2001			2002		
	Gj. sn. Kroner	Andel prosent		Gj. sn. Kroner	Andel prosent		Gj. sn. Kroner	Andel prosent		Gj. sn. Kroner	Andel prosent		Gj. sn. Kroner	Andel prosent		Gj. sn. Kroner	Andel prosent	Vekst i prosent 1997-2002
Alle ansatte	248 000	100,0		267 200	100,0		278 100	100,0		292 800	100,0		306 100	100,0		326 700	100,0	31,7
Desil 1	159 200	6,4		171 400	6,4		178 200	6,4		185 200	6,3		188 700	6,2		198 500	6,1	24,7
Desil 2	182 900	7,4		197 900	7,4		205 400	7,4		214 400	7,3		220 900	7,2		234 500	7,2	28,2
Desil 3	195 900	7,9		212 300	7,9		219 900	7,9		230 500	7,9		237 900	7,8		252 200	7,7	28,7
Desil 4	207 500	8,4		224 800	8,4		232 400	8,4		244 100	8,3		252 700	8,3		268 500	8,2	29,4
Desil 5	218 800	8,8		236 700	8,9		244 800	8,8		257 700	8,8		267 900	8,7		285 700	8,8	30,6
Desil 6	232 500	9,4		250 300	9,4		259 300	9,3		273 500	9,3		285 700	9,3		305 200	9,3	31,3
Desil 7	248 500	10,0		268 200	10,0		278 200	10,0		294 000	10,0		307 100	10,0		329 200	10,1	32,5
Desil 8	271 100	10,9		292 900	11,0		304 700	11,0		321 600	11,0		337 200	11,0		362 000	11,1	33,5
Desil 9	311 100	12,5		335 900	12,6		351 500	12,6		370 900	12,7		390 300	12,7		419 300	12,8	34,8
Desil 10	452 400	18,2		481 200	18,0		506 900	18,2		536 500	18,3		573 100	18,7		612 100	18,7	35,3
Gini-koeffisient	0,167			0,165			0,165			0,168			0,170			0,178		0,181

¹⁾ Eksklusiv lønnstakere i primærnæringene og husholdstjenester. Hotell og restaurant er inkludert for 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte lønnstakere fra 1997 til 2002 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden til fordel for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,167 til 0,181 i denne perioden, se boks 2.3 for definisjon av Gini-koeffisienten. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,5 prosentpoeng til 18,7 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6. Det kan være mobilitet blant individene mellom lønnsgruppene i perioden. Fordelingen sier derfor ikke direkte noe om lønnsutviklingen for den enkelte.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2002. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt med 31,7 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. De 10 prosentene med de høyeste inntektene hadde den største økningen med 35,3 prosent. Desilene 1 til 6 hadde alle en lavere vekst i lønningene enn gjennomsnittet og den laveste økningen hadde desil 1 med 24,7 prosent.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2002 er 14 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. I desil 10 er 13 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 er 62 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 2.9. Fra 1997 til 2002 er andelen av kvinnene i det laveste desilet gått ned, mens den har økt i det øverste desilet.

Vedleggstabell 9.3 illustrerer fordelingen av lønnsinntekt (inkludert sykepenges og arbeidsledighetsstrygd) blant lønnstakere for 1986, 1993 og 2001. Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangi-

velsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert, dvs. et mer omfattende lønnsbegrep enn i tabell 2.8.

Fokus er også her på fordelingen og utviklingen i lønnsinntekt for heltidsarbeidende. I tallmaterialet (selvangivelsesstatistikk) har det i motsetning til i lønnsstatistikken ikke vært mulig å identifisere arbeidstiden til den enkelte. Analysen i vedleggstabell 9.3 er derfor avgrenset til individer med en lønnsinntekt som overstiger 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Vi får da i stor grad med de lavest lønte heltidsansatte både i stat, kommune og i den organiserte delen av privat sektor. Analysen vil også omfatte en del deltidsansatte, men disse vil i stor grad ha lønnsarbeid som hovedbeskjeftigelse. Andelen deltidsansatte som kommer med i gruppen, har trolig vokst utover på 90-tallet.

2.4.2 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for yrkestilknyttede. Gruppen vi studerer utvides i forhold til forrige avsnitt med selvstendig næringsdrivende. Analysen begrenses til individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 2.10 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene i 1993 og 2001 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler). Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden for alle desilene, spesielt

Tabell 2.9 Andelen kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2002. Prosent

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2002	1997	2002
1	7	8	15	14
2	9	9	13	13
3	9	9	11	12
4	9	9	12	12
5	10	10	11	11
6	10	10	11	10
7	10	10	10	10
8	11	11	8	9
9	12	12	6	7
10	13	13	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.10 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede¹⁾. Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2001

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	92,5	10,4	-4,5	1,6	100,0	131 390	26,8	73,2
2	88,9	6,8	1,4	3,0	100,0	160 129	25,1	74,9
3	89,4	5,8	1,5	3,3	100,0	177 263	25,2	74,8
4	89,6	5,4	1,7	3,3	100,0	192 448	25,4	74,6
5	89,6	5,3	1,8	3,3	100,0	207 774	25,8	74,2
6	89,2	5,6	1,9	3,3	100,0	223 853	26,2	73,8
7	88,3	6,1	2,0	3,5	100,0	242 684	26,7	73,3
8	86,6	7,3	2,3	3,7	100,0	267 965	27,5	72,5
9	83,8	9,7	2,8	3,7	100,0	311 886	29,0	71,0
10	65,4	19,0	13,6	2,1	100,0	539 231	31,3	68,7
Alle	83,2	9,6	4,2	3,0	100,0	245 462	27,6	72,4

2001								
Desil								
1	97,2	9,7	-8,9	2,0	100,0	183 300	29,3	70,7
2	90,9	5,2	1,0	3,0	100,0	228 400	26,0	74,0
3	91,2	4,4	1,2	3,3	100,0	252 200	26,2	73,8
4	91,0	4,2	1,3	3,5	100,0	273 200	26,4	73,6
5	91,0	4,2	1,4	3,4	100,0	294 500	26,9	73,1
6	90,8	4,3	1,5	3,4	100,0	316 900	27,5	72,5
7	89,7	5,0	1,7	3,6	100,0	343 700	28,2	71,8
8	88,0	6,2	2,1	3,7	100,0	381 700	29,3	70,7
9	85,4	8,3	2,8	3,4	100,0	452 400	31,3	68,7
10	66,9	15,7	15,5	1,6	100,0	819 400	35,3	64,7
Alle	84,6	8,0	4,4	2,9	100,0	354 600	29,8	70,2

¹⁾ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 558 140 personer i 1993 og 1 763 934 personer i 2001.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

for desil 1 til desil 9. Lønnsandelen stiger for alle desilene fra 1993 til 2001. Andelen næringsinntekt er relativt høy for desil 1 og er fallende til desil 5 for begge årene. Deretter stiger andelen med samlet inntekt. Andelen næringsinntekt faller fra 1993 til 2001 for alle desilene.

For høyinntektsgruppene (spesielt desil 10) utgjorde kapital- og næringsinntekter en relativt stor andel av samlet inntekt både i 1993 og 2001. Kapitalinntektenes relative betydning har økt noe mens næringsinntektenes andel har sunket. Andelen som kapitalinntekt utgjør av samlet inntekt øker med økt inntekt i både 1993 og i 2001. For desil 10 er andelen kapitalinntekt redusert fra 26,8 prosent i 2000 til 15,5 prosent i 2001. Denne kraftige reduk-

sjonen i forhold til foregående år kan forklares med bl.a. den midlertidige skatten på aksjeutbytte i 2001 og et fallende aksjemarked. Med unntak av desil 9 og 10 utgjør kapitalinntektene en noe mindre andel av de samlede inntektene i 2001 enn i 1993. Nedgangen i andelen må ses i lys av at renteutgiftene ikke er trukket fra i inntektsbegrepet vi benytter samtidig som at markedsrentene er noe lavere i 2001 enn i 1993. Desil 1 har en negativ andel, dvs. at de hadde et netto tap på sine kapitalplasseringer både i 1993 og 2001.

Tabell 2.10 viser også at samtlige desiler har økt andelen av samlet inntekt som betales i skatt fra 1993 til 2001. En del av denne økningen kan forklares med renteutviklingen og inntektsbegrepet

vi nytter. Markedsrentene var noe lavere i 2001 enn i 1993. Ettersom renteutgiftene er fradragsberettiget trekker dette i retning av høyere skatt. Rentenedgangen har også bidratt til å redusere renteutgiftene. Ettersom renteutgifter ikke er tatt med i inntektsbegrepet vi studerer, vil dette bidraget til høyere inntekt bli borte og dermed også trekke i retning av at skatteandelen øker. En annen medvirkende årsak er at progressiviteten i beskatningen av lønn fører til at skatteandelene øker noe siden samtlige desiler har hatt en reallønnsøkning fra 1993 til 2001.

Tabell 2.11 viser desilenes andel av de ulike inn-

tektskomponentene. Desilenes andeler av lønnsinntekt-, næringsinntekt og overføringer endrer seg relativt lite mellom desilene fra 1993 til 2001. Den største endringen skjer for kapitalinntekter hvor desil 10 øker sin andel fra 70,8 prosent i 1993 til 82 prosent i 2001. Alle de andre desilene reduserer sin andel. Desil 10s andel av lønnsinntekter øker også. Samlet sett fører dette til at desil 10 øker sin andel av samlede inntekter etter skatt fra 20,9 prosent i 1993 til 21,3 prosent i 2001. Tilsvarende andel i 2000 var 24,3 prosent og det er grunn til å tro at reduksjonen fra 2000 først og fremst skyldes den midlertidige skatten på utbytte.

Tabell 2.11 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2001-priser. 1993 og 2001

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 1993-01
1	6,0	5,8	-5,7	2,8	5,2	5,4	115 446	
2	7,0	4,6	2,1	6,3	5,9	6,8	143 966	
3	7,8	4,3	2,6	7,9	6,6	7,5	159 045	
4	8,4	4,4	3,1	8,6	7,2	8,1	172 250	
5	9,1	4,7	3,6	9,2	7,9	8,7	185 047	
6	9,8	5,3	4,1	10,0	8,6	9,3	198 279	
7	10,5	6,3	4,8	11,5	9,6	10,0	213 389	
8	11,4	8,3	6,0	13,3	10,9	10,9	233 120	
9	12,8	12,8	8,5	15,5	13,3	12,5	265 799	
10	17,3	43,4	70,8	14,9	24,9	20,9	444 540	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	213 088	
Gini-koeffisient						0,210		
2001								
Desil								
1	5,9	6,2	-10,5	3,5	5,1	5,2	129 500	12,2
2	6,9	4,1	1,4	6,6	5,6	6,8	168 900	17,4
3	7,7	3,9	1,9	8,0	6,3	7,5	186 100	17,0
4	8,3	4,1	2,3	9,1	6,8	8,1	201 000	16,7
5	8,9	4,3	2,6	9,7	7,5	8,6	215 200	16,3
6	9,6	4,8	3,1	10,4	8,2	9,2	229 700	15,9
7	10,3	6,0	3,8	11,9	9,2	9,9	246 700	15,6
8	11,2	8,3	5,1	13,6	10,6	10,9	270 000	15,8
9	12,9	13,2	8,2	14,8	13,4	12,5	310 700	16,9
10	18,3	45,1	82,0	12,4	27,3	21,3	530 300	19,3
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	248 800	16,8
Gini-koeffisient						0,215		

¹⁾ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 763 934 personer i 2001.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.12 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹⁾ for yrkestilknyttede²⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2001-priser. 1993 og 2001

1993 Desil	Renteinntekt	Utbytte	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 400	300	-10 500	800	-7 100	-5,7
2	2 600	100	-500	400	2 600	2,1
3	3 100	100	-500	600	3 200	2,6
4	3 400	100	-400	700	3 800	3,1
5	3 900	100	-400	800	4 400	3,6
6	4 200	200	-400	1 000	5 100	4,1
7	4 700	300	-400	1 300	6 000	4,8
8	5 500	500	-300	1 800	7 500	6,0
9	6 800	1 200	-400	2 900	10 600	8,5
10	18 300	40 200	7 500	21 800	87 700	70,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	8 300	2 400	-200	4 500	15 000	2,4
93/94	9 500	3 400	-100	5 300	18 100	2,9
95/96	10 800	5 600	100	7 100	23 700	3,8
97/98	14 000	12 000	1 000	12 100	39 200	6,3
99/100	48 600	177 200	36 900	79 800	342 500	55,3
Alle	5 500	4 300	-600	3 200	12 400	100,0
2001						
Desil						
1	3 300	1 500	-22 000	900	-16 300	-10,5
2	2 600	200	-1 000	500	2 200	1,4
3	3 000	200	-800	500	2 900	1,9
4	3 400	300	-700	700	3 500	2,3
5	3 700	300	-600	700	4 100	2,6
6	4 100	400	-600	900	4 800	3,1
7	4 800	700	-700	1 200	6 000	3,8
8	5 700	1 200	-700	1 800	7 900	5,1
9	7 700	2 900	-1 000	3 200	12 800	8,2
10	24 200	49 700	29 700	23 700	127 200	82,0
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	10 300	5 400	-900	5 400	20 200	2,6
93/94	11 400	8 600	-600	6 600	26 000	3,4
95/96	14 100	13 200	-200	9 100	36 200	4,7
97/98	18 400	25 500	1 900	14 300	60 200	7,8
99/100	66 500	195 600	148 400	82 900	493 500	63,6
Alle	6 200	5 700	200	3 400	15 500	100,0

¹⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

²⁾ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 763 934 personer i 2001.

Kilde: Inntekts- og Formuesundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

2.4.3 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter for yrkestilknyttede

Tabell 2.12 gir en oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede. I tabellen er de 10 prosentene med høyest samlet inntekt oppdelt videre i 5 grupper. De gjennomsnittlige kapitalinntektene øker systematisk med økende samlet inntekt. Kapitalinntektene øker markert fra 1. til 2. desil og fra 8. til 9. desil, og fra 9. til 10. desil ser vi at økningen er betydelig.

Inntektene av de fleste typer kapitalinntekter øker med økende inntekt, men det er noen unntak. Renteinntektene var i 2001 relativt like i desilene 1 til 8. De gjennomsnittlige renteinntektene var over 3 ganger så store i desil 10 som i desil 9. For de andre kategoriene av kapitalinntekter var forskjellene langt større. I 2001 var de gjennomsnittlige utbyttene under 1 200 kroner for desilene 1 til 8. Desil 9 og desil 10 hadde derimot henholdsvis om lag 2 900 kroner og om lag 49 900 kroner i utbytte. Realisasjoner av kapitalgevinst/tap viser nesten den samme fordelingen, men med noe lavere nivå. Andre kapitalinntekter, som blant annet omfatter leieinntekter, avkastning av pensjonsforsikring og enkelte næringsinntekter (opptjent utenbygds), viste et liknende mønster, men økningen fra 9 til 10 desil var klart mindre. Renteinntektene utgjorde den største andelen av kapitalinntekter for desilene 1 til 9, men utgjør en relativt lav andel av desil 10s kapitalinntekter. Renteinntektene i 2001 er noe høyere enn renteinntektene i 1993. Realinntektene fra de andre kapitalartene har i denne perioden økt noe. Økningen er sterkest for de 10 prosent rikeste enn for de andre gruppene. Det framgår videre at desil 1 til 9 hadde realisasjonstap, mens desil 10 hadde realisasjonsgevinst.

Oppsplittingen av 10. desil viser at det er de 2 prosentene (persentilene 99 og 100) med høyest inntekt som har de helt høye kapitalinntektene. I gjennomsnitt hadde personer i denne gruppen (som besto av om lag 35 000 personer) om lag 500 000 kroner i kapitalinntekter i 2001, noe som svarer til at denne 2-prosentsgruppen la beslag på om lag 64 prosent av de samlede kapitalinntektene. Dette er en økning på om lag 9 prosentpoeng fra 1993. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig av at denne gruppen har økt sine inntekter fra utbytte og realisasjonsgevinster betydelig siden 1993. I tallmaterialet for 2001 er imidlertid kapitalinntektene for denne gruppen i gjennomsnitt bare halvparten av tilsvarende inntekter i 2000. Lønnsinntektene er noe høyere, mens utbytte og realisasjonsgevinster er redusert med om lag 70 prosent i forhold til 2000. Dette skyldes den midlertidige

skatten på aksjeutbytte i 2001 og et fallende aksjemarked.

2.4.4 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 2.13 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 6, mens desil 7 til 10 har hatt en noe lavere vekst. Dette har ført til at inntektsforskjellene målt ved Gini-koeffisienten har blitt redusert fra 0,247 til 0,226. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer, mens desil 7 til 10 har fått reduserte andeler.

Ellers viser tabellen at de fleste desilene, med unntak av desilene 1 og 10, har fått redusert andelen av de samlede kapitalinntektene som pensjonistene mottar. Dette har blant annet sammenheng med at pensjonister stort sett mottar renteinntekter. På grunn av noe lavere markedsrenter i 2001 har renteinntektene blitt redusert. Desil 10 mottar på den andre siden hovedsakelig andre kapitalinntekter som bl.a. aksjegevinster og utbytte.

De ulike gruppens andel av pensjonistenes og de trygdedes inntekter etter skatt har ikke endret seg vesentlig fra 1993 til 2000.

Overføringer utgjør vel 85 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2001 (se vedleggstabell 9.4). Tabell 2.14 viser utviklingen i overføringer fra 1993 til 2001 for inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i overføringene for alle desilene i gjennomsnitt. For desil 1 har veksten vært størst (38,5 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (17,2 prosent). Hovedårsaken til utjevningen i inntektene kommer av økningen i grunnbeløpet i pensjonsytelsene, jf. avsnitt 2.3. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993. Desil 1 har imidlertid fått en liten økning, mens desil 10 har fått en liten reduksjon i andelen av samlet inntekt. Desil 1 har i gjennomsnitt en andel i 2001 som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapitalinntekter.

2.4.5 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2001

Figur 2.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2001 for de to gruppene som er omtalt over og for fordelingen av lønnsinntekt før skatt, jf. vedleggstabell 9.3. Figuren viser at samlet

Tabell 2.13 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2001-priser. 1993 og 2001

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 1993-01
						Andel	Nivå	
1	3,2	-2,9	-0,3	4,5	2,1	4,2	48 000	
2	3,1	0,7	3,3	5,9	2,5	6,0	68 200	
3	2,6	2,0	4,7	6,6	2,5	6,9	77 800	
4	3,5	4,1	6,0	7,4	4,0	7,7	87 000	
5	4,5	5,6	6,1	8,6	6,0	8,5	96 700	
6	6,3	7,2	6,8	9,7	8,3	9,5	107 500	
7	7,8	8,5	7,5	11,0	10,5	10,6	120 000	
8	10,9	11,1	9,2	12,4	12,9	11,9	135 400	
9	17,6	16,5	12,3	14,3	16,4	13,8	157 100	
10	40,5	47,1	44,3	19,6	34,9	21,0	238 200	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	113 600	
Gini-koeffisient						0,247		
2001								
Desil								
1	2,8	-6,4	-1,7	4,9	2,9	4,4	61 600	28,4
2	3,4	1,4	3,6	6,2	3,3	6,3	88 000	29,1
3	3,3	2,8	5,1	7,0	3,8	7,2	100 100	28,6
4	4,4	4,2	5,0	8,0	5,3	8,0	110 600	27,1
5	5,6	5,3	5,3	8,8	6,7	8,7	121 100	25,2
6	7,4	6,5	6,0	9,8	8,4	9,6	132 600	23,4
7	9,4	8,5	7,0	10,9	10,3	10,5	146 200	21,8
8	12,2	10,5	8,7	12,2	12,5	11,8	163 100	20,5
9	17,8	16,5	11,8	13,9	15,8	13,5	187 700	19,5
10	33,8	50,6	49,1	18,3	31,2	19,9	276 100	15,9
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	138 700	22,1
Gini-koeffisient						0,226		

¹⁾ Omfatter trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 988 014 personer i 2001.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

inntekt etter skatt har vært betydelig mer ujevnt fordelt blant pensjonister enn blant yrkestilknyttede i perioden. Gini-koeffisienten er høyere for pensjonister enn for yrkestilknyttede i alle årene bortsett fra 2000. Fra tabell 2.11 og 2.13 framgår det at dette hovedsakelig skyldes at pensjonistenes yrkesinntekter (lønns- og næringsinntekter) er betydelig mer ujevnt fordelt enn blant yrkestilknyttede. Figuren viser videre at forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister er blitt redusert fra 1993 til 2001, spesielt fra 1997 til 1998. Dette skyldes i hovedsak at grunnbeløpet økte relativt mye, og at særtilleggene økte, jf. omtalen i avsnitt

2.3. Gini-koeffisienten for pensjonister er redusert fra 0,247 i 1993 til 0,226 i 2001.

Fra 2000 til 2001 er det en reduksjon i Gini-koeffisienten for både pensjonister og yrkestilknyttede. Dette skyldes hovedsakelig en mer jevn fordeling av kapitalinntektene. Utbyttene i 2001 ble gjenstand for en midlertidig beskatning og som følge av dette ble utdelt utbytte i 2001 redusert kraftig i forhold til i 2000. Den midlertidige skatten på utbytte ble fjernet fra 2002, og det er derfor grunn til å tro at Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister er spesielt lav i 2001.

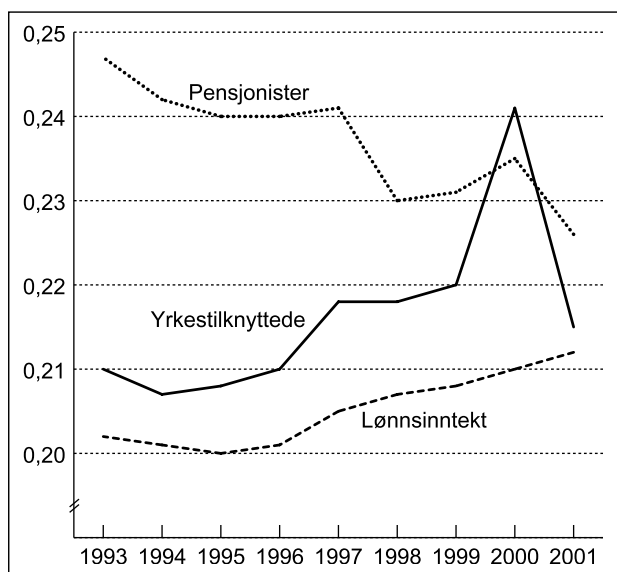
Samlet sett økte forskjellene i samlet inntekt

Tabell 2.14 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2001 i 2001-kroner og som andel av samlet inntekt før skatt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent.

	I 2001- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst overføringer
	1993	1998	1999	2000	2001	1993	1998	1999	2000	2001	1993-01
1	51 135	63 147	66 533	67 906	70 811	98,3	97,8	99,9	96,5	101,4	38,5
2	67 030	81 330	85 601	87 132	89 225	92,0	93,2	92,7	92,5	91,9	33,1
3	74 980	91 117	95 668	97 850	100 707	90,8	92,3	91,8	91,6	91,0	34,3
4	84 830	103 782	108 197	111 218	114 563	89,7	92,9	92,0	91,9	91,4	35,0
5	97 612	116 213	120 762	123 850	127 442	90,2	93,0	92,1	91,8	91,2	30,6
6	110 946	129 670	134 358	137 769	141 393	90,0	92,4	91,4	91,2	90,6	27,4
7	125 893	145 269	149 992	153 685	157 170	89,9	91,8	90,6	90,4	89,9	24,8
8	141 919	162 492	167 936	171 672	175 521	88,7	90,8	89,6	89,2	88,6	23,7
9	162 808	184 869	191 827	195 968	200 340	86,4	88,5	87,3	86,8	86,4	23,1
10	224 263	245 273	252 626	256 468	262 840	73,6	73,2	71,5	68,1	72,3	17,2
Alle	114 141	132 316	137 349	140 378	144 027	86,0	87,7	86,7	85,4	86,4	26,2

etter skatt for yrkestilknyttede fra 1993 til 2001. Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede steg fra 0,210 i 1993 til 0,215 i 2001. Økningen var betydelig fra 1999 til 2000 hvor Gini-koeffisienten steg fra 0,220 til 0,241. Dette har sammenheng med den relativt kraftige økningen av 10.desils andel av kapitalinntektene, jf. tabell 2.11. I 2001 var fallet desto kraftigere og Gini-koeffisienten ble redusert med 0,025 til 0,215.

En kan ellers legge merke til at Gini-koeffisienten er høyere for fordelingen av samlet inntekt

Figur 2.3 Utviklingen i fordelingen av inntekt for de ulike gruppene i perioden 1993 til 2001. Målt ved Gini-koeffisienten

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993 – 2001). Statistisk sentralbyrå.

etter skatt, enn for fordelingen av lønnsinntekter før skatt. Årsaken til dette er at både kapitalinntekter og næringsinntekter er skjevare fordelt enn lønnsinntekter, i tillegg til at folk med høye lønnsinntekter ofte også har høye kapital- og næringsinntekter. Av grunner som beskrevet i avsnittene over er imidlertid fordelingen av kapitalinntektene jevnere i 2001 enn i 2000. Følgelig er ikke forskjellene i fordelingen av lønnsinntekt og i fordelingen av samlet inntekt store i 2001.

Fordelingen av lønnsinntekt før skatt ble litt jevnere i perioden 1993 – 1995. Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,202 i 1993 til 0,200 i 1995. Etter 1995 økte imidlertid forskjellene noe. I 2001 var Gini-koeffisienten 0,212.

2.4.6 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene er relativt skjev mellom kvinner og menn. Figur 2.4 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 1997⁵⁾, men er blitt redusert fram til 2001. Fra 1993 til 1997 mottok menn mesteparten av økningen i kapitalinntekter. I tillegg ble kvinners samlede kapitalinntekter redusert. Dette har sammenheng med at kvinner hovedsakelig mottok renteinntekter. Blant annet på grunn av redusert rentenivå ble renteinntektene nærmere halvert fra 1993 til 1997. Kvinners andel av rente-

⁵⁾ I Figur 2.4 er kun renteinntekter, utbytter og aksjegevinst/tap inkludert i samlede kapitalinntekter. Andre kapitalinntekter er utelatt.

Boks 2.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

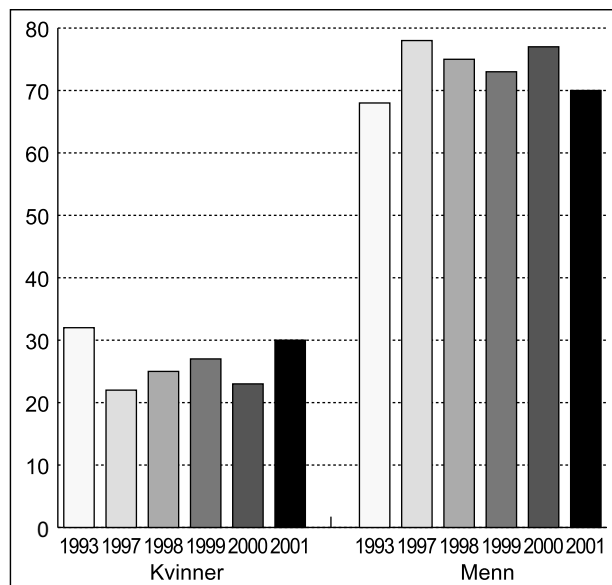
I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 pst. med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 pst. for desil 2 osv. til de 10 pst. med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 3 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

inntekter, utbytte og aksjegevinster, ble redusert fra om lag 32 prosent i 1993 til om lag 22 prosent i 1997. I perioden 1997 – 1999 har imidlertid renteinntektenes andel økt, samtidig som kvinner har økt sin andel av aksjeutbytte og aksjegevinster noe. I 1999 utgjorde kvinners andel av renteinntekter,

Figur 2.4 Prosentvis fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. 1993 og 1997-2001. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over

Kilde: Sjølvmeldingsstatistikk, Statistisk Sentralbyrå.

utbytte og aksjegevinster om lag 27 prosent. Økningen i forskjellene i fordelingen av kapitalinntekter mellom menn og kvinner fra 1999 til 2000 skyldes først og fremst en markant økning i aksjegevinster for menn.

Den betydelige økningen i kvinners andel av kapitalinntektene fra 2000 til 2001 skyldes hovedsakelig det betydelige fallet i kapitalinntektene knyttet til aksjer. Kapitalinntektene fra aksjeutbytte og aksjegevinster, der kvinners andel er betydelig lavere enn tilsvarende andel for renteinntektene, utgjør dermed en mindre andel av samlede kapitalinntekter.

Skjevfordelingen mellom kvinner og menn kan være et resultat av at ulike inntektsorter er ulikt fordelt mellom ektefeller/samboere i husholdningene. Mens kvinner for eksempel mottar all barnetrygd/kontantstøtte i en husholdning, kan det være slik at menn hovedsakelig mottar kapitalinntektene. Samtidig kan menn stå for betaling av kapitalutgiftene. Siden kapitalutgifter ikke er med i denne statistikken vil dette kunne moderere bildet som er gitt i figur 2.4.

Boks 2.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 2.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenges)
- Netto næringsinntekt

+ Kapitalinntekter

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ Skattepliktige overføringer

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenstepensjon mv.
- Arbeidsledighetsstrygd
- Mottatte bidrag mv.

+ Skattefrie overføringer

- Barnetrygd
- Bostønad
- Stipend
- Forsørgerfradrag
- Sosialhjelp

= *Samlet inntekt*

- Utliknet skatt og negative overføringer

- Utliknet skatt
- Bidrag av overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt underholdsbidrag)

= *Inntekt etter skatt*

Svakheter med begrepet inntekt etter skatt

Inntekt etter skatt gir ikke et fullgodt inntrykk av den samlede inntekten som individer har til forbruk. Et fullstendig inntektsbegrep, som viser størrelsen på de faktiske inntektene og dermed forbruksmulighetene, inkluderer både kontanter og inntektskomponenter utenom kontanter (f.eks. naturalytelser og ikke-realiserede gevinster). Dette innebærer at alle arbeidsinntekter, netto kapitalinntekter, overføringer, næringsinntekter, verdiendring på realkapital og annen formue (realisert og urealisert), arv og gaver, verdien av botjenester og andre varige forbruks-goder, frynsegoder, verdien av hjemmeproduksjon mv. i prinsippet burde være inkludert i inntektsbegrepet. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 3

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 2001 til 2002 er anslått til 5,7 prosent mot 4,8 prosent året før.
- For enkeltgrupper er årslønnsveksten fra 2001 til 2002 beregnet til 5,0 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter og til 6,1 prosent for industrifunksjonærer. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen har veksten også vært 5,0 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett er lønnsveksten beregnet til 6,2 prosent. I NAVO-bedrifter samlet anslås lønnsveksten til 5,4 prosent. I NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene anslås veksten til 5,5 prosent og i helseforetakene til 5,3 prosent. For ansatte i staten og kommunene (inklusive fristilte stillinger) er lønnsveksten anslått til henholdsvis 5,9 prosent og 6,0 prosent. I skoleverket inklusive skolepakke II er veksten anslått til 8,2 prosent.
- Gjennomsnittlig overheng til 2003 anslås til 2,7 prosent. Dette er 0,9 prosentpoeng høyere enn til 2002 og 0,2 prosentpoeng høyere enn til 2001. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,9 prosent og for heltidsansatte industrifunksjonærer til 3,1 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 1¼ prosent og for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring under ett til om lag 2 prosent. I NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene kan overhenget anslås til 1,7 prosent og til 2,0 prosent i helseforetakene. Samlet for NAVO-bedrifter anslås overhenget til 1,9 prosent. For ansatte i staten og kommunene (inklusive fristilte stillinger) anslås overhenget til henholdsvis 3,8 prosent og 2,2 prosent. I skoleverket inklusive skolepakke II er overhenget anslått til 5,3 prosent.
- For flere grupper ble det allerede under lønnsoppgjøret våren 2002 avtalt tillegg i 2003. Dette gjelder bl.a. for ansatte i kommunene, i helseforetakene og i HSH-bedrifter i varehandel. I kommunene utgjør allerede avtalte tillegg i 2003 om lag 2¼ prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten i 2003. I helseforetakene utgjør avtalte tillegg for 2003 om lag 3¼ prosentpoeng. For HSH-bedrifter i varehandelen utgjør bidraget til årslønnsveksten i 2003 om lag 1¾ prosentpoeng og for arbeidere i NHO-bedrifter om lag ¼ prosentpoeng. Under ett kan allerede avtalte tillegg i 2002 for 2003 anslås til å bidra med om lag ½ prosentpoeng til årslønnsveksten i 2003.
- Lønnsoverhenget til 2003 og tariff tilleggene våren 2003 samt særskilte tillegg for enkeltområder avtalt i 2002 for 2003, gir et bidrag til årslønnsvekst fra 2002 til 2003 som varierer fra om lag 2¼ prosent til om lag 5¼ prosent for hovedgrupper av lønnstakere. I tillegg kommer bidraget fra lønnsglidningen som tradisjonelt varierer mellom nær null til om lag 2 prosentpoeng. Medregnet bidrag fra lønnsglidningen i 2003, vil samlet lønnsvekst fra 2002 til 2003 vise langt mindre spredning for hovedgruppene enn det lønnsoverhengene og tariff tilleggene (inklusive særskilte tillegg) isolert sett gir inntrykk av.
- Fra 2001 til 2002 har det vært en ytterligere tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige lønnsnivå i de fleste tariffområder/hovedgrupper utvalget har tall for. Størst har tilnærmingen vært for industriarbeidere i NHO-bedrifter, HSH-bedrifter i varehandel, skoleverket og i kommunene. For heltidsansatte kvinner under ett utgjorde gjennomsnittlig lønn 86,0 prosent av gjennomsnittlig lønn for menn i 2002 mot 85,9 prosent i 2001 og 85,4 prosent i 1997.
- Toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold hadde i gjennomsnitt en lønnsvekst på 5,4 prosent fra 2001 til 2002 mot 7,2 prosent fra 2000 til 2001. Lønnsveksten fra 2001 til 2002 varierte fra 4,3 prosent for toppledere i foretak med 100-249 ansatte/lønnsforhold til 8,2 prosent i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold. For den fjerdedelen som tjente best i de store foretakene med over 250 ansatte/lønnsforhold, var lønnsveksten 7,3 prosent mot 21,9 prosent i 2001.

3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2001 til 2002. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2003 for ulike grupper og en oversikt over allerede avtalte tillegg

for 2003 under lønnsoppgjøret i 2002. I dette kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2003 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av mellomoppgjøret i 2003 gis i vedlegg 2.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer tall for gjennomsnittlig årslønn både for heltidsansatte, dvs.

arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid og gjennomsnittlig lønn per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2002 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. Begge tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av

Boks 3.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene, staten og skoleverket. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Statistikken i privat sektor bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹⁾ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektronisk media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget.

I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet²⁾ og Kommunenes Sentralforbund.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem

arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smuss-tillegg, offshoretillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. For HSH-bedrifter i varehandelen legges imidlertid til grunn 37,5 timer.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

¹⁾ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

²⁾ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for heltidsansatte både for staten, skoleverket og kommunene.

Tabell 3.1 Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹⁾

	NHO-bedrifter i industrien			NAVO-bedrifter							
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer	HSH-bedrifter i varehandel ²⁾	Forretnings- og sparebanker ³⁾	Stats-ansatte	Skole-verket	Kommune-ansatte	NAVO i alt	Helse-foretakene	Øvrige bedrifter
1992-93				3,5	3,5						
1993-94				3,5	3,3	3,6					
1994-95				3,8	4,0	3,8					
1995-96				4,3	5,4	3,7					
1996-97				4,7	4,1	4,7					
1997-98				6,8	6,1	4,9					
1998-99				4,7	4,9	7,0					
1999-2000				4,7	4,5	5,0					
2000-2001				5,3	4,8	4,8	4,6	6,0 ⁴⁾			
2001-2002				6,1	5,0	4,0	4,2	7,8 ⁵⁾			
1992-1997				21,4	22,0	6,2					
Gj. sn. per år				4,0	4,1	22,5					
1997-2002				30,8	27,9	4,1					
Gj. sn. per år				5,5	5,0	30,0					
Årslønn 2002, kr			399 800	283 600	5,4						
					367 800						

¹⁾ I beregningene av årslønn fra og med 1997 for heltidsansatte i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk for privat sektor.

²⁾ Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH. Tallet i tabell 3.1 for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 9.10. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.

³⁾ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i årene etter. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Kredittkassen fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsvirkningen i 1999 utgjorde om lag 1/2 prosent for hele tariffområdet. Fra og med 1997-98 er årslønnsveksten for forretnings- og sparebanker og forsikring under ett.

⁴⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med om lag 1,4 prosentpoeng.

⁵⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1 1/2 prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2 Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk¹⁾.

	NHO-bedrifter i industrien				Stats-ansatte ⁷⁾	Skole-verket ⁵⁾	Kommune-ansatte ⁷⁾	NAVO-bedrifter		
	Industri i alt arbeidere ²⁾	Industri-funksjonærer	Industri-HSH-bedrifter i varehandel	Forretnings-og sparebanker ³⁾				NAVO i alt foretakene	Helse-bedrifter	Øvrige bedrifter
1992-93	2,9	2,4			2,6	2,1	2,5			
1993-94	3,1	2,9			2,2	1,7	2,4			
1994-95	3,6	3,4			3,1	2,7	2,8			
1995-96	4,2	4,2			4,4	4,1	4,4			
1996-97	4,1	3,7			4,3	4,0(3,5) ⁶⁾	3,9			
1997-98	6,1	5,6			6,4	5,8	5,9			
1998-99	4,7	4,7		5,1	4,7 ⁴⁾	4,5	5,0			
1999-2000	4,6	4,5		5,3	4,6	6,0 ⁸⁾	4,0			
2000-2001	5,1	4,9		4,7	4,2	7,8 ⁹⁾	3,5 ¹⁰⁾			
2001-2002	5,6	5,0		6,2	5,9	8,2 ¹¹⁾	6,0 ¹²⁾	5,4	5,3	5,5
1992-97	19,2	17,7			17,7	15,5	17,0			
Gj. sn. per år	3,6	3,3			3,3	2,9	3,2			
1997-2002	29,0	27,3			28,6	36,7	26,9			
Gj. sn. per år	5,2	4,9			5,2	6,5	4,9			
Årslønn 2002, kr	328 000	279 600		355 100	313 400	331 700	264 400 ¹²⁾	307 500	310 300	304 100

¹⁾ Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter

²⁾ Lønnsveksttallene er for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke

³⁾ Se fotnote 3 i tabell 3.1. Tallene er eksklusive forsikring.

⁴⁾ Eksklusiv BA-selskapene.¹⁾ Posten Norge og NSB fra og med 1998-99.

⁵⁾ Omfatter alle stillinger knyttet til undervisningen lønnet i samsvar med avtaler inngått mellom staten og hovedsammenslutningene i staten/Norsk Lærerlag.

⁶⁾ I 1997 kom det inn en ny stor gruppe inn i statistikken med lavere gjennomsnittslønn. Antall årsverk på grunntrinnet økte med vel 5000 årsverk fra 1996 til 1997. Eksklusiv denne nye gruppen kan lønnsveksten fra 1996 til 1997 beregnes til 4 prosent. Inklusiv den nye gruppen var lønnsveksten 3,5 prosent fra 1996 til 1997.

⁷⁾ Omfatter primærkommunene og fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med i perioden 1995-2002.

⁸⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng.

⁹⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

¹⁰⁾ Eksklusiv sykehusene var lønnsveksten 3,4 prosent

¹¹⁾ Skolepakke II bidrar til å trekke opp årslønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng

¹²⁾ Inklusive fristilte stillinger

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

¹⁾ NSB BA og Posten Norge BA var en del av det statlige tariffområdet fram til 2001. Bedriftene har meldt seg inn i NAVO med virkning fra 1.11.2001. Posten og NSB er omdannet til statlige aksjeselskaper fra 1. juli 2002.

lønnsvekst og lønnsnivå omtales kort i boks 3.1. For mer detaljert omtale vises til vedlegg 3.

Statistisk sentralbyrå har fra og med 1997 foretatt en full omlegging av lønnsstatistikken i privat sektor. En har fått en individbasert statistikk som per i dag dekker alle lønnstakere med unntak av primærnæringene, og som er sammenliknbar mellom næringer. Det er tall etter den nye lønnsstatistikken for årene 1997-2002.

Av tabellene 3.1 og 3.2 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Det har jevnt over vært en økende veksttakt i perioden fram til 1997-98. Særlig var lønnsveksten høy fra 1997 til 1998. I 1999 og 2000 avtok veksttakten med unntak av for ansatte i skoleverket i 2000. Sam-

let økte lønnsveksten fra 2000 til 2001. Ansatte i kommunene (eksklusiv sykehusene), statsansatte og ansatte i finanstjenester (forretnings- og sparebanker og forsikring under ett) hadde lavere lønnsvekst i 2001 enn året før, mens bl.a. ansatte i skoleverket og heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hadde høyere lønnsvekst. Den forholdsvis sterke lønnsveksten i skolesektoren i 2000 og 2001 skyldes spesielle tillegg, jf. omtale av lønnstilleggene i boks 3.4.

Fra 2001 til 2002 er årslønnsveksten i de store forhandlingsområdene beregnet til 5,0 prosent både for arbeidere i industrien i NHO-bedrifter og for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen. For statsansatte kan veksten anslås til 5,9 prosent

Tabell 3.3 Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

År	Alle grupper ¹⁾	Industrien	Varehandel ²⁾	Offentlig forvaltning ³⁾
	Alle NHO-bedrifter bedrifter			
1992-93	2,9	2,9	3,2	2,4
1993-94	2,7	3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0	3,6	3,3	2,8
1995-96	4,4	4,2	5,3	4,3
1996-97	4,3	4,1	4,7	3,9
1997-98	6,2	6,1	6,2	6,0
1998-99	5,1	5,4	4,7	4,8
1999-2000	4,4	4,2	4,6	4,6
2000-2001	4,8	4,5	5,1	4,5 ⁴⁾
2001-2002	5,7 ⁶⁾	5,6	5,6	6,4 ⁵⁾
1992-2002	53,1	53,7	56,1	50,6
Gj. sn. per år	4,4	4,4	4,6	4,2
Årslønn 2002	319 800	305 700	328 000	311 300
				298 500

¹⁾ Beregning basert på statistikk for grupper som i 2002 samlet mottar om lag 97 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge. For 1998 omfatter gjennomsnittet gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med, noe som har ført til at i forhold til i tidligere rapporter er lønnsveksten for alle grupper fra 1998 til 1999 justert opp fra 4,9 prosent til 5,1 prosent og lønnsnivået justert ned. Ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anlegg og industri har i gjennomsnitt lavere lønnsnivå enn i organiserte bedrifter. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med.

²⁾ Inklusive motorkjøretøytjenester

³⁾ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og helseforetakene. For de tre siste årene er NSB BA og Posten Norge BA ikke med i tallene.

⁴⁾ Eksklusiv helseforetakene er veksten 4,6 prosent

⁵⁾ Inklusiv helseforetakene og fristilte stillinger i kommunene.

⁶⁾ SSB har beregnet lønnsveksten per normalårsverk til 5,4 prosent fra 2001 til 2002. Lønn per normalårsverk omfatter bl.a. overtid og naturalytelser, dvs. et mer omfattende lønnsbegrep enn det Beregningsutvalget legger til grunn. For flere områder i næringsvirksomhet bidro overtid til å trekke ned lønnsveksten i 2002. Andre forhold som kan forklare forskjellen mellom SSB og Beregningsutvalget i 2002, er at veiemetodene er forskjellige og at Beregningsutvalgets lønnsveksttall ikke inkluderer primærnæringene, utenriks sjøfart og rekrutter i forsvaret. Beregningsutvalget har heller ikke med deltidsansatte for gruppene i privat sektor. På oppdrag fra Beregningsutvalget har SSB beregnet lønnsveksten per normalårsverk fra 2001 til 2002 til 5,7 prosent når overtid, utenlandske sjøfolk og rekrutter i forsvaret holdes utenom. Det var således i 2002 ingen forskjell mellom TBUs beregning av samlet årslønnsvekst og den beregningen som er gjort i SSB. Utvalget vil likevel samordne beregningene. Utvalget vil derfor fra og med 2003 be SSB beregne samlet årslønnsvekst på bakgrunn av det lønnsbegrepet som legges til grunn i TBU, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Overtidsgodtgjørelse og naturalytelser holdes utenom. Utvalget vil også legge til grunn at utenlandske sjøfolk, rekrutter i forsvaret og lønnstakere i primærnæringene som det ikke er lønnsstatistikk for holdes utenom.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.4 Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning. 1997-2002.

	1998	1999	2000	2001	2002	Gj. sn 1997-02
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,6	4,7	4,5	4,9	5,0	
Herav:						
Overheng	1,3	2,8	1,2	1,9	1,3	
Tariff tillegg	2,7	0,2	1,1	0,8	2,0	
Lønns glidning	1,6	1,7	2,2	2,2	1,7	1,9
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	6,8	4,7	4,7	5,3	6,1	
Herav:						
Overheng	2,3	3,3	2,0	3,2	2,5	
Lønns glidning	4,5	1,4	2,7	2,1	3,6	2,9
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	6,1	4,9 ¹⁾	4,5	4,8	5,0	
Herav:						
Overheng	1,1	1,7	1¼	1,8	1,1	
Tariff tillegg	3,2	0,8	1,8	1,3	2,0	
Garantit tillegg	0,1	0,3	0,1	0,3	0,2	
Lønns glidning	1,7	2,1	1¼	1,4	1,7	1,6
<i>Finanstjenester:⁵⁾</i>						
Årslønnsvekst	7,0	5,0	4,8	4,0	6,2	
Herav:						
Overheng	1,7	2,3	1,1	1,3	1,6	
Tariff tillegg	3,1	1,0	0,9	0,8	2,5	
Lønns glidning	2,2	1,7	2,8	1,9	2,1	2,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	6,4	4,7 ²⁾	4,5	4,2	5,9	
Herav:						
Overheng	1,8	3,7	1,4	2,7	1,8	
Tariff tillegg	3,8	0,6	2,3	1,0	3,3	
Lønns glidning	0,8	0,4	0,8	0,5	0,7	0,6
<i>Skoleverket:</i>						
Årslønnsvekst	5,8	4,5	6,0	7,8	8,2	
Herav:						
Overheng	1,3	3,7	1,1	5,1	1,3	
Tariff tillegg	4,0	0,7	3,1	1,0	3,3	
Skolepakke I ³⁾			1,4			
Spesielt ferieuttak				1½		
Skolepakke II ⁴⁾					omlag 3	
Lønns glidning	0,5	0,1	0,4	0,0	¼-½	¼
<i>Kommuneansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,9	5,0	4,0	3,5 ⁶⁾	6,0 ⁷⁾	
Herav:						
Overheng	1,3	4,4	0,8	2,1	1,3	
Tariff tillegg	4,3	0,2	2,8	1,0	4,0	
Lønns glidning	0,3	0,4	0,4	0,4	0,7	0,4

¹⁾ Se fotnote 2, tabell 3.1²⁾ Fra og med 1999 er beregningene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB.³⁾ De ble gitt 2 lønnsstrinn fra 1. august 2000 som bidro med 1,4 prosentpoeng til veksten i 2000 og 1,8 prosentpoeng til overhenget til 2001.⁴⁾ Skolepakke 2 innebar at lærerne fikk ett lønnsstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnsstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 pst. fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 pst. fra 1. august 2002.⁵⁾ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet.⁶⁾ Eksklusiv helseforetakene var veksten 3,4 prosent.⁷⁾ Eksklusiv helseforetakene, men inklusive fristilte stillinger.

Kilde: Beregningsutvalget, Kommunenes Sentralforbund og Arbeids- og administrasjonsdepartementet

og for kommuneansatte (inklusive fristilte stillinger) til 6,0 prosent. For heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter har veksten vært 6,1 prosent. I NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene anslås årslønnsveksten til 5,5 prosent og i helseforetakene²⁾ til 5,3 prosent. For NAVO-bedrifter samlet anslås veksten til 5,4 prosent. Den høyeste gjennomsnittlige lønnsveksten fra 2001 til 2002 blant gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 har det vært blant ansatte i skoleverket med 8,2 prosent og i finans tjenester med 6,2 prosent. Skolepakke II (jf. boks 3.3 for omtale av skolepakke II) bidro til å trekke opp årslønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i skoleverket i 2002.

I tabell 3.3 har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2001 til 2002 er anslått til 5,7 prosent mot 4,8 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 3.3 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over perioden 1992-2002 har lønnsveksten vært noe

svakere for offentlig forvaltning enn i industrien i NHO-bedrifter. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har samlet for perioden 1998-2002 var omtrent identisk med veksten i NHO-bedrifter selv om veksten har vært noe forskjellig i enkelte år.

I tabell 3.4 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 3.1 og 3.2 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har det variert mellom 1 og knapt 3 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger. Dette medfører at all lønns endring for disse betraktes som lønns glidning i henhold til Beregningsutvalgets definisjon av dette.

Tallene i tabell 3.4 for industriarbeidere, staten, skoleverket og kommunene er basert på lønn per årsverk. For de andre er det lønn for heltidsansatte.

3.2 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 3.5 vises lønnsutviklingen for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1997-2002. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot registeret over befolkningens høyeste utdanning. Tabellen viser at andelen med ulike

²⁾ Legene fikk tilleggene på 9,5 prosent 1. januar 2003. De fikk ikke tariff tillegg i 2002. Tariff tillegg 1. januar 2003 dekker tillegg både i 2002 og 2003.

Boks 3.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget mener en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabellene 3.1 og 3.2.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved

oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. I 1997 med økning i sysselsettingen var det f. eks. i funksjonærgruppa i NHO-bedrifter en rekruttering av yngre aldersgrupper med lønnsnivå noe under gjennomsnittet, noe som trakk samlet lønnsvekst ned.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning er derfor lagt til midt i året (1. juli).

Tabell 3.5 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹⁾ per 1.9/1. 10 for heltidsansatte etter næring²⁾ og utdanningsgrupper³⁾. Kroner og prosent. 1997-2002

	Prosent- andeler ⁴⁾ 2002	Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst 1997-2002	Årslønn 1.9/1.10 2002
<i>Industri i alt</i>	100	7,1	4,8	4,2	4,4	6,4	29,9	311 900
Utdanning på grunnskolenivå	14	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	25,4	270 700
Utdanning på videregående skolenivå	66	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	28,2	293 400
Av dette								
Fagutdanning ⁵⁾	26	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	29,8	301 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	37,4	415 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	38,7	522 000
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	3,8	1,1	1,3	2,2	7,4	16,7	275 100
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	7,4	4,9	4,4	4,6	6,0	30,4	308 400
Utdanning på grunnskolenivå	10	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	29,4	293 100
Utdanning på videregående skolenivå	73	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	30,9	299 700
Av dette								
Fagutdanning ⁵⁾	-	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	37,0	311 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	31,2	409 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	21,4	502 600
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	7	6,5	4,0	2,1	4,2	5,1	23,8	286 900
<i>Varehandel i alt</i>	100	7,6	3,7	5,9	4,9	5,1	30,2	316 500
Utdanning på grunnskolenivå	12	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	27,7	282 500
Utdanning på videregående skolenivå	70	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	27,6	297 600
Av dette								
Fagutdanning ⁵⁾	16	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	32,8	296 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	37,2	419 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	35,5	509 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	-0,1	-0,9	7,7	2,6	5,4	15,4	296 400
<i>Finanstjenester i alt^{6) 10)}</i>	100	7,9	4,0	5,4	4,4	5,8	30,5	399 400
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	31,6	332 300
Utdanning på videregående skolenivå	57	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	29,2	347 700
Av dette								
Fagutdanning ⁵⁾	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	29,1	332 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	33	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	25,6	456 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	7	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	23,7	569 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	8,7	7,1	5,0	-2,3	-0,7	18,6	422 100
<i>Statsansatte i alt⁷⁾</i>	100	8,6	2,8	7,9	3,9	6,6	33,4	323 800
Utdanning på grunnskolenivå	4	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	26,3	269 000
Utdanning på videregående skolenivå	42	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	29,1	290 700
Av dette								
Fagutdanning ⁵⁾	8	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	30,5	284 600

Forts. tabell 3.5

	Prosent- andeler ⁴⁾	Vekst i prosent fra året før						Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10 2002
	2002	1998	1999	2000	2001	2002	1997-2002		
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	27	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	30,1	325	100
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	26	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	30,5	382	800
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	6,9	2,7	8,5	2,8	5,9	29,6	334	900
<i>Skoleverket i alt</i>	<i>100</i>	<i>8,6</i>	<i>1,9</i>	<i>9,7</i>	<i>4,3</i>	<i>10,5</i>	<i>39,9</i>	<i>345</i>	<i>700</i>
Utdanning på grunnskolenivå	0	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	36,2	283	400
Utdanning på videregående skolenivå	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	42,3	306	100
Av dette									
Fagutdanning ⁵⁾	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	39,3	321	900
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	39,8	341	900
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	37,6	388	500
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	0	8,2	2,5	10,3	2,0	10,0	37,3	315	100
<i>Kommune i alt⁸⁾</i>	<i>100</i>	<i>8,4</i>	<i>2,2</i>	<i>4,9</i>	<i>4,6</i>	<i>6,6</i>	<i>29,4</i>	<i>278</i>	<i>900</i>
Utdanning på grunnskolenivå	7	9,1	1,1	4,7	5,4	8,0	31,4	245	800
Utdanning på videregående skolenivå	49	7,9	1,3	4,4	4,7	7,1	27,9	256	900
Av dette									
Fagutdanning ⁵⁾	-	6,0	0,4	4,1	3,8	7,7	23,8	257	100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	36	6,9	2,2	5,3	5,0	6,3	28,3	302	700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁹⁾	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,3	25,9	364	500
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	9,9	4,4	4,2	1,4	-1,4	19,5	271	800

¹⁾ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1.9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾ NOS Standard for næringsgrupper. Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive primærnæringene, hotell- og restaurantvirksomhet(1997-2000), Oslo kommune(1997-1999) og lønnet husarbeid.

³⁾ NOS Standard for utdanningsgruppering.

⁴⁾ Prosentandeler av utvalget i den enkelte næring.

⁵⁾ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶⁾ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷⁾ Veksten fra 2001 til 2002 er eksklusive statlige sykehus.

⁸⁾ Veksttallet for 2001 og 2002 omfatter ikke ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus, ansatte i kraftproduksjon og kraftforsyning, eller undervisningspersonale i skoleverket.

⁹⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

utdanningsnivåer varierer mellom gruppene. I industri, bygg- og anlegg og i varehandel hadde i 2002 i overkant av 80 prosent utdanning på grunnskolenivå og videregående skolenivå (inkludert fagutdanning) som høyeste utdanning. Blant statsansatte var andelen 46 prosent og blant kommunale- og fylkeskommunale ansatte 56 prosent (inkludert deltidsansatte var andelen 68 prosent), mens det bare var 4 prosent i skoleverket.

Samlet for alle utdanningsgruppene viser tabell 3.5 at den høyeste lønnsveksten i perioden 1997-2002 har det vært blant ansatte i skoleverket med knapt 40 prosent. For statsansatte har veksten vært 33,4 prosent og for kommuneansatte vel 29 prosent. For de andre gruppene i tabell 3.5 har lønnsveksten vært rundt 30 prosent i perioden 1997-2002.

Utdanningsgruppene med til og med 4 års utdanning og mer enn 4 års utdanning på høy-

skole eller universitet i industrien, i skoleverket og i varehandelen har hatt høyere lønnsvekst enn tilsvarende utdanningsgrupper i kommunene, bygg- og anleggsvirksomhet, finanstjenester og i staten i perioden 1997-2002. Materialet sier ikke noe om i hvilken grad dette dreier seg om samme typer utdanning eller fag. Ansatte med fagutdanning har hatt relativ sterk vekst i bygg- og anleggsvirksomhet.

Tabell 3.5 viser videre at det er betydelige lønns-

forskjeller for samme utdanningslengde mellom de ulike næringer/sektorer og at det er stor forskjell i lønnsnivå mellom utdanningsgrupper med samme lengde på universitets- eller høyskoleutdanning mellom privat og offentlig sektor. Det er også betydelige lønnsforskjeller på de som er registrert med fagutdanning mellom offentlig og privat sektor. Det vises også til vedleggstabell 9.11. De lønnsforskjeller en ser mellom sektorene/næringene for ansatte med samme lengde på utdanningen, kan

Tabell 3.6. Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester²⁾ eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37.5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før

	Lønnsøkning pr. time	Herav: Tariff tillegg	Lønnsglidning	Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
1995 1. kv.	2,9	1,3	1,6	55
1995 2. kv.	3,5	1,4	2,1	59
1995 3. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1995 4. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1996 1. kv.	4,2	1,1	3,1	74
1996 2. kv. ¹⁾	3,8	1,4	2,4	66
1996 3. kv. ¹⁾	3,9	2,1	1,8	47
1996 4. kv. ¹⁾	4,6	2,1	2,5	55
1997 1. kv.	3,6	2,0	1,6	44
1997 2. kv. ¹⁾	4,3	1,6	2,7	62
1997 3. kv. ¹⁾	3,9	0,9	3,1	79
1997 4. kv. ¹⁾	3,4	0,9	2,5	75
1998 1. kv.	3,5	0,9	2,6	74
1998 2. kv. ¹⁾	5,6	3,0	2,6	47
1998 3. kv. ¹⁾	6,1	3,9	2,2	36
1998 4. kv.	7,2	3,9	3,3	46
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.-3. kv.	5,2	1,6	3,6	69
1. okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002				
1.-3. kv.	4,8	2,0	2,8	58
1. okt.	5,9	2,8	3,1	53

¹⁾ Korrigert for etterbetalinger.

²⁾ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Før 2001 er arbeidere innenfor biloverenskomsten med i industribegrepet. For å tilpasse industrien mest mulig til internasjonal standard er biloverenskomsten fra 2001 ikke med. Denne endringen betyr nesten ingenting, da gjennomsnittlig timefortjeneste for biloverenskomsten praktisk talt ligger på samme nivå som for industriarbeidere.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk fram til 1998. Fra 1999 er grunnlagsmaterialet innsamling til SSBs strukturstatistikk pr. 1. oktober og data for "hittil i år" (3 første kvartaler av året)

skyldes flere forhold som bl.a. ulik type utdanning, ansiennitet, alder og andelen kvinner og menn.

3.3 Deltidsansatte

Vedleggstabell 9.13 viser lønnsnivå og lønnsutvikling per heltidsekvivalent for *deltidsansatte* i enkelte næringer i privat sektor. Per heltidsekvivalent utgjorde gjennomsnittlig lønnsnivå i 2002 for deltidsansatte 91 prosent av nivået for heltidsansatte i bygg- og anlegg, 86 prosent i industrien og 73 prosent i finanstjenester og varehandel. Det er stor forskjell mellom disse næringen med hensyn til andelen deltidssysselsatte. Andelen er høyest i varehandel. Lønnsnivået og lønnsutvikling for deltidsansatte i varehandel kan derfor være sterkere påvirket av strukturendringer enn i de andre næringene.

3.4 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

3.4.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i NHO-bedrifter.

- *For INDUSTRIARBEIDERE steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) fra 2001 til 2002 med 5,0 prosent, om lag den samme veksten som året før, som var 4,9 prosent.*

For NHO-bedrifter bygger lønnsveksten for kalenderåret 2002 på lønssum og timer for de første 9 månedene av året, lønn per 1. oktober og en forutsetning om at dette nivået gjelder fram til 31. desember samme år, på samme måte som for sammenligningsperioden i 2001. Lønnstillegg som kommer etter 1. oktober betyr forholdsvis lite for årslønnen i kalenderåret.

Denne forutsetningen har større betydning for lønnsoverhenget. I den grad lønnsoverhenget inn i et år blir satt noe for lavt, vil bidraget fra lønnsglidningen i løpet av året bli desto høyere.

Gjennomsnittlig timefortjeneste for de 9 første månedene av 2002 lå 4,8 prosent høyere enn for tilsvarende periode året før, mens veksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002 var 5,9 prosent. Året før var disse relasjonene motsatt ved at vekstprosenten for de 9 første månedene var 5,2 prosent og veksten fra 1. oktober 2000 til 1. oktober 2001 var på 4,3 prosent. Hovedårsaken til dette er at gjennomsnittlige tariff tillegg var større og ble gitt fra et noe senere tidspunkt gjennom det forbundsvisе tariffoppgjøret i 2002, enn gjennom det sentrale tillegget i 2001.

Gjennomsnittlige tariff tillegg våren 2002 økte lønnen med 2,8 prosent mot 1,1 prosent i 2001, inklusive skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Tariff tilleggene som ble gitt med ulik virkningstidspunkt i 2002, bidro til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,0 prosent. Med fradrag av lønnsoverhenget fra året før på 1,3 prosent var bidraget fra lønns glidningen til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 1,7 prosent, mot 2,2 prosent de to foregående årene.

Lønnsoverhenget inn i 2003 er beregnet til 1,9 prosent. Avtalte tariff tillegg per 1. april 2003 bidrar til årslønnsveksten med om lag 0,4 prosent fra 2002 til 2003, slik at lønnveksten fra 2002 til 2003 er 2,3 prosent før bidraget fra lønns glidningen i 2003. Gjennomsnittlig lønns glidning for de siste 5 årene er 1,9 prosent og 1,7 prosent i 2002. På grunn av den beregningsmetoden som blir brukt med basis i lønnstall frem til 1. oktober respektive år, kan lønnsoverhenget være noe undervurdert og bidraget fra lønns glidningen noe overvurdert.

Tabell 3.6 viser utviklingen i timefortjenesten, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere i industrien (menn og kvinner) fra samme kvartal året før.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til (totale nivå tillegg):

Per 1.april 1991:	134 øre/time, 1,5 prosent.
Per 1.april 1992:	38 øre/time, 0,4 prosent.
Per 1.april 1993:	65 øre/time, 0,7 prosent.
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time, 1,3 prosent.
Per 1.april 1995:	108 øre/time, 1,1 prosent.
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time, 2,0 prosent.
Per 1.april 1997:	91 øre/time, 0,9 prosent.
Våren/sommeren 1998: ²⁾	432 øre/time, 3,7 prosent.
Per 1.april 1999:	28 øre/time, 0,3 prosent.
Per 9.mai 2000:	220 øre/time, 1,7 prosent.
Per 1.april 2001:	148 øre/time, 1,1 prosent.
Våren 2002: ³⁾	386 øre/time, 2,8 prosent.
Per 1. april 2003:	80 øre/time, 0,5 prosent.

¹⁾ Ca. ¾ av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO-NHO området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca. ¼ gjelder fra 3. kvartal.

²⁾ Både i 1996 og 1998 var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal og ca. 1/3 i 3. kvartal.

³⁾ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisе områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisе tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april og 1.juni.

3.4.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET innenfor NHO-området var det en årslønnsvekst fra 2001 til 2002 på 5,3 prosent mot 5,2 prosent året før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeid innenfor sten-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca. 2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca.1/3). Den første gruppen hadde en lønnsvekst på 5,9 prosent og den andre gruppen 4,0 prosent.

Etter flere år med lav gjennomsnittlig lønnsvekst for byggevirksomhet før 1994, var det en jevnt stigende lønnsvekst frem til 1998/99 (om lag 8 prosent fra 4. kvartal 1997 til 4. kvartal 1998). Fra 1998 har lønnsveksten stabilisert seg på 5 - 6 prosent. Lønnsveksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002 var 6,0 prosent mens vekstraten for de første 9 månedene av 2002 var 5,1 prosent.

I 2002 var nivået på de gjennomsnittlige tariff tilleggene for arbeidere innenfor byggevirksomhet om lag som for industriarbeidere. Tariff tilleggene inklusive generelt tillegg, minstelønnsatser, akkordtariffer etc., økte gjennomsnittlig lønn med 2,6 prosent i 2002.

I 2003 ble ikke gitt sentrale tariff tillegg i de tariffavtalene som omfattes av byggevirksomheten. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres imidlertid i større grad av typen arbeidsoppgaver, hvor man også har akkordbestemt avlønning etc.

Samferdselsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. Fra 2001 er også innenriks sjøfart med i veksttallene.

Fra 2001 til 2002 var det en lønnsvekst totalt for sektoren på 5,4 prosent. Veksten fra 1.oktober 2001 til 1.oktober 2002 var på 6,7 prosent mens tilsvarende vekst for de 9 første månedene av 2001 til de samme månedene i 2002 var på 5,0 prosent.

I 2003 ble det i gjennomsnitt gitt et tariff tillegg på ca.2 kr/t, som betyr om lag 1¼ prosent bidrag til årslønnsveksten. Tilsvarende gjennomsnittlige tariff tillegg i de forbundsvisse tariff forhandlingene i 2002 var mellom 6 og 7 kr/time. Sammen med et høyt lønnsoverheng vil lønnsveksten fra 2002 til 2003 for arbeidere innenfor NHO-bedrifter for

samferdselsektoren ligge på om lag 4½ prosent før lønns glidning. Med lavere tariff tillegg i 2003 forventes det at veksten vil bli noe lavere enn i 2004. Det er imidlertid store strukturelle endringer i sysselsettingen mellom grupper innenfor sektoren, som isolert kan bidra til usikkerhet i anslaget.

Rutebilssektoren, som omfatter noe under halvparten av gruppen, hadde en vekst på 5,3 prosent fra 2001 til 2002, mot en vekst året før på 4,6 prosent.

Usikkerheten i fordelingen av overheng og lønns glidning er større i denne sektoren enn i andre, pga. strukturelle endringer i sammensetningen av arbeidskraften.

For arbeidere innenfor *oljevirksomhet, offshore* var årslønnsveksten fra 2001 til 2002 8,5 prosent. Lønnsveksten fra 1.oktober 2001 til 1.oktober 2002 var 9,6 prosent, mens lønnsveksten for de 9 første månedene i 2001 til de samme månedene av 2002 var 8,1 prosent.

En spesiell usikkerhet i denne bransjen har vært periodiseringen av tillegg og om tilleggene var kjent ved innrapporteringstidspunktet per 1.oktober de respektive årene.

3.4.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

- *For industrifunksjonærene (heltid) i NHO-bedrifter, økte årslønn fra 2001 til 2002 med 6,1 prosent, mot 5,3 prosent året før.*

Lønnsveksten for industrifunksjonærene (som utgjør vel 50 prosent av alle funksjonærer innenfor NHO-området) viser en noe tiltakende lønnsvekst gjennom 2002.

Lønnsveksten for de første 9 måneder av 2002 i forhold til tilsvarende periode av 2001 økte med 6,0 prosent, mens tilsvarende året før var 5,4 prosent. Lønnsveksten for "siste lønnsperiode" ved rapporteringstidspunkt, som i praksis betyr fra ca. 1. oktober 2001 til ca. 1. oktober 2002 var 6,6 prosent, mot 4,8 prosent året før.

Materialet viser at veksten for identiske funksjonærer (dvs. de samme funksjonærene er med i begge årene som sammenlignes) har en noe lavere lønnsvekst enn totalen. Ettersom det har vært en netto nedgang i sysselsettingen for de fleste grupper, kan den økende lønnsveksten skyldes strukturelle endringer i sysselsettingen ved at funksjonærer med lavere lønn har redusert sin andel noe.

Beregnet lønns overheng for industrifunksjonærer inn i 2003 var 3,1 prosent, mot 2,5 prosent året før. Lønns overhengen inn i 2003 er om lag på linje med gjennomsnittet for de siste 5 årene.

Gjennomsnittlig vekst for alle funksjonærer i NHO-området var 5,6 prosent fra 2001 til 2002.

I NHO-bedrifter utgjør funksjonærgruppene utenfor industri i antall om lag det samme som industrifunksjonærene. Disse består av funksjonærgrupper innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkksomhet, bygge- og anleggsvirkksomhet, samferdsel, kunnskap- og undervisning og personlig og forretningsmessig tjenestevirkksomhet i hovedsak innenfor renholdsbedrifter, vaktelskaper, bemanningsbedrifter og IKT-bedrifter. Funksjonærer innenfor oljevirkksomhet og kraftforskyvning trekker sammen med industrifunksjonærer gjennomsnittet opp, mens særlig funksjonærer innenfor bygge- og anleggsvirkksomhet og privat personlig og forretningsmessig tjenesteyting trekker gjennomsnittet ned.

Det er også store endringer i gruppenes relative betydning fra 2001 til 2002, men også innenfor enkeltgrupper som for eksempel flybransjen, kraftforsyning og forretningsmessig tjenesteyting har det vært store endringer i datamassen. Innenfor flybransjen skyldes dette i hovedsak store endringer i sammensetningen av funksjonærgruppene, mens for kraftforsyning og forretningsmessig tjenesteyting skyldes dette en betydelig økning i antall medlemsbedrifter innenfor NHO-området.

Funksjonærene i NHO-området har jevnt over lønnsreguleringer (anslagsvis over 50 prosent per 1. juli) senere i året enn arbeiderne, hvor store deler av lønnsveksten skjer fra april måned. Dette forholdet bidrar isolert til at funksjonærene i NHO-området har et høyere lønnsoverheng enn arbeidere, selv med om lag samme årlig lønnsvekst.

Det samles ikke lenger inn data om regulerings-

tidspunkter i løpet av året (siste gang 1997). Sammenstillingen mellom lønnsnivåene per 1. oktober og "hittil i år" (3 første kvartaler) gjør at man kan beregne kalenderårslønnsveksten. Som i andre områder, har man forutsatt ingen endringer etter 1. oktober. Bonus er med i tallene, mens overtid ikke er med.

Industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett både (heltid og deltid)

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst mellom arbeidere og funksjonærer. Tallene for funksjonærer omfatter også ledere.

Statistikken for funksjonærene har hittil bare omfattet heltidsansatte. Det foreligger nå statistikk for funksjonærer hvor også deltid er med og inngår som heltidsekvivalenter på samme måte som for arbeidere. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Tallmaterialet nedenfor sammenvekker arbeidere og funksjonærer innenfor industrien og det vil fra år for år være mulig med entydige vektsett mellom arbeidere og funksjonærer fra innrapporterte årsverk til NHOs register og/eller ved en tilpasning, se boks 3.3.

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene ca. 41 prosent av årsverkene og ca. 50 prosent av lønnssummen. Basert på denne forutsetningen er årslønnsveksten fra 2001 til 2002 for funksjonærer og arbeidere under ett i NHOs industribedrifter beregnet til 5,6 prosent.

Lønnsoverhenget inn i 2003 er beregnet til 2½

Boks 3.3 Sammenvekting av arbeidere og funksjonærer

Funksjonærene i industrien får i hovedsak lønnsutviklingen fastsatt utenfor de sentrale oppgjørene. De sentrale oppgjørene for funksjonærene spiller derfor en relativ liten rolle for disse gruppene totalt sett.

Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppen, som får deler av sin lønn fastsatt sentralt, vil neppe omfattes av mer enn anslagsvis 10 prosent av funksjonærene totalt innenfor NHO-området. I hvilken grad sentrale tillegg i slike funksjonærgrupper er retningsgivende for andre funksjonærgrupper er vanskelig å si. Det vises til Holdenutvalget (NOU 2003:13) for nærmere beskrivelse.

I den grad funksjonærer og arbeidere blir

behandlet samlet som tariffgruppe, vil dette bli tatt hensyn til i sammenvektingen, enten ved at vektsettet for slike grupper samlet blir vektet sammen med resten av henholdsvis funksjonærene og arbeiderne, eller ved at man splitter slike grupper i arbeidere og funksjonærer før sammenvekting, dersom dette er mulig. Særlig utenfor industri og for visse mindre grupper for NHO-bedrifter i handel, håndverk, organisasjoner etc. er ikke begrepene arbeidere/funksjonærer like entydige. For disse gruppene vil statistikk etter hvert bare bli produsert for alle ansatte.

Fordelingen av registerårsverkene ligger om lag et år etter ved tidspunkt for ferdig statistikk.

prosent og tariff tilleggene for arbeidere vil for hele totalgruppen bety 0,2 prosentpoeng.

Under forutsetninger om 50/50-fordeling av lønssummen mellom arbeidere og funksjonærer i hele perioden, har bidraget fra lønnsglidningen for alle ansatte i NHOs industribedrifter vært 2,4 prosentpoeng i gjennomsnitt for de siste 5 årene. Bidraget fra glidningen har variert mellom 1,6 og 3,1 prosentpoeng i perioden.

3.4.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

Lønnsoppgjøret i *hotell- og restaurantvirksomhet* i 2002 endte i konflikt. Etter en streik som varte i 33 dager ble partene bl.a. enige om følgende tillegg for fastlønte:

- Det gis et generelt tillegg på kr. 2,75 og et lavtlønns tillegg på kr. 2,- per time til alle. Alle med minst fire års praksis får ytterligere kr. 2,- i timen på minstelønnssatsene. Alle med fagbrev får kr. 2,- i timen på minstelønnssatsene. Dessuten ble tilleggene for ubekvem tid økt og gitt for lengre tidsperioder. Tilleggene ble gitt senest fra 19. mai.

Fra 2002 ble det gjennomført en omlegging av statistikkinnsamlingen for hotell- og restaurant ved at lønnsbegreper, periodisering av statistikkperioden etc. ble endret. Veksttallene for hotell- og restaurant i utvalget er fram til 2001 basert på arbeidstakere med yrker innenfor Riksavtalen mellom LO og NHO. Disse klassifiseres som arbeidere. Om lag 95 prosent av disse er fastlønnede, mens resten får sin lønn bestemt ved prosent av omsetning.

Lønnsveksten for fastlønnede arbeidere (dvs. eksklusive prosentlønnede servitører) var 5,8 prosent fra 2001 til 2002. Fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002 var veksten 7,2 prosent, mens veksten for 9 måneder av 2002 i forhold til de samme månedene i 2001 var 5,3 prosent.

Sammen med overhenget til 2002 for fastlønte beregnet til 2,0 prosent og de sentrale tilleggene i 2002 gir dette en årslønnsvekst på 5,6 prosent fra 2001 til 2002, inklusive et garantitillegg fra 1. oktober 2002 på kr. 1,30 per time. Bidraget fra lønnsglidningen for denne gruppen var 0,2 prosentpoeng.

Lønnsbegrepet for hotellbransjen er nå det samme som for øvrige områder. Statistikken viser et skift oppover i lønnsnivå i forhold til tidligere statistikk. Noe skyldes uregelmessige tillegg som blant annet består av søndagstillegg, nattillegg og kveldstillegg, mens tidligere statistikk innsamlet av NHO bare inkluderte søndagstillegg. Bonus er

ny lønnskomponent. I tillegg er en del som tidligere var klassifisert som prosentlønte, innrapportert med fast lønn pluss bonus eller en kombinasjon av fast lønn og en bevegelig lønnskomponent. Statistikken har andre referanseperioder for lønnsdata og er også en utvalgsundersøkelse. Dette kan bety at sammensetningen av datamaterialet kan være endret.

Veksten for de prosentlønte var for 9 måneder av 2002 i forhold til 9 måneder av 2001 3,9 prosent. For denne gruppen måles lønnen bare over 9 månedersperioder.

I tillegg er 20 prosent av de ansatte innenfor området klassifisert som funksjonærer. Disse inngår i funksjonærområdet for NHO totalt.

I hotell- og restaurantvirksomhet ble det under mellomoppgjøret i 2003 gitt et lavtlønns tillegg fra 1. april på kr. 2,85 per time til alle fastlønte.

Overhenget til 2003 for fastlønte beregnet til 1,8 prosent og lavtlønns tilleggene i 2003, gir en årslønnsvekst på 3,6 prosent fra 2002 til 2003. I tillegg kommer eventuelt garantitillegg fra 1. oktober 2003 og lønnsglidningen. Lønnsglidningen er vanligvis lav eller tilnærmet null. Pga. strukturelle endringer har lønnsglidningen i enkelte år vært negativ.

I finansnæringen³⁾ ble det våren 2002 avtalt et generelt tillegg på 3,45 prosent, dog slik at det ble gitt minimum 10 000 kroner og maksimalt 17 593 kroner på lønnstabellen fra 1. mai. Dette bidrar til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,5 prosent. Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene i disse områdene under ett gitt lokale tillegg per 1. juli 2002 på 1,75 prosent inklusive engangstillegg på om lag 0,7 prosent. Det foreligger ikke opplysninger om lokale tillegg 1.1.2002, men lokale tillegg har ligget i størrelsesorden 0,7 prosent i gjennomsnitt på dette tidspunktet. Dette er lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten fra 2001 til 2002.

Ifølge lønnsstatistikken for 2002 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte i forretnings- og sparebanker med 7,2 prosent og i forsikringsvirksomhet med 6,9 prosent fra 1. september 2001 til 1. september 2002. For disse to områdene under ett var veksten 7,1 prosent. I denne perioden har lønnsglidningen bidratt til lønnsveksten med om lag 3¼ prosentpoeng i områdene under ett.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2002 og lønns tilleggene i 2002, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 6,3 prosent for heltidsansatte i forretnings- og sparebanker, til 6,0

³⁾ Omfatter *forretnings- og sparebanker* og *forsikringsvirksomhet*, som nå er ett avtaleområde.

prosent i forsikringsvirksomhet og til 6,2 prosent for områdene under ett.

I mellomoppgjøret våren 2003 ble det avtalt tillegg som utgjør 0,8 prosent fra 1. mai og som bidrar til årslønnsveksten fra 2002 til 2003 med 0,5 prosentpoeng.

For næringen under ett som omfatter noen flere grupper⁴⁾ enn forhandlingsområdet⁵⁾, gir overhenget til 2003 beregnet til om lag 2 prosent og de avtalte tilleggene i 2003, en årslønnsvekst på om lag 2½ prosent fra 2002 til 2003. I tillegg kommer lokale tillegg og annen lønnsglidning (strukturendringer). I 2002 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen 2,1 prosentpoeng. Bidraget har også vært 2,1 prosentpoeng i gjennomsnitt i perioden 1998-2002.

For forhandlingsområdet er overhenget til 2003 beregnet til 1,8 prosent. Lønnsglidning/avtale (lokale tillegg) anslås til 1,6 prosent. Lønnstilleggene per dato 1. mai utgjør gjennomsnittlig om lag kr. 2 560 eller 0,55 prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten. Årslønnen er lavere for forhandlingsområdet enn for hele næringen, om lag kr. 320 000 mot kr. 367 800 for heltidsansatte i hele næringen. (Jf. tabell 3.1)

I varehandel ble det i lønnsoppgjøret våren 2002 mellom Handel og Kontor (HK) og HSH bl.a. enighet om et generelt tillegg på kr. 3,- og et tillegg på kr. 2,- per time fra 1. april på enkelte minstelønnsatser. Videre ble fagarbeidertillegget økt med kr. 1,- og ytterligere med kr. 1,- per time 1. april 2003. Tilleggene i 2002 bidrar til årslønnsveksten med 2,3 prosentpoeng. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2002. Det ble også inngått en avtale mellom Handel og Kontor og Samfo som ga tilsvarende tillegg. Overenskomsten mellom HSH og HK er den største og dekker om lag 10 000 organiserte arbeidstakere, men er retningsgivende for langt flere.

Dessuten ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr. 3,- per time.

I varehandel ble det videre inngått avtaler for grossistbedriftene mellom Norsk Transportarbeiderforbund og HSH. HSH har også inngått avtaler med Privatansattes Fellesorganisasjon og EL og IT-forbundet.

I følge lønnsstatistikken for 2002 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte for varehandelen under ett med 5,1 prosent fra 1. september 2001 til 1. september 2002. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 5,2 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2002 og lønnstilleggene i 2002, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 5,0 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt kan årslønnsveksten 2001-2002 beregnes til 4,7 prosent. For engros-handel har den vært 4,6 prosent og for detaljhandel 6,2 prosent. Dette er basert på utvalgets standardiserte beregningsopplegg for varehandel. For varehandelen totalt er motorkjøretøytjenester med i lønnsveksttallet. Denne gruppen trakk ned total lønnsvekst for varehandel under ett i 2002. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

I varehandel ble det i mellomoppgjøret våren 2003 mellom LO og HSH enighet om at det på Landsoverenskomsten for Handel og Kontor fra 1. april gis et tillegg på kr. 1,25 per time (203 kr. per måned) på minstelønnsattsene 1 til 5 og på ungdomssatsen på Landsoverenskomsten (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfatter 25 prosent av området. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2003.

På grossistoverenskomsten for Norsk Transportarbeiderforbund ble det fra 1. april gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr. 1,50 per time. De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte, se vedlegg 2.

I oppgjøret mellom Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund/ Prifo, YTF, Farmasiforbundet og Norges Funksjonærforbund og HSH ble det ført parallelle forhandlinger med LO/Handel og Kontor. Det ble avtalt følgende tillegg gjeldende fra 1. april 2003:

- I overenskomstområdet for funksjonæravtalene, kontoroverenskomsten og reiselivsavtalen ble overenskomstenes minstelønnsatser trinn 1-5 samt ungdomssatsen hevet med kr. 1,25 per time. (Kr. 203,- per mnd.)
- I overenskomstområdet for Grossistavtalene gis alle arbeidstakere et tillegg på kr. 1,50 per time.
- I overenskomst mellom HSH og YS/ Farmasiforbundet ble arbeidstakere som er omfattet av overenskomstområder med gjennomsnittslønn fra 85 og opp til 95 prosent av industriens gjennomsnitt gitt et tillegg på kr. 1,95 per time. Alle minstelønnsatser og personlige lønninger

⁴⁾ Fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen 3-4 000 ansatte.

⁵⁾ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 527 524 ikke er med i beregningene.

i overenskomsten forhøyes med det overnevnte tillegg.

For HSH-bedrifter i varehandel gir overhenget til 2003, tillegg for i år avtalt i 2002⁶⁾ og lavlønnstilleggene fra 1. april 2003 en lønnsvekst på om lag 3¼ prosent fra 2002 til 2003. I 2002 var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 1,7 prosentpoeng, mens bidraget i gjennomsnitt har vært 1,6 prosentpoeng i perioden 1998-2002.

3.4.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

For statsansatte ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon den 1. mai 2002 enige om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2002–30. april 2004. Avtalen hadde følgende hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (litr.) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr. 31 til og med ltr. 70, og et fallende kronetillegg fra ltr. 71 på kr. 14 800 til ltr. 79 på kr. 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om de samme tilleggene.

Lønnsstatistikk for 2002 viser at månedsfortjeningen for heltidsansatte økte med 6,6 prosent fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002, er årslønnsveksten beregnet til 5,9 prosent per årverk fra 2001 til 2002. Lønnsglidningen bidro med 0,7 prosentpoeng.

I mellomoppgjøret 2003 for statsansatte ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat,

Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon den 1. mai enige om at det ikke skal foretas lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det skal heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i inneværende år.

Videre ble partene enige om en reguleringsbestemmelse, se vedlegg 2.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme løsning som hovedsammenslutningene i staten.

Overhenget til 2003 i staten er beregnet til 3,8 prosent. I tillegg kommer lønnsglidning. I 2002 var bidraget fra glidningen til årslønnsveksten 0,7 prosentpoeng, mens det gjennomsnittlige bidraget i årene 1998-2002 var 0,6 prosentpoeng.

De tilleggene som ble gitt i staten i 2002 er også gjeldende for skoleverket.

Lønnsstatistikk for 2002 viser at månedsfortjeningen for heltidsansatte i skoleverket økte med 10,5 prosent fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002, er lønnsveksten per årverk inklusiv skolepakke II beregnet til 8,2 prosent fra 2001 til 2002.

På grunnlag av særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II) fikk lærerne bl.a. ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og de fikk ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Skolepakke II bidro til årslønnsveksten 2001-2002 med om lag 3 prosentpoeng.

Mellomoppgjøret i staten i 2003 er også gjeldende for skoleverket.

I boks 3.4 gis det en oversikt over lønnstilleggene i skoleverket siden 1. mai 2000.

Overhenget til 2003 i skoleverket er beregnet til 5,3 prosent og til 3,4 prosent eksklusiv skolepakke II. I tillegg kommer lønnsglidning. I 2002 var bidraget fra glidningen til årslønnsveksten i størrelsesorden ¼ - ½ prosentpoeng, mens det gjennomsnittlige bidraget i årene 1998-2002 har vært ¼ prosentpoeng.

I det kommunale tariffområdet endte hovedoppgjøret 2002 med brudd i forhandlingene mellom KS på den ene side og LOs forhandlingssammenslutning, Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund på den annen side. Det ble imidlertid oppnådd enighet mellom KS og Akademikerne.

For organisasjonene utenom Akademikerne gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble det satt fram et meklingsforslag, som senere ble vedtatt med følgende hovedpunkter:

⁶⁾ I 2002 ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene og YS/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på minimum kr. 3,- per time. Minstelønnssetningene ble regulert med ytterligere kr 0,25 per time.

Boks 3.4 Lønnsøkning i skolesektoren 2000-2003 som følge av lønnsoppgjør, endring av særavtaler og kompensasjon for spesielt ferieuttak per 1.1.01.

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2000 på kr. 5 000.
- Sentrale justeringer per 15. juli 2000 ga 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent til lærere og skoleledere med godkjent utdanning.
- I forbindelse med hovedtariffoppgjøret ble det inngått en intensjonserklæring mellom partene om å endre særavtaler for bedre å kunne tilpasse dem lokale forhold og skape større effektivitet. Særavtalen om arbeidstid for undervisningspersonale ble etter forhandlinger endret i en retning som skal innebære mulighet for større fleksibilitet i undervisningsplanleggingen. Som kompensasjon fikk alle lærere og skoleledere med godkjent utdanning 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent fra 1. august 2000 (skolepakke I). Samarbeidet mellom lærerorganisasjonene og staten om en handlingsplan for skolen skal gå over tre år.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2000 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,85 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,15 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.
- Under hovedtariffoppgjøret ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosent med virkningsdato 1. januar 2001.
- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2001 på kr. 2 200.
- Sentrale justeringsforhandlinger per 1. september 2001 innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent per dato. Staten og skoleverket fikk ganske lik uttelling.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2001 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,6 prosent per dato.
- Den 13. oktober 2001 ble det på grunnlag av intensjonsavtalen forhandlet fram en særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II). Avtalen innebærer at lærerne får ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002. Vikartimesatsen blir redusert med 20 prosent fra 1. januar 2002 og skoleledere får ikke godtgjørelse for de 25 første vikartimene. Avtalen inneholder også særskilte tiltak overfor eldre lærere ved at undervisningstiden reduseres for lærere som er eldre enn 58 år. For 2002 er den reduserte undervisningsplikten kostnadsberegnet til 85 mill. kroner, med en helårsvirkning på omlag 185 mill. kroner i 2003.
- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (litr.) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr. 31 til og med ltr. 70, og et fallende kronetillegg fra ltr. 71 på kr. 14 800 til ltr. 79 på kr. 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.
- Det skal ikke foretas lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det skal heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i inneværende år.

- et generelt tillegg på kr. 6 000,- fra 1. mai
- økt minstelønn fra 1. mai for ufaglærte, fagarbeidere og høyskoleutdannede og ytterligere økning i minstelønnen etter 10 års ansiennitet fra 1. juli 2003, se vedlegg 2 i NOU 2003:10 for nærmere detaljer.
- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai

- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003

Akademikerne var som nevnt ikke i mekling, men har i ettertid sluttet seg til meklingsforslaget. Under meklingen ble en også enige om et forslag til nytt lønssystem som Akademikerne godtok allerede under forhandlingene. Her fristilles rundt 10

prosent av stillingene. Disse fristilte stillingene er ikke omfattet av det generelle tillegg, de nye minstelønnsattsene eller de avsatte pottene til lokale forhandlinger. De skal få all lønn fastsatt lokalt.

Eksklusiv de fristilte stillingene gir de avtalte tilleggene i 2002 et bidrag til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 på om lag 4½ prosentpoeng. Inklusiv de fristilte stillingene er bidraget 4 prosentpoeng.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002 anslår utvalget årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 6,0 prosent inklusive fristilte stillinger. Lønnsglidningen bidro til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 0,7 prosentpoeng. Eksklusiv fristilte stillinger var lønnsveksten 6,1 prosent.

I det kommunale tariffområdet ble KS, LOK, YS-K og UHO enige om at det ikke skulle gis sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som allerede var avtalt for 2003 i lønnsoppgjøret i 2002.

Lønnsoverhenget og de avtalte tilleggene i 2002 for 2003 gir eksklusiv de fristilte stillingene, en lønnsvekst fra 2002 til 2003 på om lag 4½ prosent. Inklusiv de fristilte stillingene var bidraget fra glidningen 0,7 prosentpoeng i 2002, mens den var 0,3 prosentpoeng eksklusiv fristilte stillinger. Det gjennomsnittlige bidraget fra lønnsglidningen i årene 1998-2002 (eksklusiv fristilte stillinger) var 0,3 prosentpoeng.

I *Oslo Kommune* ble det i 2002-oppgjøret ikke avtalt tillegg som skulle iverksettes i 2003. Etter mekling i mellomoppgjøret 2003 ble partene enige om å anbefalt følgende tillegg fra 1. mai:

- Minstelønnsnivået ble hevet fra kr. 173 800 til kr. 197 300. For noen arbeidstakere utgjør tilleggene kr. 21 200. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,9 prosent til alle lønnstrinn i Oslo kommunes lønnstabell dog slik at ingen tillegg ble lavere enn kr. 3 000. Mellom lønnstrinn 22 og 40 ble det gitt et ytterligere differensiert kronetillegg varierende fra kr. 100 til kr. 3 600. Fra lønnstrinn 22 til 40 utgjør tilleggene totalt mellom kr. 3 100 og kr. 6 600. Fra lønnstrinn 43 til 80 utgjør tilleggene mellom kr. 3 200 og kr. 6 000.

3.4.6 Lønnsutviklingen i NAVO-området

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner.

I NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene ble det i lønnsoppgjøret i 2002 på A-nivå gitt kr. 2,75 per time eller kr. 5 363 per år. På B-nivå ble det gitt noe varierende tillegg.

For *helseforetakene* kom NAVO, LO, YS og UHO etter mekling til enighet om:

- ansatte som er organisert i LO, YS og UHO får et generelt tillegg på kr. 6 000 fra 1. mai
- det avsettes en pott på 0,5 prosent med virkning fra 1. mai 2002 og 1,5 prosent med virkning fra 1. januar 2003 til lokal fordeling.
- det innføres minstelønnsstiger for de forskjellige yrkesgruppene i helseforetakene med garantibestemmelser som sikrer ytterligere økning fra 1. juli 2003. Endringene er tilsvarende de som ble avtalt i KS-området.
- Norsk Sykepleierforbund har inngått en produktivitetsavtale som åpner for å inngå lokale avtaler om utvidet arbeidstid og/eller avtale om ekstraordinært arbeid for å redusere ventelister og bruk av overtid. Ordningen skal være frivillig og gir lønsmessig uttelling.

For Sammenslutningen av Akademikere i NAVO (SAN) ble det ikke avtalt sentrale tillegg. Det ble oppnådd enighet om at lønnsendring for disse gruppene forhandles lokalt og gjøres gjeldende fra 1.4.2002. De lokale avtalene varierer i innretning.

For Akademikerne i NAVO ble det med unntak av for Den Norske Lægeforenings (DnLF) medlemmer, ikke gitt sentrale generelle tillegg. Lønns-tilleggene for disse gruppene forhandles lokalt og er avtalt med virkning fra 1.4.2002.

For DnLF ble det sentralt avtalt:

- nye minstelønnsatser
- enkelte satser for ubekvemstillegg
- endringer i arbeidstidsbestemmelsene

I tillegg har det vært gjennomført lokale forhandlinger. For DnLF ble det avtalt at alle endringer skulle skje med virkning fra 1.1.2003 samt at det ikke skulle føres ytterligere forhandlinger i avtaleperioden fram til 1.4.2004. Legene står for ca. 1/6 av lønnssummen i helseforetakene. Legene fikk tilleggene på 9,5 prosent 1.1.2003. Tariff tilleggene dekker tillegg både i 2002 og 2003.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002 anslår utvalget årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 5,5 prosent for NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene, til 5,3 prosent i helseforetakene og til 5,4 prosent samlet for NAVO-bedrifter.

I mellomoppgjøret 2003 ble det på A-nivå mellom NAVO og LO Stat og mellom NAVO og YS NAVO enighet om følgende tillegg fra 1. april 2003:

- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn 238 000 gis det et tillegg på kr. 5 557,50 per år
- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn 266 000 og lik eller høyere enn kr. 238 000 gis det et tillegg på kr. 3 802,50 per år
- De sentrale partene var enige om at ved lokal enighet i de ulike virksomhetene kunne man redusere eventuelt utsette disse tilleggene

På B-nivåene det gitt varierende tillegg i de ulike virksomhetene.

På grunnlag av overhenget inn i 2003 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, kan lønnsveksten anslås til knapt 3,5 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. I 2002 bidro lønnsglidningen til årslønnsveksten med 0,5 prosentpoeng.

For helseforetakene har NAVO, LO, YS og UHO kommet til enighet om at det ikke skal gis tillegg verken på A- eller B-nivå utover de tillegg som ble avtalt i 2002 og gitt med virkning fra hhv 1.1 og 1.7. 2003.

Det er gjennomført lokale forhandlinger mellom helseforetakene og lokale arbeidstakerorganisasjoner tilknyttet Akademikerne (eksklusive Dnlf) og SAN-helse. Den norske legeförening omfattes ikke av disse forhandlingene i år.

På grunnlag av overhenget inn i 2003 og de avtalte tilleggene for 2003 i 2002 kan lønnsveksten anslås til om lag 5¼ prosent fra 2002 til 2003. I 2002 var bidraget fra lønnsglidningen null.

3.4.7 Lønnsutviklingen for toppledere i privat næringsvirksomhet

- *Toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold hadde i gjennomsnitt en lønnsvekst på 5,4 prosent fra 2001 til 2002 mot 7,2 prosent fra 2000 til 2001. Til sammenligning er gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett ifølge Beregningsutvalgets anslag 5,7 prosent fra 2001 til 2002. Lønnsveksten fra 2001 til 2002 varierte fra 4,3 prosent for toppledere i foretak med 100-249 ansatte/lønnsforhold til 8,2 prosent i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold. For den fjerdedelen som tjente best i de store foretakene med over 250 ansatte/lønnsforhold var lønnsveksten 7,3 prosent mot 21,9 prosent i 2001.*
- *Det er stor forskjell både i lønnsnivå og lønnsvekst mellom toppledere i små og mellomstore foretak og i de store foretakene. Særlig markert har forskjellen i lønnsvekst vært i perioden 1997-2001, se tabell 3.7.*
- *Innen de store foretakene var det i 2001 en forholdsvis liten gruppe toppledere som trakk opp*

gjennomsnittlig lønnsvekst. Tallene for 2002 tyder på at dette ikke har gjort seg gjeldende i samme grad i 2002, se tabell 3.9.

- *Det er få kvinnelige toppledere i privat næringsvirksomhet. Det er om lag 11 prosent kvinnelige toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold og de tjente i 2002 gjennomsnitt om lag 70 prosent av det mannlige toppledere gjør.*

Utvalget presenterer i dette avsnittet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaverregister (LTO) for årene 1995-2002.
- aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2001.

Det vises til boks 3.5 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

1. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Utvalget har i dette avsnittet sett på lønnsnivå og lønnsutvikling etter to lønnsbegreper:

- Det første omfatter *utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse*, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet og *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet, jf. boks 3.5.
- Det andre er et utvidet lønnsbegrep som i tillegg til postene i første strekpunkt også omfatter fordel ved kjøp av aksjer til underpris.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i det første lønnsbegrepet, men hittil har fordelene ikke latt seg skille ut som egen post. Fra og med 2002 er imidlertid fordelene registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris har vært registrert på egen kode og har således vært behandlet særskilt. Det første lønnsbegrepet er i store trekk det samme som vi bruker ellers i kapittel 3. Det inneholder imidlertid en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabellene 3.1 og 3.2. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 0,3 prosent av lønn og honorarer i gjennomsnitt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om

Boks 3.5 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m. for lederlønnsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2001. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaverregister (LTO) for årene 1995-2002.

Lønnsbegrepet

I *lov om årsregnskap m.v.* § 7-31, ytelser til ledende personer m.v. heter det:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret.

Det skal gis opplysninger om den regnskapspliktiges forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende rettigheter som gir ansatte eller tillitsvalgte rett til tegning, kjøp eller salg av aksjer eller grunnfondsbevis.

Store foretak skal gi opplysninger som nevnt i annet ledd spesifisert på de enkelte medlemmer av styret og de enkelte ledende ansatte”.

Opplysningene skal gis som noter til regnskapet.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppleder, herunder opsjoner, aksjer til underkurs og naturalytelser.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn

m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenlikning mellom 1995 og 1996 har det derfor vært nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996. Fordel ved kjøp av aksjer til underkurs (kode 132) er også inkludert i lønnsbegrepet.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår. Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen 1995-2001 fra Brønnøysundregisteret både for *alle* ledere som inngår i materialet i de to årene og for *identiske* ledere, dvs. ledere som er med i materialet i to år etter hverandre. Tall utvalget presenterer ellers i rapporten, jf. tabell 3.1 er for alle personer som inngår i lønnsstatistikken hvert år.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er ”leder” definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i begge årene når en f. eks. beregner lønnsveksten fra 2001 til 2002. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen. I de tilfeller hvor vi har personer (her definert som ledere) som har høyest lønn i mer enn ett foretak, inngår bare personen/foretaket hvor lønnen er høyest i datagrunnlaget.

Tabell 3.7. Lønnsutviklingen¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1995-2002. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾				Gjennomsnitt
	25-49	50-99	100-249	250 og over	
1995-96	5,7	6,9	7,5	6,5	-
1996-97	7,3	6,2	9,2	8,0	-
1997-98	6,2	6,4	10,1	18,1	-
1998-99	5,7	8,2	11,2	16,5	8,8
1999-2000	4,1	4,8	6,4	16,8	6,0
2000-2001	5,8	4,3	11,3	14,2	7,2
2001-2002 ⁴⁾	5,3	5,2	4,3	8,2	5,4
1995-2002	47,7	50,3	75,5	128,4	-
Gj.sn. per år	5,7	6,0	8,5	12,5	-
Gj.sn. lønn ¹⁾⁴⁾ 2002	506 100	615 500	791 800	1 178 100	606 600
Antall ledere	5 010	2 217	1 106	489	8 822

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert ved utbetaling ved oppsigelse og ved salg/innløsning av aksjer i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. "Leder" er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn både i 1995 og 1996, i 1996 og 1997 osv., jf. boks 3.5. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse uten å være toppleder. Utvalget tror ikke dette er noe stort problem.

Lønnsnivået for identiske ledere i foretak med 25 ansatte og over er lavere i LTO-materialet enn i Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 3.7 enn i tabell 3.12 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Tabell 3.7 viser at sammenliknet med 1995-96 var det en tiltakende lønnsvekst fra 1996 til 1997 for toppledere etter LTO-registeret. Fra 1995 til 1996 hadde identiske ledere i foretak med over 25 lønnsforhold gjennomgående en lønnsvekst på om lag 6-7½ prosent, mens veksten var om lag 6-9 prosent fra 1996 til 1997.

Fra 1997 til 1998 var lønnsveksten for toppledere i de minste foretakene (25-49 lønnsforhold) lavere enn året før, 6,2 prosent mot 7,3 prosent. Denne gruppen omfatter over halvparten av

lederne tabellen dekker. For topplederne i de andre størrelsesgruppene var lønnsveksten høyere i 1998 enn året før. Særlig gjaldt dette for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold som hadde en vekst på 18,1 prosent fra 1997 til 1998.

Fra 1998 til 1999 var lønnsveksten 16,5 prosent for ledere i foretak med over 250 lønnsforhold. For de andre størrelsesgruppene varierte lønnsveksten fra om lag 5½ til om lag 11 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var 5,1 prosent fra 1998 til 1999.

Fra 1999 til 2000 har gjennomsnittlig lønnsvekst avtatt for toppledere i alle foretaksstørrelsene under 250 lønnsforhold og i størrelsesgruppene 25-49 og 50-99 lønnsforhold var veksten om lag som for gjennomsnittet av lønnstakerne. I foretak med over 250 lønnsforhold hadde toppledere like høy gjennomsnittlig lønnsvekst i 2000 (16,8 prosent) som året før.

Fra 2000 til 2001 var lønnsveksten fortsatt sterk for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold, 14,2 prosent mot 16,8 prosent året før. For størrelsesgruppen 100-249 lønnsforhold var lønnsveksten 11,3 prosent i 2001 mot 6,4 prosent året før. I foretak med 25-49 og 50-99 lønnsforhold var lønnsveksten henholdsvis 5,8 og 4,3 prosent i 2001.

Fra 2001 til 2002 er lønnsveksten for toppledere i gjennomsnitt noe lavere enn for lønnstakere under ett, 5,4 prosent mot 5,7 prosent. Lønnsveksten fra

2001 til 2002 varierte fra 4,3 prosent for toppledere i foretak med 100-249 lønnsforhold til 8,2 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold.

I perioden 1995-2002 har lønnsveksten i gjennomsnitt for lønnstakere vært 40,5 prosent eller 5,0 prosent per år. For topplederne har lønnsveksten i denne perioden vært til dels langt sterkere. I de enkelte størrelsesgrupper har lønnsveksten variert fra om lag 48 prosent for topplederne i foretak med 25-49 lønnsforhold til om lag 128 prosent for lederne i de største foretakene. For den siste gruppen var lønnsveksten særlig sterk fra 1997 til 2001 med en samlet vekst på 83,4 prosent.

Tabell 3.8 viser lønnsnivå og lønnsutvikling når en inkluderer fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i materialet.

Tabell 3.8 viser at i 1997 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mest for lederne i de større foretakene. Ved å inkludere fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i lønnsbegrepet økte gjennomsnittlig lønnsvekst fra 9,2 prosent til 11,0 prosent for ledere i foretak med 100-249 lønnsforhold og fra 8,0 prosent til 9,5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold, jf. tabellene 3.7 og 3.8.

Fordelen ved kjøp av aksjer til underkurs vil i hovedsak svinge i takt med utviklingen i aksjekursene. I 1998 har fordelene for de gruppene som er

med i tabell 3.8 i gjennomsnitt betydd mindre enn i 1997, noe som gir lavere vekst fra 1997 til 1998 enn når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs holdes utenom lønnsbegrepet. F. eks. ble veksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold redusert fra 18,1 til 17,0 prosent når fordel ved aksjekjøp til underkurs inkluderes i lønnsbegrepet.

Både i 1999, 2000 og 2001 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mindre for lønnsveksten til toppledere enn i 1997 og 1998 i alle størrelsesgrupper. Gjennomsnittlig lønnsvekst var uendret eller endret seg lite når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs ble inkludert i lønnsbegrepet. I 2002 trakk fordel ved kjøp av aksjer til underkurs opp gjennomsnittlig lønnsvekst noe for toppledere i foretak med 100-249 lønnsforhold og noe ned for toppledere i foretak med 25-49 lønnsforhold. For de andre gruppene hadde det mindre betydning for lønnen i 2002.

I boks 3.6 kommer en nærmere inn på opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

I tabell 3.9 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 122 ledere i hvert kvartil. Tabell 3.9 viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på vel 2,1 mill. kroner i 2002 og at veksten har vært

Tabell 3.8 Lønnsutviklingen¹⁾, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2002. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996-97	7,3	7,7	11,0	9,5
1997-98	6,2	6,2	8,3	17,0
1998-99	5,7	8,3	11,1	16,7
1999-2000	4,1	4,8	6,3	16,8
2000-2001	6,6	4,3	11,6	13,8
2001-2002 ⁴⁾	4,6	5,2	5,0	8,1
1996-2002	39,8	42,4	66,4	114,8
Gj.sn. per år	5,7	6,1	8,9	13,6
Samlet godtgjørelse ¹⁾⁴⁾ 2002	506 800	615 900	799 700	1 178 800
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2002	700	400	7 900	600
Antall ledere	5 010	2 217	1 106	489

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

²⁾ *Administrerende direktør/daglig leder* er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.9 Gjennomsnittslønn¹⁾ etter kvartil blant administrerende direktør/daglig leder²⁾ i foretak med over 25 lønnsforhold³⁾. 2001 og 2002

Kvartil	2001	2002 ⁴⁾	Vekst 2000-2001	Vekst 2001 – 2002 ⁴⁾
1. kvartil	523 600	569 400	8,9	8,8
2. kvartil	772 300	846 100	6,8	9,6
3. kvartil	1 037 400	1 128 800	8,3	8,8
4. kvartil	2 012 800	2 160 100	21,9	7,3
Alle	1 088 400	1 178 100	14,2	8,2

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

7,3 prosent fra 2001 til 2002 mot 21,9 prosent året før. I de andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 8,8 til 9,6 prosent i 2002 og fra 6,8 til 8,9 prosent i 2001.

Tabell 3.10 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2001 fra 12,5 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til vel 5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsnivå i 2002 (ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var om lag 70 prosent av mannlige topplederes i størrelsesgruppen 25-49, om lag 68 prosent i størrelsesgruppene 50-99 og 100-249 lønnsforhold og om lag 72 prosent i den største gruppen. I gjennomsnitt tjente kvinnelige toppledere om lag 70 prosent av mannlige i alle foretak

med over 25 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2001 til 2002 var også lavere for kvinner unntatt for toppledere i størrelsesgruppen 100-249 lønnsforhold.

2. Tall fra Brønnøysundregisteret

Lønnsbegrepet som skal brukes i årsregnskapene til aksjeselskaper (noter til regnskapet) og som skal innberettes til Brønnøysundregisteret, er hjemlet i regnskapsloven §7-31, hvor det bl.a. heter:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan

Tabell 3.10 Lønnsutviklingen¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2001-2002. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske menn og kvinner

Antall lønnsforhold ³⁾	Antall 'ledere'		Gj. sn. lønn ⁴⁾ 2002		Vekst 2001-2002 ⁴⁾	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	4 382	628	526 000	367 000	5,3	5,1
50 – 99	1 982	235	637 200	432 300	5,3	3,9
100 – 249	1 006	100	815 500	554 100	4,0	8,0
250 og over	463	26	1 195 900	861 300	8,4	3,5

¹⁾ Omfatter lønn, honorarer og naturalytelser.

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret”.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppledere, herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser. Det vises tall både for alle og for identiske ledere, dvs. ledere som er med i materialet to år etter hverandre.

Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for *alle* administrerende direktører/daglige ledere fra 1995 til 2001 har variert en del etter foretaksstørrelse, jf. tabell 3.11. I 1996 og 1997 varierte lønnsveksten mellom i underkant av 3 og 8 prosent, mens den var mellom om lag 7 og 14 prosent i 1998. I 1999 økte lønnsveksten ytterligere og varierte fra om lag 9 til knapt 16 prosent. I 2000 avtok lønnsveks-

ten. Den varierte fra om lag 2 prosent i de miste foretakene til om lag 10½ prosent i de med over 250 ansatte. Fra 2000 til 2001 økt lønnsveksten igjen i alle foretaksstørrelsene under 250 ansatte og varierte mellom om lag 7 og 9 prosent. For administrerende direktører/daglige ledere i de største foretakene var lønnsveksten gjennomsnittlig 14,5 prosent i 2001.

Den sterkeste gjennomsnittlige veksten i perioden 1995-2001 under ett har det vært for toppledere i foretak med over 250 ansatte og i foretak med 100 til 249 ansatte. I årene 1998 til 2000 var lønnsveksten spesielt sterk for ledere i foretak med over 250 ansatte med henholdsvis 14,2, 15,8 og 10,4 prosent. I 2001 var veksten 6,0 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var til sammenlikning 6,2 prosent fra 1997 til 1998, 5,1 prosent fra 1998 til 1999, 4,4 prosent fra 1999 til 2000 og 4,8 prosent fra 2000 til 2001.

Tabell 3.11 viser at det var 5 853 ledere med oppgitt lønn i 2001 i foretak med 25 ansatte og over. Antall ledere i statistikken blir redusert til 4 824 (jf. tabell 3.12) når en går fra alle til *identiske*, dvs. ledere som var med både i 2000 og 2001. Avhengig av hvilke foretaksstørrelser en ser på, var lønnsveksten for identiske ledere i foretak med over 25 ansatte om lag 6-8 prosent i 1996, om lag 5½-10 prosent i 1997, om lag 10 til knapt 17 prosent i 1998 og om lag 11 til 22,5 prosent i 1999. I 2000 var lønnsveksten mellom 6,5 og om lag 10 prosent og i 2001 mellom 9 og 14,5 prosent.

Tabell 3.11 Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2001. Bedrifter med 25 ansatte og over. Alle ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	3,4	2,9	8,1	6,7
1996-97	2,2	5,7	8,2	4,1
1997-98	7,0	10,6	8,6	14,2
1998-99	10,0	10,9	9,1	15,8
1999-2000	1,9	4,7	8,0	10,4
2000-2001 ¹⁾	6,9	8,1	9,2	6,0
1995-2001	35,5	51,0	63,4	71,9
Gj.sn. per år	5,2	7,1	8,5	9,4
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2001	562 200	745 400	962 400	1 417 900
Antall ledere med oppgitt lønn i 2001	3 287	1 381	795	390
Antall ledere i alt i 2001	3 724	1 572	905	462

¹⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.12 Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2001. Foretak med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	7,7	5,7	6,2	7,4
1996-97	5,4	10,0	9,0	6,0
1997-98	10,0	9,7	9,7	16,7
1998-99	11,2	13,4	13,3	22,5
1999-2000	6,5	8,8	7,2	10,1
2000-2001 ¹⁾	9,0	9,3	9,2	14,5
1995-2001	61,2	72,0	68,4	105,2
Gj.sn. per år	8,3	9,5	9,1	12,7
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2001	574 600	755 700	943 300	1 385 800
Antall ledere med både i 2000 og 2001	2 738	1 129	655	302

¹⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.5 Lønnsoverhenget

3.5.1 Innledning

Lønnsoverhengene i tabell 3.13 er regnet ut for tariffområder og/eller organiserte bedrifter. Det veide gjennomsnittet omfatter noen flere grupper, jf. fotnote 1 til tabell 3.13. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men kan gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år.

3.5.2 Lønnsoverhenget 1999-2003 og allerede avtale tillegg for 2003 i noen store forhandlingsområder

Utvalget anslår gjennomsnittlig overheng til 2003 til 2,7 prosent. Dette er 0,9 prosentpoeng høyere enn til 2002 og 0,2 prosentpoeng høyere enn til 2001. Overhenget til 2003 varierer fra 1¼ prosent for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 5,3 prosent i skoleverket, jf. tabell 3.13.

For flere grupper ble det allerede under lønns-

oppgjøret våren 2002 avtalt tillegg i 2003. Dette gjelder særlig for ansatte i kommunene, i helseforetakene og i HSH-bedrifter i varehandel. I kommunene utgjør allerede avtalte tillegg i 2003 om lag 2¼ prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten i 2003, mens avtalte tillegg for 2003 utgjør om lag 3¼ prosentpoeng i helseforetakene. For HSH-bedrifter i varehandelen utgjør bidraget til årslønnsveksten i 2003 om lag 1¾ prosentpoeng og for arbeidere i NHO-bedrifter om lag ¼ prosentpoeng

3.6 Mellomoppgjøret 2003 – inntektspolitisk samarbeid

Regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet drøftet i Kontaktutvalget den 22.01.2003 den økonomiske situasjonen i forkant av lønnsoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget er gjengitt i vedlegg 4. I vedlegg 2 er gjengitt det svarbrev statsministeren sendte partene som svar på et brev fra LO og NHO under meklingen for privat sektor.

På bakgrunn av regjeringens vedtak av 31. januar 2003 om å overføre forhandlingsansvaret for lærerne til kommunene, fattet et ekstraordinært styremøte i UHO samme dag vedtak om at grunnlaget for det avtalte inntektspolitiske samarbeid i 2003 dermed ikke lenger var tilstede.

UHO trådte inn igjen i det inntektspolitiske samarbeidet etter at det den 13. mars bl.a. var blitt

Boks 3.6 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen.

Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt.

Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen, ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordel overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *ervervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordel mindre enn 600 000 kroner skulle fordel beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen.

Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til under-

pris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsværdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordel settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsværdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordel kan likevel ikke overstige 1 000 kroner per person (endret til 1 500 kroner i skatteopplegget for 1999). Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avviklet. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte opsjoner*, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skal fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

For 2002 er skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold justert slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Dette kan gi redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Børsnoterte opsjoner skal videre skattemessig likebehandles med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen.

enighet om et opplegg som klargjør prosedyrer og innhold på viktige områder i forbindelse med overføringen til kommunene av forhandlingsansvaret for lærerne.

3.7 Lønnsvekst fra 2002 til 2003 i noen forhandlingsområder

I de store forhandlingsområdene er det gitt ingen

eller moderate sentrale tillegg i årets mellomoppgjør. For flere grupper ble det i fjor avtalt tillegg for 2003, bl.a. i KS-området, helseforetakene og i varehandel. Lønnsutviklingen fra 2002 til 2003 vil for de fleste grupper i stor grad være bestemt ved tilleggene ved oppgjørene i fjor (overheng og avtalte tillegg i fjor for i år) og bidrag fra lønnsglidningen i 2003. For nærmere oversikt over mellomoppgjørene i 2003 vises det til vedlegg 2.

Boks 3.7 Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen på kalenderåret for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag

per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

Det utarbeides ikke statistikk per 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter har en fram til og med 1998 brukt forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. Fra og med 1999 har en for ansatte i NHO-bedrifter opplysninger om utbetalt lønn «hittil i år» (3 første kvartaler) og utbetalt lønn per 1. oktober. For å kunne beregne overheng må en gjøre forutsetninger om lønnsutviklingen i 4. kvartal. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For de fleste gruppene har en god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. En vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

I *staten* er det ikke foretatt sentrale lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det er heller ikke avsatt pottter til sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i inneværende år. Overhenget til 2003 i staten er beregnet til 3,8 prosent. I tillegg kommer lønnsglidning. I 2002 var bidraget fra glidningen til årslønnsveksten 0,7 prosentpoeng, mens det gjennomsnittlige bidraget i årene 1998-2002 var 0,6 prosentpoeng.

I *KS-området* gis det heller ikke sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som allerede var avtalt for 2003 i lønnsoppgjøret i 2002. Lønnsoverhenget og de avtalte tilleggene i 2002 for 2003 gir, eksklusiv de fristilte stillingene, en lønnsvekst fra 2002 til 2003 på om lag 4½ prosent. Inklusiv de fristilte stillingene var bidraget fra glidningen 0,7 prosentpoeng i 2002, men den var 0,3 prosentpoeng eksklusiv fristilte stillinger. Det gjennomsnittlige bidraget fra lønnsglidningen i årene 1998-2002 (eksklusiv fristilte stillinger) var 0,3 prosentpoeng.

I *skoleverket* ble det heller ikke gitt sentrale lønnstillegg per 1. mai 2003. Som for statsansatte er det heller ikke avsatt pottter til sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i innevæ-

ende år. Overhenget til 2003 i skoleverket er beregnet til 5,3 prosent og til 3,4 prosent eksklusiv skolepakke II. I tillegg kommer lønnsglidning. I 2002 var bidraget fra glidningen til årslønnsveksten i størrelsesorden ¼ - ½ prosentpoeng, mens det gjennomsnittlige bidraget i årene 1998-2002 var ¼ prosentpoeng.

For *HSH-bedrifter i varehandel* gir overhenget til 2003, tillegg for i år avtalt i 2002 og lavlønnstilleggene fra 1. april 2003 en lønnsvekst på om lag 3¼ prosent fra 2002 til 2003. I 2002 var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 1,7 prosentpoeng, mens bidraget i gjennomsnitt har vært 1,6 prosentpoeng i perioden 1998-2002.

For *finansnæringen* gir overhenget til 2003 og de avtalte tilleggene en lønnsvekst på om lag 2½ prosent fra 2002 til 2003. I 2002 var bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten 2,1 prosentpoeng. Bidraget i gjennomsnitt i årene 1998-2002 har også vært 2,1 prosentpoeng. For forhandlingsområdet bank og forsikring gir overhenget til 2003 og de avtalte tilleggene en lønnsvekst på vel 2¼ prosent.

For *industriarbeidere i NHO-bedrifter* kan lønns-

Tabell 3.13 Lønnsoverhenget 1999-2003 og bidrag til årslønnsveksten i 2003 fra allerede avtalte tillegg i 2003

Område/gruppe:	1999	2000	2001	2002	2003	Allerede avtalte tillegg i 2003
Ansatte i NHO-bedrifter:	3,1	1,7				
– Arbeidere i alt	3,0	1,4	2,1	1,5		1/4
– Industriadbeidere	2,8	1,2	1,9	1,3	1,9	-
– Industrifunksjonærer	3,3	2,0	3,2	2,5	3,1	-
HSH-bedrifter i varehandel	1,7	1¼	1,8	1,1	1¼	1¾
Finanstjenester ⁸⁾	2,3	1,1	1,4	1,6	2	-
Staten	3,5 ²⁾	1,4 ³⁾	2,6	1,7	3,8	-
Skoleverket	3,7	1,1	5,1 ⁴⁾	1,3	5,3 ⁵⁾	-
Kommunene	4,4	0,8	2,1	1,4 ⁶⁾	2,2	2¼
NAVO-bedrifter i alt ⁷⁾					1,9	1½ -1¾
– Helseforetakene ⁷⁾					2,0	3¼
Veid gjennomsnitt ¹⁾	3,2	1,3	2,5	1,8	2,7	½

¹⁾ Gjennomsnittlig overheng til 1999 omfatter gruppene i tabellen samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift og uorganiserte bedrifter i varehandel. Gjennomsnittlig overheng til 2000 og årene etter omfatter også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri. Ansatte i oljevirksomhet er også med i gjennomsnittlig overheng fra og med 2002.

²⁾ Inklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB

³⁾ Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 2000

⁴⁾ Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 01.08.2000 (skolepakke I) trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

⁵⁾ De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng

⁶⁾ Eksklusiv sykehusene og fristilte stillinger er overhenget 1,3 prosent.

⁷⁾ Legene fikk tilleggene på 9,5 prosent 01.01.2003. De fikk ikke tariff tillegg i 2002. Tariff tilleggene dekker tillegg både i 2002 og 2003.

⁸⁾ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikring

Kilde: Beregningsutvalget

overhenget til 2003 og lavlønns tilleggene fra 1. april 2003 anslås til 2¼ prosent. I 2002 var bidraget fra lønns glidningen til årslønnsveksten 1,7 prosentpoeng. I årene 1998-2002 har det gjennomsnittlige bidraget fra lønns glidningen vært 1,9 prosentpoeng.

I NAVO-bedrifter eksklusiv helseforetakene gir overhenget til 2003 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene en lønnsvekst på knapt 3½ prosent fra 2002 til 2003. I tillegg kommer lønns glidningen. I 2002 bidro lønns glidningen til årslønnsveksten med 0,5 prosentpoeng.

For helseforetakene er det ikke avtalt lønns tillegg verken på A- eller B-nivå utover de som ble avtalt i 2002 for 2003. Lønnsoverhenget til 2003 og de avtalte tilleggene for 2003 i 2002 gir en lønnsvekst på om lag 5¼ prosent fra 2002 til 2003. I 2002 var bidraget fra lønns glidningen null.

3.8 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn (heltidsansatte)

Tabell 3.14 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁷⁾ kvinner og menn i en del hovedtariffområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 3.1. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn samt gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2002.

Tabellene 3.15, 3.16 og 3.17 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på henholdsvis næring, utdanning og alder. Her har man tatt utgangspunkt i SSBs statistikk for gjennomsnittlig månedsfortjeneste for det totale antall heltidsansatte i Norge og multiplisert det om til årslønn. Det presenteres også et samletall for de totale lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på denne statistikken.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan

⁷⁾ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriadbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

avspeile forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan sammen med ulik sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 3.2, påvirke utviklingen. Lønnsforskjellene som omtales i dette avsnittet vil derfor uttrykke "bruttoforskjeller". I NOU 2000:4 vedlegg 5, presenteres analyser som belyser lønnsgapet mellom kvinner og menn nærmere. Hovedkonklusjonene fra disse analysene er at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor samme område i stor grad henger sammen med ulik stillingsplassering ⁸⁾.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan imidlertid også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Vi kan her skille mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stil-

linger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker) jf. NOU 2000:4 vedlegg 5.

Utviklingen fra 2001 til 2002 på en del store forhandlingsområder

Når det gjelder utviklingen i lønnsforskjellene fra 2001 til 2002 (tabell 3.14) har vi hatt en tilnærming i alle områder bortsett fra for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hvor det har vært 1,5 prosentpoeng tilbakegang og på forretnings og sparebanker og forsikring hvor det har vært en liten tilbakegang. Størst har tilnærmingen vært for industriarbeidere i NHO-bedrifter, HSH-bedrifter i varehandel, skoleverket og kommunene.

I hovedgruppene i tabell 3.14 nedenfor er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i for-

⁸⁾ Når det gjelder for eksempel ansatte i kommunesektoren var det i 1998 31,5 prosent kvinnelige ledere mens det var hele 91 prosent kvinnelige assistenter. Denne forskjellen i stillingsplassering mellom kvinner og menn er en hovedforklaring til lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. (Se KS 99: *Lønnsforhold, arbeidstid og tilsettsendringer*)

Tabell 3.14 Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

	1998	1999	2000	2001	2002	Årslønn 2002		Kvinneandel ²⁾
						Menn	Kvinner	2002
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³⁾	-	89,0	88,4	89,0	90,1	283 000	255 000	23
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	-	77,6	77,5	78,3	76,8	425 700	327 300	37
HSH-bedrifter i varehandelen	80,2	79,9	80,6	81,8	82,5	311 600	257 100	40
HSH-bedrifter i varehandel ekskl. administrative ledere	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	300 000	259 400	41
Arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter	93,0	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶⁾	244 200	225 500	63
Forretnings- og sparebanker	75,6	76,7	76,7	77,0	76,8	408 605	313 757	48
Forretnings- og sparebanker og forsikring	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0	414 900	315 400	
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	89,3	329 800	294 400	37
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	94,9	345 700	328 100	56
Ansatte i kommunene ³⁾	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴⁾	90,6 ⁵⁾	290 800	263 400	75
Helseforetak i NAVO-området ³⁾⁷⁾					78,9	378 800	298 900	77

¹⁾ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

³⁾ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴⁾ Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn: 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

⁵⁾ Eksklusive sykehusene

⁶⁾ Statistikkgrunnlaget er endret i 2002. Med nytt statistikkgrunnlag vil kvinners lønn som andel av menns i 2001 være 92,1.

⁷⁾ Basert på innhentet statistikk pr. 1. oktober.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

retnings- og sparebanker og forsikring og i kommunene.

De største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har vi i forretnings- og sparebanker og forsikring og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

Lønnsforskjellen mellom alle heltidsansatte kvinner og menn

Når vi veier alle gruppene sammen, får vi et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn (tabell 3.15). I 1997 var

heltidsansatte kvinners gjennomsnittslønn (totalt utbetalt lønn eksklusiv overtid) 85,4 prosent av heltidsansatte menns gjennomsnittslønn. I 2002 var andelen 86,0. Utvalget tar også sikte på etter hvert å legge fram totaltall inkludert deltidsansatte.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 3.15 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring etter SSBs standard for næringsgruppering. Vi ser her at vi har minst lønnsforskjeller mellom kvinner og menn for skolever-

Tabell 3.15 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹⁾ pr. 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring						Årslønn ²⁾		Årslønn ²⁾		Andel
						Årslønn ²⁾	i alt	i alt	Andel	
	gml					ny	i alt	Menn		
	1997	1998	1999	2000	2001	2001	2002	2002	2002	2002
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3		86,6	495 600	429 300	16
Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2		88,2	319 500	281 800	21
Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5		86,1	334 200	287 800	16
Bygge- og anleggsvirksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7		93,8	309 400	290 100	6
Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8		83,6	331 800	277 400	34
Hotell- og restaurantvirksomhet					88,8		89,5	265 900	238 000	55
Samferdsel	87,5	86,8	86,0	86,8	87,4		88,1	332 000	292 600	29
Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	75,4		73,4	454 800	333 700	46
Forretningsmessig tjenesteyting	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5		78,1	415 000	324 000	33
Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6 ³⁾	88,9 ³⁾	89,0 ³⁾	89,2	337 000	300 700	36
Ansatte i skoleverket	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5		95,4	354 900	338 500	56
Ansatte i kommunal virksomhet ⁵⁾	87,9	87,6	87,3	87,9	87,6	91,5	92,4	292 900	270 700	63
Helseforetak							78,1	387 400	302 400	70
Undervisning i privat sektor	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4		86,5	343 700	297 100	49
Helse- og sosialtjenester i privat sektor	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4		85,3	305 100	260 100	68
Sosiale og personlige tjenester i privat sektor	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1		86,4	357 600	309 100	43
Gjennomsnitt/sum	85,4	85,3	85,2	85,5	85,9		86,0	343 000	295 000	40

¹⁾ SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2000), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

²⁾ Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³⁾ Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000 og statlige sykehus fra 2001(ny).

⁴⁾ Andel heltidsansatte kvinner i den enkelte næring.

⁵⁾ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert fra 2001(ny).

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Beregningsutvalget

ket, bygg og anleggsvirksomhet og kommunene. Størst lønnsforskjeller har vi innenfor finanstjenester, forretningsmessig tjenesteyting og helseforetak. Når vi ser på utviklingen fra 1997-2002, ser vi at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har økt på enkelte områder (kraftforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet, finanstjenester, staten og helse og sosialtjenester i privat sektor. For de andre områdene har vi hatt en tilnærming mellom kvinner og menns lønninger.

Tabell 3.15 viser som nevnt næringer etter SSBs standard for næringsgruppering hvor også uorganiserte virksomheter er med, mens tabell 3.14 viser hovedtariffområdene. Når vi sammenligner disse to tabellene kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe. F.eks. på industrien er funksjonærer og arbeidere samlet i SSBs klassifisering, mens den er delt i tabell 3.14. Ser vi på hotell og restaurantvirksomhet er det bare arbeidere som er med i tabell 3.14, mens både funksjonærer og arbeidere i tillegg til uorganiserte virksomheter er inkludert i tabell 3.15.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt på utdanning

Tabell 3.16 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Vi ser at det er minst lønnsforskjeller på de laveste utdanningsnivåer, dvs. på grunnskolenivå og videregående skolenivå.

Størst lønnsforskjeller har vi på ansatte med universitet eller høgskoleutdanning til og med 4 år. Her har heltidsansatte kvinner i 2002 en lønnsandel på 80,4 prosent i forhold til menn. Fra 1997 –2002 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økt for alle utdanningsnivåer bortsett fra for gruppen universitet eller høgskoleutdanning til og med 4 år hvor den er den samme. Fra 2001 til 2002 har det også vært en økning i lønnsforskjellene for alle grupper bortsett fra for heltidsansatte med universitet eller høyskoleutdanning til og med 4 år hvor det har skjedd en tilnærming.

Vedleggstabell 9.14 og 9.15 viser kvinners lønn som andel av menns gruppert etter næring som hovedgruppe, utdanning som undergruppe og vice versa. Når vi ser på utviklingen fra 1997- 2002 for disse to vedleggstabellene, ser vi at det har vært størst tilnærming mellom kvinner og menn for ansatte med universitetsutdanning utover 4 år i kommunene, ansatte med videregående skole herav også fagutdannede i skoleverket og ansatte med høyskole/universitet inntil 4 år i industri og varehandel. Det må imidlertid bemerkes at det er et brudd i serien i kommunene hvor ansatte i somatiske og psykiatriske sykehus ikke lenger er inkludert fra 2001.

I samme periode har det vært en økende lønnsforskjell på alle utdanningsnivåer med unntak av heltidsansatte med mer enn 4 års universitet- eller høyskoleutdannelse i bygg- og anleggsektoren og

Tabell 3.16 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Heltidsansatte¹⁾

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Årslønn ²⁾ i alt Menn 2002	Årslønn ²⁾ i alt Kvinner 2002	Andel kvinner ³⁾ 2002
Utdanning på grunnskolenivå	87,2	87,3	87,4	87,0	87,1	86,9	288 000	250 300	34
Utdanning på videregående skolenivå	86,5	86,2	86,2	85,9	86,4	86,1	312 300	268 700	36
Universitets- eller høgskoleutdanning, til og med 4 år	80,4	80,3	79,8	79,9	80,1	80,4	405 600	325 900	51
Universitet- eller høgskoleutdanning lengre enn 4 år	84,1	83,3	82,4	82,4	82,9	82,1	483 800	397 100	31
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	87,6	86,4	88,7	88,1	88,8	88,3	311 800	275 400	35
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,9	86,0	343 000	295 000	40

¹⁾ Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2000), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid.

²⁾ Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³⁾ Andel heltidsansatte kvinner innenfor det enkelte utdanningsnivå

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Beregningsutvalget

i finanstjenester. Lønnsulikheten har også økt innenfor alle utdanningsgrupper i staten. I staten er det flere brudd i statistikken som har påvirket tallserien.

Hvis vi tar utgangspunkt i de ulike utdanningsnivåene (vedleggstabell 9.15), ser vi at for heltidsansatte med utdanning på grunnskolenivå er det kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og staten som har *minst lønnsforskjeller* mellom kvinner og menn. For heltidsansatte med utdanning på videregående skolenivå finner vi minst lønnsforskjeller i bygg og anleggsvirksomhet og kommunal virksomhet. For ansatte med fagutdanning, har vi minst lønnsforskjeller i kommunal virksomhet og industri. For ansatte med til og med 4 års høyskole/universitetutdanning er det skoleverket, kommunal virksomhet og staten hvor lønnsforskjellen er minst. For ansatte med universitet og høyskoleutdanning utover 4 år har skoleverket og kommunene de minste lønnsforskjellene.

Generelt innenfor alle utdanningsnivåer finner vi de største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i finanstjenester.

Lønnsforskjeller fordelt på alder

Tabell 3.17 viser kvinners lønn i forhold til menns fordelt på alder. Her er lønnsforskjellen stigende dess eldre de ansatte er med unntak av de over 60 år. For perioden 1997 til 2002 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for alle aldersgrupper utenom de eldste og de yngste blitt noe redusert. For aldersgruppen 55 år og eldre og for den

yngste aldersgruppen har lønnsforskjellene økt i denne perioden.

Likelønnsstrekk ved lønnsoppgjør

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekk ved mellomoppgjørene våren 2003 for noen grupper i privat sektor og for offentlig sektor. Nærmere omtale av mellomoppgjørene i 2003 finnes i vedlegg 2.

Privat sektor

Mellomoppgjøret i LO/NHO-området i 2003 ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Det ble ikke gitt sentrale generelle tillegg. Det ble imidlertid gitt lønnstillegg fra 1. april til de lavest lønte med kr. 2,85 per time til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå under 85 pro-

Tabell 3.17 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte¹⁾

Aldersgrupper							Årslønn ²⁾ i alt 2002 Menn	Årslønn ²⁾ i alt 2002 Kvinner	Andel kvinner 2002 ³⁾
	1997	1998	1999	2000	2001	2002			
- 24 år	94,1	93,6	94,1	94,5	95,0	93,8	237 600	222 800	38
25 – 29 år	93,1	92,9	92,6	92,9	93,0	93,9	292 000	274 000	43
30 – 34 år	91,2	91,0	90,8	90,7	91,0	91,6	327 700	300 300	39
35 – 39 år	85,7	85,7	86,0	87,2	87,7	88,2	351 200	309 700	38
40 – 44 år	81,9	81,7	81,7	82,2	83,0	84,0	369 300	310 300	39
45 – 49 år	81,2	80,8	81,3	81,3	81,4	82,0	373 800	306 600	41
50 – 54 år	80,3	80,5	80,3	80,6	81,1	81,3	372 000	302 300	40
55 – 59 år	81,9	80,9	80,6	80,6	80,5	81,2	369 300	299 700	38
60 og over	83,0	81,7	81,1	80,7	81,6	81,7	359 300	293 500	37
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,8	86,0	343 000	295 000	40

¹⁾ Se fotnote 1 i tabell 3.16.

²⁾ Se fotnote 2 i tabell 3.16.

³⁾ Andel heltidsansatte kvinner pr aldersgruppe

Kilde: Statistisk Sentralbyrå og Beregningsutvalget

sent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Her utgjør kvinner nær 60 prosent av årsverkene mot i overkant av 20 prosent for området totalt. Kr. 1,95 per time ble gitt til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå fra 85 prosent og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, og også her utgjør kvinner en større andel enn i området i alt. Dette gir – som en følge av høyere kvinneandel i lavere lønte bransjer - oppgjøret en likelønnsprofil. Mens 40 prosent av alle i LO/NHO-området fikk tillegg, gjaldt dette 70 prosent av kvinnene.

I *varehandel* mellom LO og HSH ble det på Landsoverenskomsten for Handel og Kontor fra 1. april gitt et tillegg på kr. 1,25 per time (203 kr. per måned) på minstelønssatsene 1 til 5 og på ungdomssatsen på Landsoverenskomsten (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfatter 25 prosent av området. Utover dette ble det gitt et garantitillegg fra 1. februar 2003.

På grossistoverenskomsten for Norsk Transportarbeiderforbund ble det fra 1. april gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr. 1,50 per time. De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte. På YS/HSH-området ble det også inngått avtaler med tilsvarende lønnstillegg.

Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble enige om lønnstillegg for alle som tjener under kr. 400 000, men med størst tillegg for de som tjener opp til kr. 245 000.

Offentlig sektor

I *det statlige tariffområdet* ble det ikke gitt sentrale lønnsjusteringer per 1. mai 2003. Det ble heller ikke avsatt pottter til sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger.

I *kommunene* gis det heller ikke sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som ble bestemt i 2002 for 2003. Partene har i tillegg inngått en bestemmelse om at tariffområdets beregnings- og statistikkutvalg skal kartlegge lønnsmessige forskjeller mellom kvinner og menn, med spesiell vekt på mannlige og kvinnelige ledere og fagledere, samt eventuelle lønnsmessige forskjeller i uttelling for etter- og videreutdanning.

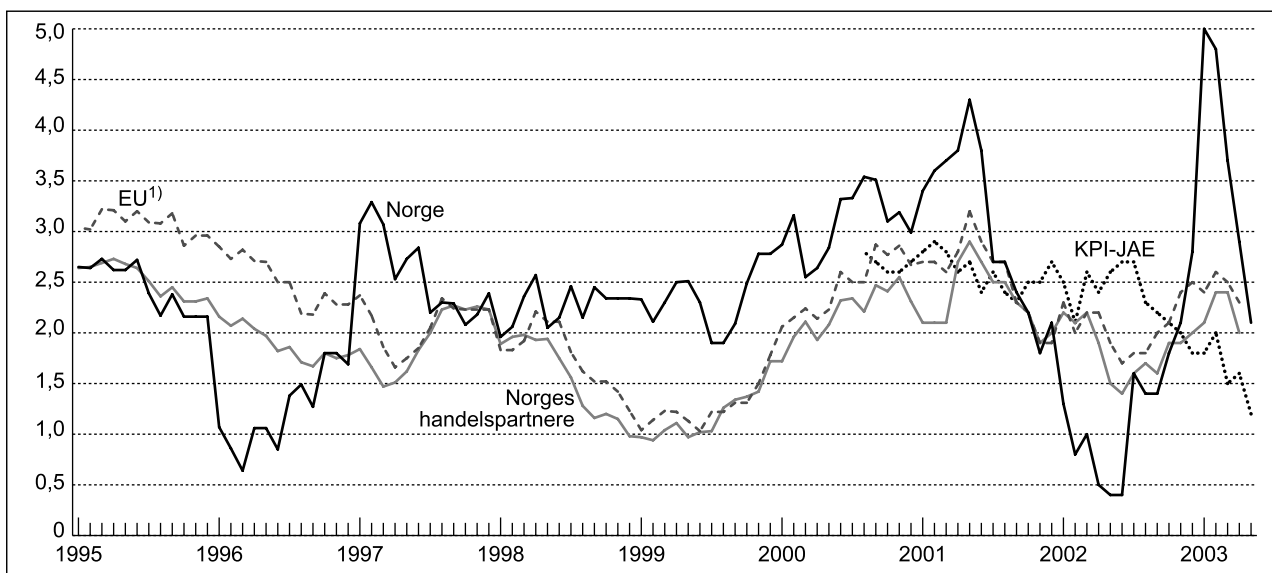
For *NAVO-området utenom helse* er det gitt lønnstillegg til arbeidstakere med årslønn lavere enn 266 000.

For helseforetakene har NAVO, LO, YS og UHO kommet til enighet om at det ikke skal gis tillegg utover det som ble avtalt i fjor for 2003.

Kapittel 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- Konsumprisindeksen økte med 1,3 prosent fra 2001 til 2002 mot 3,0 prosent året før. Avgiftsreduksjoner, utviklingen i elektrisitetsprisene og lavere priser på klær var viktige årsaker til den lavere prisveksten i 2002. Avgiftsendringer bidro isolert sett til å trekke ned prisveksten med 0,9 prosentpoeng, mens bl.a. høyere husleier bidro til å trekke prisveksten opp. Den direkte prisdempende effekten av reduksjonen i merverdiavgift på matvarer var uttømt fra juli 2002. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte konsumprisindeksen med 2,3 prosent fra 2001 til 2002.
- Veksttakten i konsumprisindeksen gjennom 2002 var sterkt preget av utviklingen i elektrisitetsprisene, som i motsetning til 2001, hadde et normalt sesongforløp i første halvår med prisfall på vårparten. Gjennom annet halvår 2002 steg elektrisitetsprisene fra måned til måned, særlig mot slutten av året, mens de i annet halvår året før var avtakende.
- Fra januar 2002 til januar 2003 steg konsumprisindeksen med 5,0 prosent. Økte elektrisitetspriser på 82,5 prosent bidro mest til prisstigningen. Stigningen i konsumprisindeksen uten elektrisitet ble 1,8 prosent. Veksttakten i konsumprisindeksen ble markert lavere i løpet av de første månedene av 2003 og ble 2,1 prosent for mai. Denne reduksjonen skyldes i hovedsak reduserte elektrisitetspriser fra januar til mai 2003. Elektrisitetsprisene lå imidlertid i mai klart høyere enn ett år før slik at konsumprisindeksen uten elektrisitet økte med bare 1,1 prosent fra mai 2002 til mai 2003. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte med 1,2 prosent fra mai 2002 til mai 2003.
- Fra 2001 til 2002 var prisveksten i Norge lavere enn i EU og i OECD-landene i gjennomsnitt. Hos handelspartnerne var prisveksten i gjennomsnitt 1,8 prosent og i EU-landene 2,1 prosent. Det var særlig i første halvår at tolv månedersveksten i Norge var relativt lav. Utover i 2002 ble tolvmå-

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere²⁾ og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

¹⁾ EU-15.

²⁾ Med virkning fra 1. februar 2000 har Norges Bank endret konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og samtidig utvidet antallet valutaer i indeksen, jf. vedlegg 7. Utvidelsen av antall valutaer innebærer at antall land som inngår i aggregatet "Norges handelspartnere" er utvidet fra 18 til 25 land. Figur 4.1 og tabell 4.1 er basert på tall for 25 land for hele perioden.

nedersveksten i Norge mer på linje med prisveksten i disse landene. Helt mot slutten av året ble prisveksten i Norge høyere og dette har fortsatt inn i de første månedene i 2003.

4.1 Konsumprisindeksen

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, for gjennomsnittet av våre handelspartnere og i EU-landene i perioden fra 1995 og fram til april 2003. Figuren viser også konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI- JAE).

Utviklingen i konsumprisene for en del OECD-land framgår av tabell 4.1. Det utarbeides også tall for harmonisert konsumprisindeks for Norge og andre land. Slike indekser kan avvike fra tallene i tabell 4.1. Den harmoniserte konsumprisindeksen er nærmere omtalt i vedlegg 6.

I perioden fra 1989 til 1997 lå prisstigningstakten i Norge under eller på linje med stigningstakten hos våre handelspartnere og i EU-landene. Etter en sterk økning i den norske tolv månedersveksten ved årsskiftet 1996/97 lå prisstigningstakten over nivået i EU-landene og gjennomsnittet for våre handelspartnere fram til og med første halvår 2001.

Etter reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer i Norge fra 1. juli 2001 ble konsumprisveksten i Norge i annen halvdel av 2001 om lag som

i EU og hos handelspartnerne. I første halvdel av 2002 var prisveksten i Norge lavere enn i disse landene, men fra og med juli 2002 mer på linje da den direkte virkningen av redusert merverdiavgift på matvarer var uttømt. I gjennomsnitt var 12-månedersvekstraten i Norge i 2002 på 1,3 prosent. Til sammenlikning var veksten i samme periode i EU-landene og hos handelspartnerne hhv 2,1 prosent og 1,8 prosent. Uten avgiftsendringer ble prisstigningstakten i Norge om lag den samme som i de andre landene i 2002. I de første månedene av 2003 har prisveksten i Norge vært høyere enn i disse landene. Dette skyldes den sterke veksten i elektrisitetsprisene i Norge.

Tabell 4.2 viser konsumprisindeksen for Norge fra januar 2000 til mai 2003. Konsumprisindeksen økte gjennomsnittlig med 1,3 prosent fra 2001 til 2002. Årsveksten ble 3,0 prosent for 2001 og 3,1 prosent for 2000. Prisstigningstakten for 2001 og 2002 er sterkt påvirket av avgiftsendringer og prisutviklingen for energivarer. Holdes avgiftsendringer og energivarer utenfor, ble økningen i konsumprisindeksen 2,6 prosent fra 2000 til 2001 og 2,3 prosent fra 2001 til 2002.

Prisstigningstakten økte i 2001 fram til og med mai. Deretter falt prisstigningstakten fram til og med mai 2002. Prisøkningen i første del av 2001 hadde i første rekke sammenheng med avgiftsøkninger og høye elektrisitetspriser. Reduksjonen i prisstigningstakten fra og med juli 2001 hadde sær-

Tabell 4.1 Konsumprisutviklingen i noen OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt								Jan-april 2002
	1985-95	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	jan-april 2003
Norge	4,4	1,3	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	4,2
USA	3,5	2,9	2,3	1,6	2,2	3,4	2,8	1,5	2,7
Japan	1,4	0,1	1,7	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-1,0	-0,2
Tyskland ¹⁾	2,5	1,5	1,8	1,0	0,6	2,0	2,0	1,4	1,1
Frankrike	2,7	2,0	1,2	0,8	0,6	1,6	1,7	1,9	2,3
Storbritannia	4,7	2,4	3,1	3,4	1,6	2,9	1,8	1,6	3,1
Italia	5,4	3,8	1,8	2,0	1,6	2,6	2,8	2,5	2,7
Sverige	5,4	0,8	0,9	0,4	0,3	1,4	2,6	2,3	2,8
Danmark	3,1	2,1	2,2	1,8	2,4	2,9	2,3	2,4	2,7
Finland	3,6	0,6	1,2	1,5	1,2	3,3	2,6	1,5	1,5
OECD-området ²⁾	3,4	2,3	2,1	2,0	1,4	2,6	2,3	1,5	2,3
EU-15	4,1	2,5	2,1	1,8	1,2	2,5	2,4	2,1	2,4
Norges handelspartnere ³⁾	3,0	1,8	1,8	1,3	1,2	2,0	2,3	1,8	2,2

¹⁾ Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland.

²⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia. Fra år 1999 også ekskl. Ungarn, Mexico og Polen.

³⁾ Se ellers fotnote 2, figur 4.1.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.2 Konsumprisindeksen

	Indekstall ¹⁾				Endring i prosent fra året før ²⁾			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Januar	104,1	107,6	109,0	114,5	2,9	3,4	1,3	5,0
Februar	104,6	108,4	109,3	114,6	3,2	3,6	0,8	4,8
Mars	104,7	108,6	109,7	113,8	2,5	3,7	1,0	3,7
April	105,1	109,1	109,7	112,9	2,6	3,8	0,5	2,9
Mai	105,1	109,6	110,0	112,3	2,8	4,3	0,4	2,1
Juni	105,7	109,7	110,1		3,3	3,8	0,4	
Juli	105,4	108,2	109,9		3,5	2,7	1,6	
August	105,3	108,1	109,6		3,5	2,7	1,4	
September	106,2	108,7	110,2		3,5	2,4	1,4	
Oktober	106,3	108,6	110,6		3,1	2,2	1,8	
November	106,8	108,7	111,0		3,2	1,8	2,1	
Desember	106,7	108,9	111,9		3,0	2,1	2,8	
Årsgjennomsnitt	105,5	108,7	108,7		3,1	3,0	1,3	

¹⁾ Den offisielle konsumprisindeksen fikk fra og med august 1999 nytt basisår med 1998=100. Indekstallene til og med juli 1999 er i denne oppstillingen kjedet til 1998=100 med en desimal og er derfor ikke identisk med den offisielle indeksen i denne perioden.

²⁾ Vekstratene til og med juli 1999 er basert på de offisielle konsumprisindekstallene for denne perioden med 1979=100 og kan derfor avvike fra veksten mellom indekstallene med 1998 som basisår.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

lig sammenheng med reduksjonen i merverdiavgift på matvarer fra 24 prosent til 12 prosent fra 1. juli. Virkningen av denne avgiftsendringen var uttømt fra og med juli 2002 da prisstigningstakten økte til 1,6 prosent. Også reduserte avgifter ved nyttår på alkohol og bortfall av passasjeravgiften på flygninger fra 1. april dempet prisstigningstakten i 2002. Ellers har prisene på klær og skotøy også i 2002 vært gjennomgående lavere enn i året før.

Elektrisitetsprisene steg markert fra 2000 til 2001, og nivået holdt seg gjennomgående på et høyt nivå gjennom hele 2001. I desember 2001 var elektrisitetsprisene 19,9 prosent høyere enn ett år før. Fra januar 2002 til juli gikk elektrisitetsprisene ned med 16,5 prosent. Deretter begynte de å stige særlig sterkt mot slutten av året slik at de i desember var 47,1 prosent høyere enn i juli og 27,8 prosent høyere enn i desember ett år før. Elektrisitetsprisene, inkludert nettleie, falt som årsgjennomsnitt med 1,5 prosent fra 2001 til 2002. Konsumprisindeksen uten elektrisitet økte med 1,8 prosent fra desember 2001 til desember 2002.

Fra januar 2002 til januar 2003 steg konsumprisindeksen med 5,0 prosent. Prisstigningen på elektrisitet var hovedårsaken til den sterke prisstigningen. Uten elektrisitet økte konsumprisindeksen med 1,8 prosent. Veksttakten i konsumprisindeksen ble deretter markert lavere og ble 2,1 prosent for mai. Denne reduksjonen skyldes i hovedsak reduserte elektrisitetspriser fra januar til mai 2003.

Elektrisitetsprisene lå imidlertid i mai klart høyere enn ett år før slik at konsumprisindeksen uten elektrisitet økte med 1,1 prosent fra mai 2002 til mai 2003.

Tabell 4.3 viser tolv måneders konsumprisendring når det er justert for avgiftsendringer og uten energivarer. Med disse justeringene ble prisstigningen gjennomsnittlig 2,6 prosent fra 2000 til 2001 og 2,3 prosent fra 2001 til 2002. Fra mai 2002 til mai 2003 ble veksten i denne indeksen 1,2 prosent.

I tabell 4.4 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra mai 2001 til mai 2002 og fra mai 2002 til mai 2003, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike konsumgruppene.

Halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001 bidro til at prisene på konsumgruppen "matvarer og alkoholfrie drikkevarer" gikk ned med 8,9 prosent fra juni til juli og med 6,8 prosent fra mai 2001 til mai 2002. Denne prisreduksjonen bidro til å trekke konsumprisindeksen ned med 0,81 prosentpoeng fra mai 2001 til mai 2002.

Fra og med august 1999 ble ny konsumklassifisering innført i konsumprisindeksen. Den nye klassifiseringen innebar at husleiekomponenten ble splittet i betalt og beregnet husleie. *Betalt husleie* bygde på ulike typer eierformer hvor andelsboliger og rene leieboliger har størst andel. Dette

Tabell 4.3. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI – JAE). Endring i prosent fra året før.

	2000	2001	2002	2003
Januar	..	2,8	2,5	1,8
Februar	..	2,9	2,1	2,0
Mars	..	2,8	2,6	1,5
April	..	2,6	2,4	1,6
Mai	..	2,7	2,6	1,2
Juni	..	2,4	2,7	
Juli	..	2,6	2,7	
August	2,8	2,4	2,3	
September	2,7	2,3	2,2	
Oktober	2,6	2,5	2,1	
November	2,6	2,5	2,0	
Desember	2,7	2,7	1,8	
Årsgjennomsnitt ¹⁾	..	2,6	2,3	

¹⁾ Gjennomsnitt av månedsendringene

Kilde: Statistisk sentralbyrå

var prinsippet til og med juliindeksen 2002. *Beregnet husleie* måler selveierens bokostnader og base-res på observerte husleier for tilsvarende boliger i leiemarkedet.^{1) 2)} Fra og med augustindeksen 2002 er også husleier for andelsboliger uttrykt på samme måte som for rene selveiere, dvs. basert på utviklingen for tilsvarende boliger i leiemarkedet. Husleier for andelsboliger er dermed gruppert under beregnet husleie. Betalt husleie består fra og med augustindeksen 2002 bare av husleie fra leietakere.

Konsumgruppene "bolig, lys og brensel" bidro mest til oppgangen i totalindeksen fra mai 2002 til mai 2003. Av samlet konsumprisvekst på 2,1 prosent bidro denne gruppen med 1,86 prosentpoeng til prisveksten. Av dette trakk "elektrisitet og brensel" opp prisveksten med 0,99 prosentpoeng og "betalt" og "beregnet husleie" trakk til sammen opp prisveksten med 0,64 prosentpoeng. "Bolig, lys og brensel" består også av "vedlikehold og reparasjoner" og "andre tjenester knyttet til bolig". Til sammen trakk disse postene opp konsumprisindeksen med om lag 0,2 prosentpoeng. Økte priser på matvarer trakk opp totalindeksen med 0,39 prosentpoeng. Konsumgruppene "klær

og skotøy" bidro til å redusere veksten i totalindeksen på 0,70 prosentpoeng. Det meste av dette skyldes prisreduksjon på klær. Det var også prisreduksjon på "post og teletjenester" og på flere varegrupper innenfor "møbler og husholdningsartikler" særlig "husholdningsapparater". Derimot bidro gruppen "andre varer og tjenester" med 0,24 prosentpoeng av samlet prisvekst fra mai 2002 til mai 2003. Denne prisoppgangen kom særlig av økte priser på "forsikring" og "personlig pleie".

I tabell 4.5 er konsumprisindeksen inndelt etter *leveringssektorer*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra mai 2001 til mai 2002 og fra mai 2002 til mai 2003, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike leveringssektorene. "Andre norskproduserte konsumvarer" bidro til prisveksten fra mai 2002 til mai 2003 med 1,28 prosentpoeng. Det var konsumvarer "lite påvirket av prisene på verdensmarkedet" som sto for dette bidraget. "Andre tjenester" og "husleie" bidro til prisveksten fra mai 2002 til mai 2003 med hhv 0,84 og 0,72 prosentpoeng. Gruppen "jordbruksvarer" økt i pris og bidro med 0,24 prosentpoeng til prisveksten i alt. Derimot gikk "Importerte konsumvarer" ned i pris og trakk samlet prisvekst ned med 1,02 prosentpoeng fra 2002 til mai 2003.

¹⁾ Utviklingen i husleier for gruppen betalt og beregnet husleie har til nå blitt målt gjennom en kvartalsvis husleieundersøkelse og endringer i husleiene har blitt tatt inn i KPI i mars, juni, september og desember. Fra januar 2000 er denne husleieundersøkelsen innarbeides månedlig i KPI.

²⁾ Fram til august 1999 utgjorde renta til boligformål vektgrunnlaget. Med COICOP benyttes leieekvivalensprinsippet som vektgrunnlag.

Tabell 4.4 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
	2002-2003	mai 01-mai 02	mai 02-mai 03	mai 01-mai 02	mai 02- mai 03
Totalt	1000,0	0,4	2,1	0,4	2,1
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	117,5	-6,8	3,3	-0,81	0,39
02 Alkoholdrikker og tobakk	28,4	-0,8	1,8	-0,02	0,05
03 Klær og sko	60,6	-2,0	-11,5	-0,12	-0,70
Herav: Klær	51,6	-2,4	-12,2	-0,12	-0,63
04 Bolig, lys og brensel ³⁾	248,0	2,5	7,5	0,63	1,86
Herav: Betalt husleie	33,3	4,7	4,2	0,18	0,14
Beregnet husleie	117,1	5,3	4,3	0,60	0,50
Elektrisitet og brensel	39,4	-9,7	25,2	-0,39	0,99 ²⁾
05 Møbler og husholdn. art.	66,7	0,2	-0,8	0,01	-0,05
06 Helsepleie	28,4	3,7	3,5	0,10	0,10
07 Transport	193,1	-0,5	0,3	-0,10	0,06
Herav: Kjøp av egne transp.m.	94,2	1,3	-0,3	0,14	-0,03
Drift/vedlikehold	62,4	-5,0	-0,3	-0,31	-0,02
Transporttjenester	36,5	1,7	2,3	0,05	0,08
08 Post og teletjenester	22,3	3,3	-3,3	0,07	-0,07
09 Kultur og fritid	127,4	1,4	0,8	0,17	0,10
10 Utdanning	4,0	10,4	5,1	0,03	0,02
11 Hotell- og restauranttjen.	39,1	4,5	3,1	0,18	0,12
12 Andre varer og tjenester	64,5	3,0	3,7	0,19	0,24

¹⁾ Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene. Vektandelen for "utdanning" i konsumprisindeksen har tidligere vært for høy på grunn av at nedbetaling av studielån feilaktig har kommet med. Dette er nå rettet opp, noe som betyr at vektandelen for denne gruppen reduseres fra om lag 10 promille til 4,0 promille.

²⁾ Beregningsteknisk er det her brukt en forenklet metode, som i dette tilfelle undervurderer bidraget fra denne posten

³⁾ Gruppen inneholder også "vedlikehold og reparasjoner" og "andre tjenester i tilknytning til bolig" med i alt en vekt på 5,82 prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.5 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
	2002-2003 ²⁾	mai 01-mai 02	mai 02-mai 03	mai 01- mai 02	mai 02-mai 03
Totalt	1000,0	0,4	2,1	0,4	2,1
Jordbruksvarer ¹⁾	60,9	-6,5	4,0	-0,41	0,24
Fiskevarer	7,1	-5,3	1,8	-0,04	0,01
Andre norskprod. konsumvarer	256,8	-2,9	5,0	-0,73	1,28
Importerte konsumvarer	261,5	-0,9	-3,9	-0,24	-1,02
Husleie	172,0	5,1	4,2	0,89	0,72
Andre tjenester	241,7	4,1	3,5	0,96	0,84
Herav: - med arb. lønn som dominerende prisleier	61,3	5,6	5,2	0,36	0,32
- også med andre viktige priskomponenter	180,4	3,5	2,9	0,60	0,52

¹⁾ I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer

²⁾ Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2 Offentlige tjenester

Det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunale tjenester i større grad har blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige krav og reguleringer).

4.2.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Det vil være en viss usikkerhet i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Fram til august 1999 var ikke kommunale gebyrer knyttet til bolig representert med egne representant-

varer i konsumprisindeksen. Endring i gebyrene var derfor representert ved endring i betalt husleie, inkludert fritidsbolig. Fra august 1999 er kommunale gebyrer skilt ut med egne representantvarer i konsumgruppe 044 "Andre tjenester knyttet til bolig".³⁾ Denne gruppen har en vektandel i konsumprisindeksen på 1,38 prosent. For andels- og borettslag betales kommunale gebyrer gjennom husleien. Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag mv. og gjennom bokostnadene for selveiere, og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Utviklingen i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing, dekkes av en årlig undersøkelse, se tabell 4.6.

De kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp har fra januar 1998 til januar 2002 steget sterkere enn konsumprisindeksen. Fra januar 2002 til januar 2003 steg imidlertid renovasjonsgebyret svakere enn konsumprisindeksen, mens de øvrige gebyrene steg i samme takt eller sterkere.

Årsakene til utviklingen i gebyrene er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansierungsgraden har økt og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i tilknytning til nye statlige krav og reguleringer.

Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller,

³⁾ Virkningen av økningen i gebyrene kan illustreres ved et regneeksempel. Betalt og beregnet husleie inngår i KPI med en samlet vekt på ca 15 prosent i 2002-2003. Setter vi vekta for de kommunale gebyrer til 2 prosent, vil en økning i gebyrene på 10 pst gi en økning i totalindeksen på 0,2 prosentpoeng. Dette tilsvarer en husleieøkning på ca 1,3 prosent.

Tabell 4.6 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet¹⁾

	Jan.98- jan.99	Jan.99- jan.00	Jan.00- jan.01	Jan.01- jan.02	Jan 02- Jan 03
Renovasjon	16,7	6,9	7,1	3,8	2,6
Feiing	8,3	5,8	7,8	4,4	5,3
Vann	5,6	5,2	8,6	4,6	6,4
Avløp/kloakk	7,6	6,3	7,5	4,2	5,0
KPI	2,3	2,9	3,4	1,3	5,0
Betalt husleie	1,7	3,3	4,2	4,1	3,9
Beregnet husleie	1,7	3,6	4,7	4,9	3,9

¹⁾ Husleie består i hht. til den nye konsumvaregrupperingen av "Betalt husleie" og "Beregnet husleie". Disse er for årene forut for omleggingen beregnet til samme proSENTSATS.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent fra januar til januar¹⁾

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	01-02	02-03	01-02	02-32	01-02	02-03	01-02	02-03
Hele landet	3,8	2,6	4,4	5,3	4,6	6,4	4,2	5,0
Oslo og Akershus	3,0	1,2	2,9	2,1	0,5	8,6	2,1	6,5
Hedmark og Oppland	4,3	4,6	6,8	6,6	3,4	2,5	1,9	2,8
Sør-Østlandet	1,4	4,8	5,8	7,1	7,8	6,7	5,3	4,6
Agder/Rogaland	7,7	4,7	3,3	8,0	4,7	3,1	4,6	4,0
Vestlandet	4,2	1,2	3,1	5,0	5,8	4,9	5,9	3,5
Trøndelag	3,8	-2,4	3,6	6,1	5,4	9,0	3,3	11,7
Nord-Norge	4,5	3,4	7,5	3,9	7,2	9,7	6,1	2,3

¹⁾ Utviklingen fra 2001 til 2003 er ikke sammenliknbar med utviklingene for tidligere år på grunn av metodiske endringer

Kilde: Statistisk sentralbyrå

jf. tabell 4.7. Utviklingen fra 2001 er ikke sammenliknbar med utviklingene for tidligere år på grunn av metodiske endringer. Videre er undersøkelsen fra 2002 i sin helhet basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KOMMune-STat-RApportering). Rapporteringen skal inneholde alle kommuner og fylkeskommuner. Tidligere var statistikken basert på utvalgsundersøkelser. Endringstallene i undersøkelsen for 2003 er basert på 348 kommuner og er veide gjennomsnitt av betalingssatsene i kommunene.

Generelt kan man si at bakgrunnen for de geografiske forskjellene i veksten i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Prisforskjeller kan også forklares i kvalitetsforskjeller på tjenestene. Som nevnt inngår kommunale gebyrer fra 2000 i KPI med egne representanter.

4.2.2 Andre kommunale og offentlige tjenester

Konsumgruppen "Sosiale omsorgstjenester" omfatter representantvarene "skolefritidsordningen", "barnehagetakster", "lønn til husmorvikar"

og "lønn til hjemmehjelp". Samlet hadde "Sosiale omsorgstjenester" i 2002 en vekt på om lag 1,3 prosent i konsumprisindeksen.

Tabell 4.8 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden januar 1997 til januar 2003.

Tabell 4.8 viser at både kommunale og private barnehagesatser har økt prosentvis mer enn konsumprisindeksen fra januar 1997 til januar 2001. Fra 1. juli 2001 ble statstilskuddet til drift av barnehagene økt. Dette førte til at foreldrebetalingene i kommunale barnehager ble redusert. I de private barnehagene ble imidlertid betalingen høyere i januar 2002 enn i januar 2001 og den prosentvise økningen ble høyere enn økningen i konsumprisindeksen. Foreldrebetalingen i kommunale barnehager gikk ytterligere ned fra januar 2002 til januar 2003 mens den økte i private barnehager.

Tabell 4.9 viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representanter som inngår i konsumprisindeksen. Under konsumgruppen "helsepleie" finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp utenom institusjon. Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommu-

Tabell 4.8 Barnehagesatser sammenliknet med konsumprisindeksen. Prosentvis endring over 12 mnd. Gjelder hele landet.

	jan. 97- jan. 98	jan. 98- jan. 99	jan. 99- jan. 00	jan. 00- jan. 01	jan.01- jan.02	jan.02- jan.03
KPI jan.-jan.	2,0	2,3	2,9	3,4	1,3	5,0
Kommunale barnehager	3,8	5,5	4,3	5,0	-4,1	-1,3
Private barnehager	5,0	7,3	4,5	3,8	1,6	1,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.9 Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vekt 2002-03	2000	2001	2002
Konsumprisindeksen	1000	3,1	3,0	1,3
Div. offentlige tjenester i alt	57,4	3,8	5,0	3,0
Herav:				
Sosiale omsorgstjenester	12,9	4,6	4,3	-1,9
Helsepleie	28,4	3,4	3,0	4,2
Passasjertransport, jernbane	4,5	3,1	3,2	5,6
Passasjertransport, T-bane og trikk	2,5	3,0	6,0	7,0
Passasjertransport, buss	8,3	4,8	10,6	3,5
Posttjenester	0,8	2,0	35,7	10,4
Annet, herav:				
Kinobesøk	1,5	4,0	2,4	7,0
Tv-lisenser	8,0	3,3	5,1	3,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

nal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn) og egenandeler er lite utbredt. I den grad kommunale innsparinger skjer gjennom reduksjon av tilbudet, påvirkes ikke prisnivået. For legetjenester, ved f. eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommuner og helseforetakene yter tilskudd til private leger etter bestemte regler og satser fastsatt i avtaler. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Offentlige sykehjem er ikke å betrakte som husholdninger i forbindelse med forbruksundersøkelsene. De økonomiske transaksjonene mellom pasienter på sykehjem og det offentlige er derfor ikke med i forbruksundersøkelsen og er dermed ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjen-

estetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Dette gjelder blant annet portotakstene, TV-lisensen og NSBs takster.

Prisene på de øvrige utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.9 steg i perioden 1999 til 2001 prosentvis mer enn konsumprisindeksen. Særlig sterkt økte prisene på posttjenester, bl.a. på grunn av utvidelsen av merverdiavgiftsgrunnlaget fra 1. juli 2001 til også å omfatte tjenester på dette området. Men også i deler av transportsektoren har prisene steget klart relativt mer enn konsumprisindeksen. Prisene på gruppen "sosiale omsorgstjenester" gikk imidlertid ned med 1,9 prosent fra 2001 til 2002. På de øvrige tjenestene var prisstigningen sterkere enn konsumprisindeksen fra 2001 til 2002.

Kapittel 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- Den kostnadmessige konkurranseevnen i norsk industri forverret seg kraftig i 2001 og 2002. Dette skyldtes særlig en markert styrking av valutakursen, men også klart høyere lønnsvekst enn hos våre viktigste handelspartnere. Så langt i år har kronekursen svekket seg betydelig. Selv om det isolert sett bedrer den kostnadmessige konkurranseevnen, oppveier det ikke den markerte svekkelsen de siste årene fram til årsskiftet.
- Etter en periode med forbedring av industriens kostnadmessige konkurranseevne fram til 1996, har timelønnskostnadene de siste seks årene økt klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Økningen i de relative timelønnskostnadene de siste fem årene er større enn nedgangen gjennom første halvdel av 1990-tallet. Fra 1997 til 2000 svekket kronekursen seg om lag tilsvarende økningen i relative lønnskostnader for norsk industri. Fra våren 2000 og fram til forrige årsskifte styrket imidlertid kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs seg med om lag 15 prosent, klart mer enn svekkelsen fra 1997 til våren 2000. Så langt i år har kronekursen svekket seg med 9½ prosent.
- Beregningsutvalget anslår en vekst i timelønnskostnadene i norsk industri på drøyt 6 prosent fra 2001 til 2002. IMF har nylig kommet med tall for lønnskostnadsveksten i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Når disse tallene veies sammen, anslås veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne samlet til 3¼ prosent i 2002. Kronekursen styrket seg gjennomsnittlig med 7½ prosent fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs. Samlet sett anslås derfor de relative timelønnskostnadene i felles valuta å ha økt med hele 11 prosent fra 2001 til 2002.
- Sammenliknbare tall som foreligger for arbeidere i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 2001 lå 25 prosent over gjennomsnittsnivået for de viktigste handelspartnerne målt i felles valuta. På bakgrunn av valutakursutviklingen og lønnsvekstanslagene for 2002, anslår Beregningsutvalget at denne forskjellen økte til 35 prosent i 2002.
- Tilgjengelig statistikk indikerer at timelønnskostnadene for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg- og anlegg er klart høyere i Norge enn hos handelspartnere. Forskjellen er likevel klart mindre enn bare for industriarbeidere. Foreløpige beregninger for 2002 tyder på at norske lønnskostnader per arbeidet time for alle ansatte i næringene ovenfor i gjennomsnitt lå i størrelsesorden 23 prosent høyere enn for konkurrentene i de landene det var mulig å sammenligne med.
- Lønnsomheten i norsk industri har blitt forverret de siste årene. Denne forverringen mer enn oppveier forbedringen i lønnsomheten i første halvdel av 1990-tallet.
- I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1989-1997 økte den tradisjonelle industriens markedsandeler på eksportmarkedene med 9 prosent. Siden har imidlertid markedsandelene falt betydelig. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har falt jevnt og trutt i 20 år, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale vare- og tjenestebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor internasjonal konkurranse. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenrikshandelen. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som hos våre handelspartnere. En rimelig god utvikling i konkurranseevnen er der-

Boks 5.1 Om konkurranseevnebegrepet

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. Både i 2001 og 2002 var driftsregnskapets overskudd i overkant av 200 mrd. kroner. Eksporten av råolje og naturgass var 265 mrd. kroner i 2002, mot 302 mrd. året før.

Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Skillet mellom konkurranseutsatte og skjermede næringer er viktig fordi økte lønnskostnader har ulik effekt på lokaliseringen av produksjonen,

på prisene og på sysselsettingen i de to typene næringer.

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Et forsøk på å avklare innholdet i begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken kan eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som kan eksporteres eller importeres. For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjenne-tegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). Rene konkurranseutsatte næringer har stor betydning i forhold til lønnsoppgjøret, fordi utviklingen i lønnsnivået over tid bestemmer om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Det største innslaget av rene konkurranseutsatte næringer finner man innenfor industrien, men det er slike næringer også innen tjenesteyting.

Boks 5.1 forts.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energi-kostnadene*, særlig knyttet til elektrisk strøm, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er i de fleste næringer relativt sett mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for mange norske bedrifter.

Bedriftenes *transport- og logistikkostnader* er også av betydning for konkurranseevnen. Undersøkelser indikerer at transportkostnadene i industrien utgjør om lag 8 prosent av omsetningen (per 1997).

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter, og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Boks 5.1 forts.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse

næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Tabell 5.1 Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾²⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Relative timelønns- kostnader i felles valuta ³⁾	0,3	-0,7	1,1	-4,7	-2,4	1,9	-0,6	1,9	-0,7	1,9	-0,7	4,5	10,9
Relative investe- ringspriser for indu- strien i felles valu- ta ⁴⁾	-0,9	-1,4	..	-2,5	-2,6	3,6	-0,4	-1,8	-2,2	-2,5	-3,4	..	..
Rentedifferanse ⁵⁾ for nominelle renter korr. for valutakurs- endringer	1,9	-0,2	1,4	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7
Relative konsumpri- ser i felles valuta	0,8	-0,8	0,6	-2,5	-2,2	2,6	-0,7	1,8	-2,6	0,2	-1,0	4,0	7,5
Memo: Valutakurs ⁶⁾	1,4	0,8	-0,4	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4

¹⁾ For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En sterkere kronekurs (dvs. et negativt endringstall for valutakursen) bidrar til å øke verdien på de ulike konkurranseevneindikatorne når disse er regnet i felles valuta. Motsatt vil en svakere kronekurs bidra til å redusere verdien på de ulike konkurranseevneindikatorne når disse er regnet i felles valuta.

²⁾ Det er et brudd i tidsserien for konkurranseevnevektene fra 1992 til 1993 som følge av at OECD har revidert tallene for perioden 1993-1999, men ikke for perioden 1970-1992.

³⁾ Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁴⁾ Tall for investeringspriser i industrien er i mangel på data for enkelte av handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2000 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer om lag 65 prosent av handelspartnerne.

⁵⁾ Rentenivået i Norge fratrasket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne i prosentpoeng.

⁶⁾ Industriens effektive valutakurs (konkurransekursindeksen). Nominell effektiv kronekurs er beregnet på grunnlag av kursene på norske kroner (NOK) mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurranseevnevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og enkelte nasjonale kilder.

for viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 5.2 presenteres tall for produktivitet utviklingen. I avsnitt 5.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 5.4. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivå sammenlikninger. I avsnitt 5.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute.

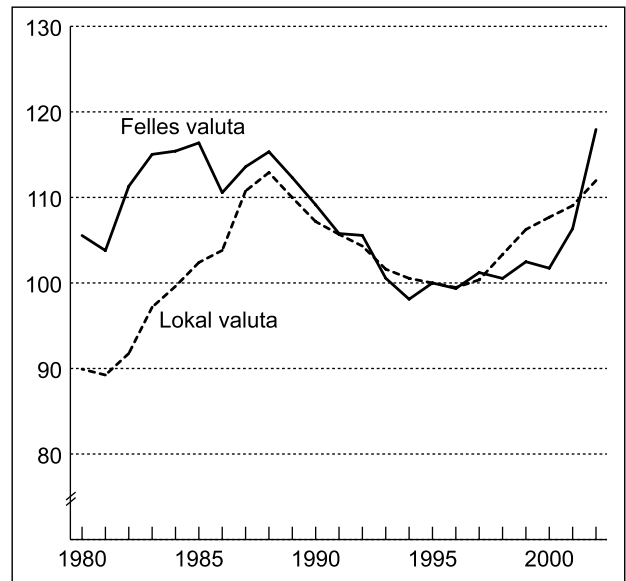
5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne¹⁾. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke gir et fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadmessige konkurranseevnen, men en antydning om tendenser. En nærmere utdyping av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt i avsnittene nedenfor.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Tabell 5.2 og figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta²⁾. Tallene gir imidlertid ikke uten

Figur 5.1 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 1995=100

Kilde: IMF, OECD, EU-kommisjonen og Statistisk sentralbyrå.

videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten³⁾.

I årene 1989-1996 økte timelønnskostnadene i gjennomsnitt mindre i norsk industri enn hos handelspartnerne, etter at økningen hadde vært sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1996 falt relative timelønnskostnader i felles valuta med om lag 12 prosent. Fra og med 1997 har imidlertid timelønnsveksten for industriarbeidere vært klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Fra 1997 til 2000 økte de relative timelønnskostnadene i nasjonal valuta med 8½ prosent. Samtidig svekket kronen seg med nær 6 prosent. Målt i felles valuta økte de relative timelønnskostnadene dermed kun med 2½ prosent i denne perioden.

I 2001 og 2002 var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri fortsatt klart høyere enn hos handelspartene. Samtidig styrket kronekursen seg markert. De relative lønnskostnadene i norsk

¹⁾ Som handelspartnerne menes i dette kapitlet de 25 landene som inngår i industriens effektive valutakurs. I gjennomsnittsberegningene er landene vektet etter OECDs konkurranseevnevekter (basert på 1999-tall). Landene som inngår (med vekt i prosent i parentes) er: Belgia (2,7), Canada (0,6), Danmark (8,1), Finland (4,0), Frankrike (5,0), Italia (4,0), Nederland (4,9), Storbritannia (12,0), Sverige (19,9), Sveits (1,2), Tyskland (15,0), Østerrike (1,0), Japan (4,8), USA (6,4), Spania (2,6), Irland (2,0), Hellas (0,2), Portugal (0,6), Singapore (0,3), Sør-Korea (2,1), Thailand (0,2), Taiwan (0,6), Polen (1,1), Tsjekkia (0,4) og Ungarn (0,1)

²⁾ Industriens effektive valutakurs er benyttet for å komme

fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

³⁾ Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¼ prosentpoeng.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Lønnskostnader pr. time													
Norsk industri	9,0	4,3	4,7	1,5	2,9	4,6	4,1	4,4	5,9	5,9	5,8 ³⁾	5,7 ³⁾	6,1
Norsk industri, justert for endrin- ger i antall virke- dager	9,0	4,3	4,6	1,5	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	6,1
Handelspartnerne	7,1	4,3	3,8	4,2	4,0	4,5	4,7	3,5	3,1	3,3	3,7	4,1	3,3 ²⁾
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta ⁴⁾	1,8	0,0	0,7	-2,6	-1,1	-0,5	-0,5	0,9	3,0	2,8	1,3	1,3	2,7 ²⁾
Relative timelønnskostnader i felles valuta ⁴⁾	0,3	-0,7	1,1	-4,7	-2,4	1,9	-0,6	1,9	-0,7	1,9	-0,7	4,5	10,9 ²⁾
<i>Memo:</i>													
Valutakurs ⁵⁾	1,4	0,8	-0,4	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. avsnitt 3.1. Timelønnsveksten i de enkelte landene er gjengitt i vedleggstabell 9.5.

²⁾ Anslag.

³⁾ Utvidelsen av ferien med to dager i 2001 og 2002 er forutsatt å legge til 0,8 prosentpoeng til veksten i lønnskostnader per timeverk i henholdsvis 2000 og 2001, mens det i Nasjonalregnskapet er lagt til grunn at bidraget er 0,6 prosentpoeng.

⁴⁾ Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁵⁾ Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget
Handelspartnerne: Se vedleggstabell 9.5.

industri økte dermed kraftig målt i felles valuta. Timelønnskostnadene i norsk industri justert for endringer i antall virkedager økte med 5½ prosent i 2001, mens kronekursen styrket seg med 3 prosent. Tall fra IMF tyder på en vekst i timelønnskostnadene hos våre viktigste handelspartnere på 4 prosent i 2001. Målt i felles valuta økte dermed de relative timelønnskostnadene i norsk industri med 4½ prosent. Fra 2001 til 2002 økte timelønnskostnadene i norsk industri med 6 prosent. Til sammenlikning anslår IMF økningene i timelønnskostnader hos våre viktigste handelspartnerne til 3¼ prosent. Sammen med en styrking av kronen på 7½ prosent tyder foreløpige og usikre tall på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri, målt i felles valuta, økte med 11 prosent i 2002. De relative timelønnskostnadene i norsk industri målt i felles valuta ser dermed ut til å ha økt med hele 16 prosent de to siste årene.

Som beskrevet i boks 5.2, vil en rekke faktorer kunne bidra til ulik utvikling i timelønnskostnadene og årslønnen, f.eks. endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall

virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utvikling i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene. Tabell 5.3 viser hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Pga. manglende data har det ikke vært mulig å gjennomføre tilsvarende dekomponering av lønnstallene for våre viktigste handelspartnere. Tallene i tabell 5.3 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftkostnader i tabell 5.3) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnerne. EU-kommisjonen⁴⁾ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse

⁴⁾ EU-kommisjonens anslag ble offentliggjort i det danske finansdepartementets Økonomisk Redegørelse i mai 2003.

Tabell 5.3 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Lønnskostnader pr. time, prosent	4,1	4,4	5,9	5,9	5,8 ¹⁾	5,7 ¹⁾	6,1
Lønn per normalårsverk, prosent	4,1	4,3	6,1	5,8	3,8	5,0	5,3
Avvik i prosentpoeng	0,0	0,1	-0,2	0,1	2,0	0,7	0,8
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng:							
- Fravær	0,4	0,3	0,15	0,4	0,2	0,2	0,4
- Overtid	-0,3	-0,3	-0,05	-0,1	0,3	-0,6	0,3
- Ferie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,8	0,0
- Virkedager	0,0	0,0	-0,3	-0,3	0,7	0,3	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	-0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1

¹⁾ Utvalgets anslag på timelønnsvekst, jf. note 3 til tabell 5.2.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapitlet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid, mens fravær holdes utenom.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønssatsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår

- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Ifølge foreløpige tall var veksten i timelønnskostnadene i både 2001 og 2002 høyere enn årslønnsveksten. I 2001 skyldtes dette bl.a. at det var en færre virkedag mindre i 2001 enn i 2000, og at kostnadene ved ferieutvidelsen med to dager i 2002 påløp i 2001. I 2002 var det i hovedsak økt sykefravær og økte kostnader i forbindelse med overtid som bidro til at veksten i timelønnskostnadene var høyere enn årslønnsveksten. Mens virkedager og indirekte lønnskostnader er tatt hensyn til i tallene for norsk industri, er det uklart i hvilken grad dette er gjort i tallene for handelspartnerne. Anslaget for årslønnsvekst er nærmere omtalt i kapittel 3.

veies sammen, anslås en vekst i samlede lønnskostnader per ansatt i industrien på 3½ prosent i 2003. Det knytter seg imidlertid stor usikkerhet til slike lønnsprognoser.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktige for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.4 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

Som det framgår av tabell 5.4, har det vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i rentedifferansen for kortsiktige pengemarkedsrenter, når en justerer for valutakursendringer. Gjennom det meste av 1990-tallet var det billigere, eller like billig, å låne i norske kroner som i en vektet kurv av handelspartnerenes valutaer. Et unntak var 1992, da rentedifferansen var særlig stor i Norges disfavør som følge av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992. Også

i 1995 og 1999 var det klart dyrere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnerenes valutaer. I 2000 var det nominelle rentenivået i gjennomsnitt om lag 2 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere. På grunn av svekkelsen av kronekursen var imidlertid rentedifferansen regnet i felles valuta om lag lik null. De to siste årene har det imidlertid vært klart dyrere å låne i norske kroner. Dette skyldes både en høy rentedifferanse og en betydelig styrking av kronekursen. I 2001 var rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen 6 prosent, mens den i 2002 var hele 12 prosent. Ettersom norske bedrifter har mulighet til å ta opp lån i utenlandsk valuta, vil utviklingen i rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen kunne overdrive forskjellen i lånekostnader mellom Norge og handelspartnerne.

Investeringsprisene i industrien økte noe mindre i norsk industri enn hos våre viktigste handelspartnere i perioden 1991-2000, både målt i nasjonal og i felles valuta. Tallene er imidlertid usikre og en bør derfor være forsiktig med å tillegge små endringer for stor betydning.

Tabell 5.4 Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominelle korte renter, nivå ²⁾ :													
Norge	13,3	6,9	6,0	7,3	5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,7	7,2	6,9
Handelspartnerne	9,7	6,3	5,0	7,4	6,0	6,6	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2	3,4
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	1,9	-0,2	1,4	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7
Investeringspriser i industrien ³⁾													
Norge	5,6	1,0	0,9	3,6	0,2	2,8	0,5	-2,0	2,1	-0,9	0,3	1,4	-3,2
Handelspartnerne ⁴⁾	5,1	1,6	..	3,9	1,4	1,7	0,7	0,8	0,7	0,8	1,7	..	..
Relative investeringspriser i nasjonal valuta ⁴⁾	0,5	-0,7	..	-0,3	-1,2	1,1	-0,2	-2,8	1,4	-1,7	-1,3	..	..
Relative investeringspriser i felles valuta ⁴⁾	-0,9	-1,4	..	-2,5	-2,6	3,6	-0,4	-1,8	-2,2	-2,5	-3,4	..	..

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾ 3-måneders pengemarkedsrenter.

³⁾ Prosentvis endring fra året før.

⁴⁾ Tall for investeringspriser i industrien er i mangel enkelte av handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2000 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer om lag 65 prosent av handelspartnerne.

Kilde: OECD, IMF, nasjonale kilder, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.3 Renter og lånekostnader

Et problem med rentetallene som er brukt i tabell 5.3 er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. Tabell 5.3 viser en tallserie for prisutviklingen på industriens investeringer i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men over tid vil en vente at den viser mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette har sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. De norske lønnskostnadene utgjør, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes også av prisen på andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft og kapital. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.5 ser vi at elektrisitetskostnadene har vært vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble redusert i perioden 1980-1989, før den økte fram til 1993. Fra 1993 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen. De siste årene har norsk industri betalt om lag en tredel for sin elektrisitet av det industrien hos handelspartnerne har gjort. Den kraftige økningen i elektrisitetsprisene mot slutten av 2002 og inn i 2003 medfører trolig at denne andelen vil øke noe i år.

Bedriftenes transportkostnader er også av betydning for konkurranseevnen. En undersøkelse foretatt av Transportbrukernes Fellesorganisasjon tyder på at transportkostnadene i norsk indu-

stri utgjorde om lag 8 prosent av omsetningen i 1997. En tilsvarende undersøkelse for varehandelen tyder på at transportkostnadene i denne næringen utgjorde knapt 4 prosent av omsetningen i 1999. Tall fra AT Kearney, som omfatter både industrien, varehandelen og øvrige private næringer, tyder på at europeiske bedrifter i gjennomsnitt hadde transportkostnader tilsvarende drøyt 3 prosent av omsetningen i 1998. Tallene kan derfor tyde på at norske transportkostnader er høye i internasjonal sammenheng.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv. For å utfylle dette bildet har tabell 5.6 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne, i

Tabell 5.5 Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1989	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Elektrisitetspriser i													
US dollar pr. kWh:													
Norge	0,015	0,030	0,023	0,019	0,020	0,022	0,025	0,024	0,019	0,019	0,016	0,019	0,023
Handelspartnerne	0,053	0,059	0,080	0,072	0,071	0,077	0,074	0,065	0,067	0,063	0,055	0,054	..
Relative													
elektrisitetspriser,													
prosent ¹⁾	28,3	50,8	29,4	26,3	27,6	29,0	33,1	36,6	29,0	30,2	28,2	34,9	..

¹⁾ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.6 Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Konsumpriser													
Norge	7,6	2,3	2,2	2,3	1,4	2,4	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3
Handelspartnerne	5,3	2,4	1,9	2,6	2,3	2,3	1,8	1,8	1,3	1,2	2,0	2,3	1,8
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,2	-0,1	0,3	-0,3	-0,8	0,1	-0,6	0,8	1,0	1,1	1,1	0,7	-0,5
Relative konsumpriser i felles valuta ²⁾	0,8	-0,8	0,7	-2,5	-2,2	2,6	-0,7	1,8	-2,6	0,2	-1,0	4,0	7,5

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾ Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

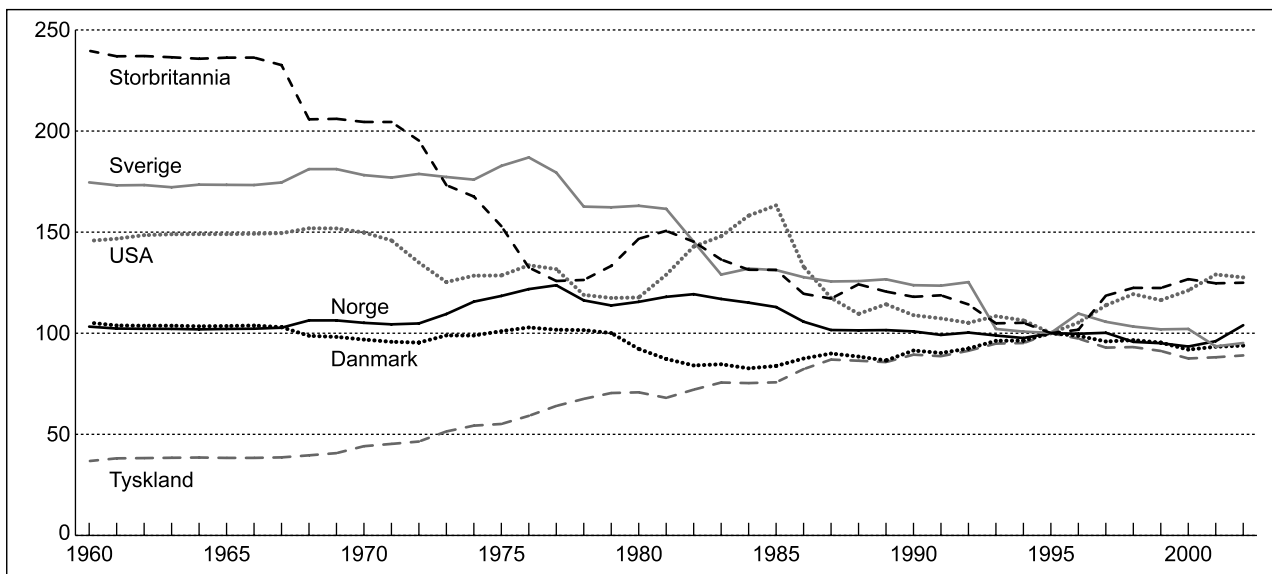
5.1.4 Rammebetingelser

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan bidra til å styrke industriens konkurranseposisjon. Lav og stabil konsumprisvekst samt stabilitet i valutakursutviklingen kan være viktig i denne sammenheng. I tillegg til at konsumprisveksten har vært relativt lav, viser tabell 5.6 at Norge gjennom flere år også har hatt en relativt stabil konsumprisvekst. De siste årene har prisveksten hos handelspartnerne gjennomgående vært lavere enn i Norge. I 2002 var derimot konsumprisveksten noe lavere i Norge enn hos våre viktigste handelspartnere. Merverdiavgiftsreformen i 2001 bidro til å trekke opp konsumprisveksten i 2001, mens den bidro til å trekke ned konsumprisveksten i 2002. I de fire første månedene av 2003 har prisveksten i Norge vært noe høyere enn hos våre viktigste handelspartnere. Dette skyldes i hovedsak en markert økning i elektrisitetsprisene i Norge.

Tallene i tabell 5.6 er basert på konsumprisindeksene i de enkelte land. Disse indeksene er ofte mindre egnet når en skal sammenlikne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Basert på et enhetlig metodisk opplegg produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, Island og Norge, som er bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. En nærmere omtale av den harmoniserte konsumprisindeksen er gitt i vedlegg 7.

Betydningen av stabile rammebetingelser for næringslivet har vært en viktig grunn til at pengepolitikken i Norge gjennom mange år var rettet inn mot stabilitet i valutakursen. Utviklingen i den nominelle effektive valutakursen for utvalgte land viser at Norge, i likhet med Danmark og til en viss grad Sverige, lenge hadde en meget stabil valutakurs sammenliknet med bl.a. Storbritannia, Tyskland og USA, jf. figur 5.2. Dette reflekterer bl.a. at betydningen av å redusere usikkerheten omkring valutakursutviklingen er større i små og åpne økonomier enn i store økonomier med en relativt sett mindre konkurranseutsatt sektor. De siste tre årene har det imidlertid vært store bevegelser i den norske kronen. Fra mai 2000 til begynnelsen utgangen av fjoråret styrket den norske kronen, målt ved industriens effektive valutakurs, seg med hele 16 prosent, noe som isolert sett innebar en markert svekkelse av den kostnadmessige konkurranseevnen. Så langt i år har kronekursen svekket seg med hele 9½ prosent. Kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs er nå 4½ prosent svakere enn gjennomsnittet for fjoråret. Selv om dette isolert sett bidrar til å bedre den kostnadmessige konkurranseevnen, oppveier det ikke den markerte svekkelsen en har hatt de siste årene. En nærmere omtale av utviklingen i den norske valutakursen er gitt i vedlegg 7.

Et godt samarbeidsklima mellom partene i arbeidslivet kan være et konkurransemessig fortrinn. At partene arbeider sammen for å løse felles utfordringer er viktig for å komme gjennom nødvendige omstillinger og tilpasninger. I januar i år kom partene i arbeidslivet med en felles uttalelse

Figur 5.2 Utviklingen i nominell effektiv valutakurs for utvalgte land. Indeks 1995=100. Stigende kurve angir sterkere kurs

Kilde: Norges Bank.

om situasjonen foran årets mellomoppgjør. Uttalelsen står det mer om i vedlegg 4.

5.2 Produktivitetsutviklingen

Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten er viktig for utviklingen i kostnader per produsert enhet. Det er imidlertid stor usikkerhet både i de norske og de utenlandske produktivitetstallene. I juni 2002 ble det publisert nye nasjonalregnskapstall for perioden 1991-2001. I de nye tallene ble produktivitetsveksten revidert kraftig opp, særlig innen en del tjenesteytende næringer. Innenfor industrien var det kun små endringer.

Arbeidskraftsproduktiviteten måles vanligvis som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk. Tall for produktiviteten som er beregnet med utgangspunkt i bruttoproduktet viser en systematisk svakere produktivitetsvekst i norsk industri enn hos handelspartnerne. Særlig har svak produktivitetsutvikling i enkelte skjermede næringer, som forlag og grafisk industri, bidratt til den relativt lave produktivitetsveksten i norsk industri. Fra 1981 til 2002 var svekkelsen av relativ produktivitet i industrien sett under ett knapt 30 prosent. Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport: NOU 1996:4. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk er svekkelsen langt mindre enn om en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk. Fra 1981 til 2000 var likevel svekkelsen i rela-

tiv produktivitet i industrien målt på denne måten knapt 13 prosent. De siste årene tyder foreløpige nasjonalregnskapstall på at produktivitetsveksten i norsk industri har tatt seg noe opp.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer på linje med utviklingen hos handelspartnerne de siste 10 årene, jf. figur 5.4. Dette gjenspeiler at den relativt svake utviklingen i produktiviteten ifølge nasjonalregnskapstallene blir motvirket av en tilsvarende sterkere prisvekst på norske industriprodukter. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Målemetodene i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.
- Det kan være at norsk industri i stor grad lager produkter der det er lite rom for produktivitetsvekst.
- Skjerming av deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høyere prisvekst for å kompensere for lav produktivitetsvekst.

Dersom den høyere prisveksten på norske industriprodukter skyldes de to første forholdene, tyder det på at den relativt svake produktivitetsveksten i norsk industri ikke innebærer en tilsvarende svekkelse av konkurranseevne. Dersom den relativt sterke prisveksten skyldes at skjerming gjør at deler av industrien kan kompensere for svak produktivitetsvekst ved høy prisvekst, er det større grunn til bekymring.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftspro-

Tabell 5.7 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Produktivitet målt ved produksjon													
<i>Fastlandsøkonomien</i>													
- Norge	2,3	3,2	3,1	2,8	4,0	3,0	3,3	4,8	3,0	3,1	2,6	2,5	1,8
<i>Markedsrettet virksomhet¹⁾</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	4,1	3,5	4,0	5,4	3,5	5,1	4,7	2,1	2,9	3,1	2,9	1,3
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	3,8	2,8	2,6	0,6	4,0	1,8	3,8	3,9	3,9	3,8	1,2	1,4	1,2
- Handels- partnerne ²⁾³⁾	4,4	3,7	..	0,7	7,6	3,0	1,6	6,0	4,0	4,2	5,5	..	..
- Relativ produktivitet ³⁾	-0,6	-0,8	..	-0,1	-3,3	-1,2	2,1	-2,0	0,0	-0,4	-4,1	..	..
Produktivitet målt ved bruttoprodukt													
<i>Hele økonomien</i>													
- Fastlands-Norge	1,5	2,5	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,3	1,7	2,1	3,3	2,7	2,3
- Handels- partnere ⁴⁾	..	2,0	..	2,0	3,6	1,7	1,6	2,1	1,5	1,7	1,9	..	..
- Relativ produktivitet	..	0,5	..	0,5	-1,0	0,8	0,9	0,2	0,2	0,4	1,3	..	..
<i>Markedsrettet virksomhet</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	3,9	3,1	2,9	5,4	4,3	4,5	3,3	-0,8	2,1	4,5	3,5	1,9
- Handels- partnerne ²⁾³⁾⁴⁾	..	2,1	2,0 ⁵⁾	2,4	3,9	1,7	1,6	2,1	1,6	1,8	2,0	0,2	..
- Relativ produktivitet ³⁾	..	1,7	1,2 ⁵⁾	0,5	1,4	2,5	2,9	1,1	-2,3	0,2	2,5	3,3	..
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	2,3	0,8	1,0	-0,5	0,1	1,1	1,9	-0,6	-2,0	3,7	2,8	2,2	1,8
- Handelspartnerne ²⁾³⁾⁴⁾	2,8	3,5	3,5	2,1	6,9	2,5	1,3	5,6	2,6	3,5	5,9	2,7	2,0
- Relativ produktivitet ³⁾	-0,5	-2,6	-2,4	-2,5	-6,4	-1,4	0,6	-5,8	-4,5	0,2	-2,9	-0,5	-0,1

¹⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

²⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

³⁾ Pga. problemer med måling av produktivitet er ikke tallene for Norge og handelspartnerne direkte sammenliknbare.

⁴⁾ Produktivitetstallene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet hos handelspartnerne er regnet som bruttoprodukt per sysselsatt, og ikke per utførte timeverk.

⁵⁾ Gjennomsnitt 1992-2001.

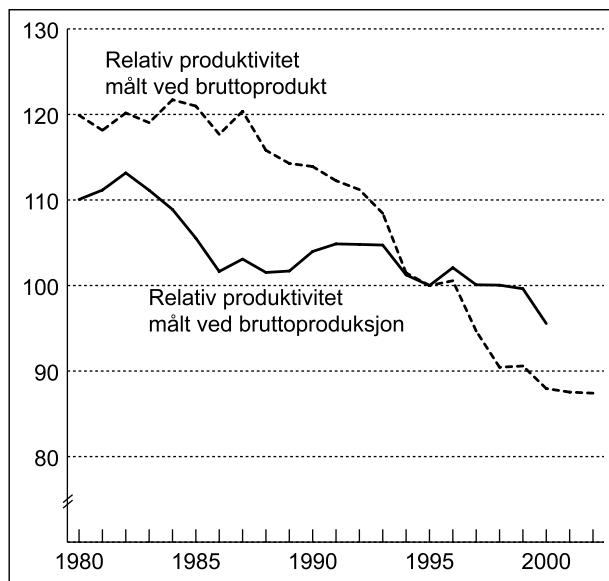
Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

duktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industri-næringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri

på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produkt-sammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6. Forskjeller i produktsammensetning ser imidlertid ikke ut til å kunne forklare produktivitetsforskjellen mellom norsk og tysk industri. Selv om analysen bygger på nasjonalregnskapstall etter ny standard

(ENS95), som tar sikte på å redusere måleproblemer og metodiske forskjeller, hefter det fortsatt tvil ved om målemetodene faktisk er like i det norske og svenske nasjonalregnskapet. Dette har sin forklaring i at forskjellene mellom utviklingen i produksjonen og bruttoproduktet på næringsnivå er så vidt store målt i faste priser.

Tallene i tabell 5.7 viser videre at produktivitetsveksten den norske fastlandsøkonomien ifølge de reviderte nasjonalregnskapstallene har vært sterkere enn hos handelspartnerne gjennom 1990-tallet. Dette reflekteres også i at produktivitetsveksten i markedsrettet virksomhet har vært sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Store måleproblemer innebærer imidlertid at sammenlikninger i produktivitet mellom land må brukes med stor varsomhet. Måling av produktivitet i tjenesteytende næringer er enda mer komplisert enn for vareproduserende næringer, bl.a. fordi datainnhenting til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. SSB har nylig gjennomført en tallrevisjon hvis formål bl.a. var å utvide mulighetene til å rapportere produktivitet for tjenesteytende næringer. De nye tallene viser en klart høyere produktivitetsvekst innen en del tjenesteytende næringer gjennom 1990-tallet enn de gamle tallene. Det gjenstår imidlertid mye arbeid rundt måling av produktivitet i tjenesteytende næringer, blant annet hvor-

Figur 5.3 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

dan man skal måle kvalitetsforbedringer. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stor og stadig økende andel av økonomien.

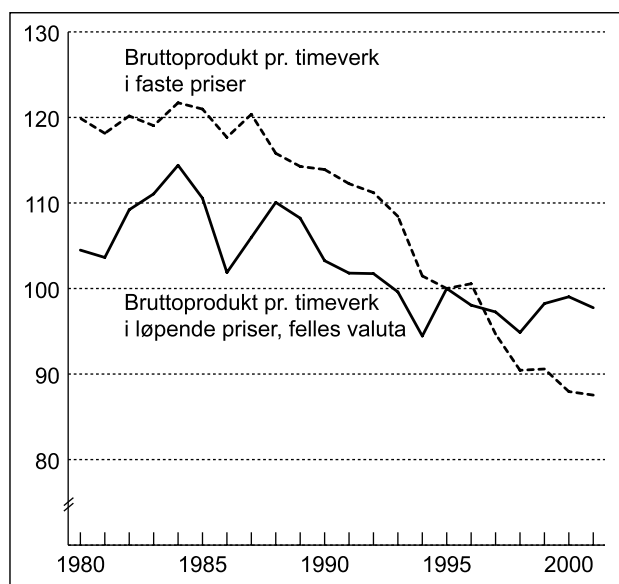
Boks 5.4 Produktivitetssammenlikninger

Usikkerheten i produktivitetstallene (bruttoprodukt i faste priser delt på antall utførte timeverk) er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskap, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i felles valuta i større grad utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Ulike deflateringsmetoder slår dermed direkte ut i ulik produktivitetutvikling. Videre er det en ten-

dens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Analyser av produktivitetutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til utviklingen i enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Det tredje problemet med produktivitetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunkturelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Figur 5.4 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet. For at det over tid skal investeres i nye lønnsomme arbeidsplasser i Norge må avkastningen på investert kapital i Norge være på linje med avkastningen utenlands. Kravet til lønnsomhet har trolig økt som følge av økt globalisering og sterkere internasjonal konkurranse. Selv om lønnsomhetsutviklingen i norsk industri ser ut til å ha vært noe svakere enn hos handelspartnerne siden 1995, er forskjellen langt mindre enn det utviklingen i relative lønnskostnader og produktivitet isolert sett skulle tilsi. Dette henger antagelig sammen med at norsk industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig "terms of trade"-gevinst i samme periode. Se for øvrig avsnitt 1.1 for nærmere omtale av utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet de siste årene.

I dette avsnittet presenteres indikatorer for lønnsomhetsutviklingen, både i industrien og i øvrige næringer. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 5.5.

5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 9.6 i vedlegg 9 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i de to makroøkonomiske målene *driftsresultatandel* og *kapitalavkastningsraten*. For disse størrelsene foreligger det kun nasjonalregnskapstall fram til 2001. For industrien er det imidlertid beregnet størrelser også for 2002.

Tabellen viser at lønnsomheten gjennom de siste ti årene har utviklet seg noe ulikt mellom de forskjellige næringsgruppene. Industrien opplevde bedret lønnsomhet gjennom første halvdel av perioden, før lønnsomheten falt i siste halvdel. Nedgangen i lønnsomheten de siste årene må ses i sammenheng med en sterk lønnskostnadsvekst, relativt svak produktivitet utvikling og en klar styrking av kronekursen. Innenfor varehandelen var lønnsomheten relativt stabil fram til 1997, før den avtok noe fram til 2001. I hotell- og restaurantnæringen falt lønnsomheten klart i 2001 etter å ha vært relativt stabil i de foregående årene. Innenfor post- og telekommunikasjon økte lønnsomheten fram til 1999, men har siden falt sterkt. I 2001 var både driftsresultatandelene og kapitalavkastningsratene svært lave. Innenfor forretningsmessig tjenesteyting har lønnsomhetsutviklingen vært relativt stabil de siste ti årene, mens den innenfor personlig tjenesteyting har økt noe.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til sammenlikninger av lønnsomhetsutviklingen mellom land, blant annet som følge av at landene bruker ulike metoder for å beregne kapitalslitet. Ved å sammenlikne bruttotall kan en unngå noe av denne usikkerheten. Selv om sammenlikningen av lønnsomhetsutviklingen i Norge og hos handelspartnere baseres på bruttotall, vil det være usikkerhet som følge av måleproblemer knyttet til norske og utenlandske produktivitetstall, jf. boks 5.4.

I vedleggstabell 9.7 presenteres tall for lønnsomhetsutviklingen i perioden 1992-2001 for Fastlands-Norge og enkelte viktige land. Sammenlikningen tar utgangspunkt i lønnsomhetsmålet »brutto driftsresultatandel», definert som forholdet mellom brutto driftsresultat og totale faktorinntekter (=brutto driftsresultat + totale lønnskostnader).

Vedleggstabell 9.7 viser følgende trekk ved utviklingen i lønnsomheten i Norge sammenliknet med enkelte av våre handelspartnere:

- Fastlands-Norge hadde et fall i lønnsomheten i perioden 1995-2000 mot en mer stabil utvikling hos handelspartnere.
- Fastlands-Norge hadde i perioden 1995-2000 noe lavere lønnsomhet sammenliknet med et

Boks 5.5 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital, og er basert på tall fra nasjonalregnskapet. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat / totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat / verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / totalkapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskriv-

ninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer kunne innebære at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer. Bruk av driftsmargin bør kombineres med mål for kapitalavkastning for å ta hensyn til forskjeller i kapitalintensitet i de ulike næringene.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makro lønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

gjennomsnitt av handelspartnerne, men forskjellen er ikke veldig stor. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivåssammenlikninger.

- Også målt ved bruttodriftsresultatandelen har lønnsomheten i norsk industri avtatt noe siden midten av 1990-tallet. I samme periode har industrien i både Danmark, Finland og Tyskland vist økende lønnsomhet. I 2000 var lønnsomhetsnivået i norsk industri på samme nivå som i Tyskland, men klart lavere enn i både Danmark og Finland. Svekkelsen av konkurranseevnen for norsk industri i 2001 og 2002 trekker i retning

av en ytterligere forverring i relativ lønnsomhet de to siste årene.

Lønnsomhetsforskjellene mellom Norge og enkelte av våre handelspartnere i perioden 1995-2000 må ses i sammenheng med bl.a. følgende forhold:

- En økning i relative timelønnskostnader
- En nedgang i relativ arbeidskraftproduktivitet

I den internasjonale sammenlikningen av lønnsomhetstall presenteres ikke tall for kapitalavkastningsrater fordi det per i dag ikke foreligger tall

som gjør det mulig å beregne slike. Tall for kapitalavkastningsraten i ulike land vil trolig også være beheftet med betydelig usikkerhet som følge av at det er ulik praksis for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i nasjonalregnskapene.

5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 9.8 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.

Tabellen viser at lønnsomheten i industrien, målt ved driftsmarginen og totalrentabilitet, har falt etter 1995. Egenkapitalandelen (soliditeten) økte fram til 1999, men har siden falt noe tilbake. For varehandel, hotell og restaurant, samferdsel, forretningsmessig tjenesteyting og andre næringer utenom petroleumssektoren tyder tallene på en generell nedgang i lønnsomheten de siste fem årene fram til 2001. Egenkapitalandelen har sunket noe innenfor samferdsel og forretningsmessig tjenesteyting, mens den har vært relativt stabil innen varehandelen og innen andre næringer utenom petroleumssektoren.

Vedleggstabell 9.8 bekrefter inntrykket av fallende lønnsomhet innenfor industrien gjennom de siste fem årene. En ser også at lønnsomhetsforskjellene mellom ulike næringsgruppene er mindre målt ved de bedriftsøkonomiske målene.

Vedleggstabell 9.9 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1994-2001.⁵⁾

Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden 1995-2000, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten, var lønnsomheten relativt stabil i både EU og Japan. I USA økte lønnsomheten målt ved totalrentabiliteten,

mens den var relativt stabil målt ved driftsmarginen. Lønnsomheten i norsk industri sank dermed relativt til lønnsomheten hos våre viktigste handelspartnere. I 2001 var det et kraftig fall i lønnsomheten i industrien i både USA og Japan, noe som trolig må ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. Lønnsomheten falt også i norsk industri i 2001, men klart mindre enn i USA og Japan.

Egenkapitalandelen i norsk industri økte sterkere enn i både EU, Japan og USA i perioden 1995-1999. I 2000 og 2001 sank imidlertid egenkapitalandelen i norsk industri, mens den har vært om lag uendret eller steget noe i de øvrige landene. I 2000 var egenkapitalandelen i industrien lavere i Norge enn i både EU, Japan og USA.

5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. Endel industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. I tillegg til den faste lønnen er arbeidstid innrapportert og omregnet til timefortjeneste og tatt med i sammenlikningene mellom land.

Lønnskostnadene består av lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepengar etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft. Konkurransenvektene er de samme som ellers i kapittel 5. Nivåsammenlikningene omfatter nå ca. 97 prosent av landene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene, er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn. Så langt man kan fremskaffe sammenliknbare tall for landene, vil man forsøke å ta disse inn i sammenlikningene. Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland er med i tallene fra 1993.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere for 2001 lå 25 prosent høyere enn gjennomsnittet regnet i norske kroner for våre handelspartnere som er med i tabellene 5.1 og 5.2 i vedlegg 5.

Fra 2001 til 2002 var det store endringer mellom land, særlig på grunn av endringene i valutakursene. For industriarbeidere er det lagt til grunn ulikheter i lønnsveksten mellom land fra 2001 til 2002 tilsvarende vekstanslagene for timelønnskostnadene for alle industriansatte som er benyttet i tabell 9.5 i vedlegg 9. For Norge har industriarbeidere hatt om lag 1 prosent lavere vekst enn det som ligger

⁵⁾ Dataene for de utvalgte landene er hentet fra Bank for the Accounts of Companies Harmonised (BACH), en database som er utarbeidet i EU-kommisjonen. Databasen inneholder aggregert og harmonisert informasjon fra de årlige årsregnskapene til ikke-finansielle foretak, og dekker 11 europeiske land samt Japan og USA. Landene som omfattes av basen er Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Japan, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og USA. Dataene kan i en viss utstrekning fordeles på næring, og gir balanseoppstilling og resultatregnskap. Harmonisering av regnskapstallene er sentralt i arbeidet med databasen, men det har foreløpig ikke lyktes å harmonisere dataene fullt ut på grunn av forskjeller i regnskapsprinsipper mellom de ulike landene og vanskeligheter med å sette sammen et felles regnskapsoppsett. Sammenlikninger av nivå mellom landene er derfor problematisk, mens sammenlikning av trender er enklere. Det fremgår av tabellene i vedlegget at omfanget av data varierer når det gjelder årgang og næringer. Sammen med de metodiske problemene nevnt ovenfor, kompliserer dette sammenlikning av tall for de ulike landene. Definisjonen av industrinæringen i BACH avviker også noe fra næringsinndelingen som er benyttet for de norske tallene.

til grunn for tabell 9.5 hvor også funksjonærer er med. Vekstanslaget for norske industriarbeidere er derfor satt til 5,6 prosent og ikke 6,1 prosent som for arbeidere og funksjonærer totalt. Det er usikkert hvordan denne fordelingen er for andre land. Tallene indikerer hvilke retningen og størrelsesorden relative lønnskostnadene for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2001 til 2002. Utvalget anslår at de tilsvarende relative lønnskostnadene for 2002 lå anslagsvis 35 prosent høyere enn konkurrentene. Dette er det høyeste relative lønnsnivået for norske industriarbeidere siden de første sammenlikningene i slutten av 60-årene.

Selv innenfor gruppen industriarbeidere er det store strukturelle forskjeller i sammensetningen av arbeidskraften mellom land. De strukturelle forskjellene er sannsynligvis mindre mellom de nordiske landene enn mellom for eksempel Norge og USA eller Japan. Slike strukturelle forskjeller har stor betydning når man velger hvilke næringer, yrker etc. man skal sammenlikne mellom landene. I tabell 5.8 er det satt opp relative nivåtall for noen grupper av land i forhold til norske industriarbeidere. Dette viser at relative nivåtall for norske industriarbeidere i forhold til gjennomsnittet i de nordiske landene økte fra 10 prosent høyere til 19 prosent høyere fra 2000 til 2001. Anslagene for 2002 tyder på en tilsvarende økning i 2002.

Mot gjennomsnittet for dagens Euroland har veksten i nivået vokst med 3-5 prosentpoeng hvert år i siste 5-årsperiode. I 2001 og 2002 har gjennomsnittlig lønnsnivå i de nordiske landene og Eurolandene nærmet seg hverandre og forskjellen mellom disse gruppene av land var 2 prosentpoeng i 2002.

Overfor enkeltland og overfor våre viktigste konkurrentland lå lønnsnivået for norske industriarbeidere i hele 90-årene blant de 2-4 landene (jf. tabell 5.1 i vedlegg 5) med høyeste lønnskostnadsnivå, sammen med Tyskland og tidvis Belgia og Sveits, og gjennomsnittsforskjellene mellom lan-

dene for øvrig ble mindre. Alle de europeiske land unntatt Storbritannia hadde i 2000 relativt lavere lønnskostnader enn 3 år tidligere, mens det for landene utenfor Europa var motsatt. I forhold til enkeltland og geografisk plassering var dette typiske strukturelle trekk mellom landene for siste halvdel av 90-årene frem mot 2000. Fra 2000 har dette bildet endret seg ved at de relative lønnskostnadene for norske industriarbeidere i felles valuta har kommet på et langt høyere nivå enn alle land i tabell 5.1 i vedlegg 5.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Mens bare Danmark hadde høyere lønn per arbeidet time enn Norge i 2001, hadde 9 land høyere indirekte personalkostnader per arbeidet time målt i norske kroner.

Sammenlikningene i tabell 5.8 gjelder bare arbeidere i industrien.

Funksjonærene for NHO-bedrifter i industri utgjør i Norge om lag 50 prosent av lønssummen i sektoren. Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig.

Utvalget vil i neste rapport vurdere sammenstilling av alle ansatte innenfor industri, med basis i tall for Eurostat. Ny statistikk fra EU-land muliggjør dette. Utvalget må vurdere denne statistikken og sammenliknbarheten også for ikke-EU-land.

Med utgangspunkt i beregnede tall fra Eurostat viser timelønnskostnadene for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg- og anlegg at lønnsnivå per time for disse næringene er klart høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Forskjellen er likevel klart mindre enn bare for industriarbeidere. Den opplagte hovedforklaring på dette er at de relative forskjellene for funk-

Tabell 5.8 Lønnsnivå for industriarbeidere i Norge i forhold til gjennomsnittet av grupper av land (Handelspartnerne=100):

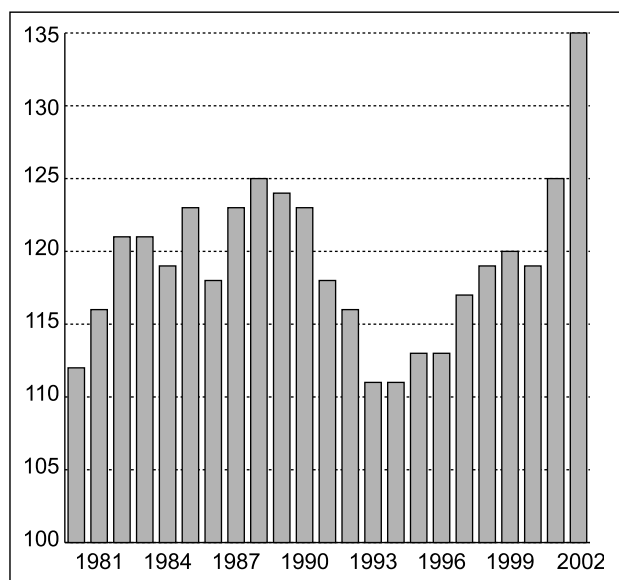
	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002*
Alle	112	123	121	113	119	120	119	125	135
Nordiske land ¹⁾	100	114	106	107	107	110	110	119	128
Euro-landene ²⁾	109	122	114	101	113	117	120	124	130
Ikke-Euroland ³⁾	114	123	128	123	123	122	117	126	140

* Anslag

¹⁾ Nordiske land i tabellen er Danmark, Sverige og Finland.

²⁾ Euroland er Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland, Østerrike, Finland, Irland, Spania, Hellas og Portugal.

³⁾ Ikke Euroland er Danmark, Sverige, Sveits, USA, Japan, Sør-Korea, Canada og Storbritannia

Figur 5.5 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

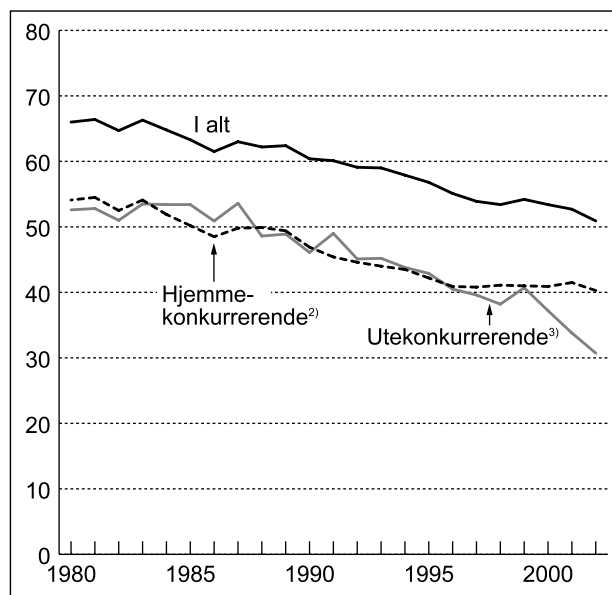
Kilde: Statistisk sentralbyrå

sjonærer mellom Norge og konkurrentene er klart mindre. I figur 5.1 i vedlegg 5 viser summariske beregninger for 2002 at norske lønnskostnader per arbeidet time for alle ansatte i næringene ovenfor i gjennomsnitt lå i størrelsesorden 23 høyere enn konkurrentene i de landene det var mulig å sammenlikne med. For industriarbeidere alene lå vektet gjennomsnitt for tilsvarende land 32 prosent høyere. I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere var det ikke mulig å sammenlikne tall for Canada, Sør-Korea og Sveits for alle ansatte på samme måte. Målet videre vil være en nærmere klargjøring av næringsdefinisjonene i sammenlikningene. (Se vedlegg 5.)

5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.6.

Siden den økonomiske utviklingen er kjenne-tegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene over tid falle trendmessig. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall har hjemmemarkedsandelene for hjemmekonkurrerende næringer vært

Figur 5.6 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹). Volumandeler

¹) Utenom skip og plattformer.

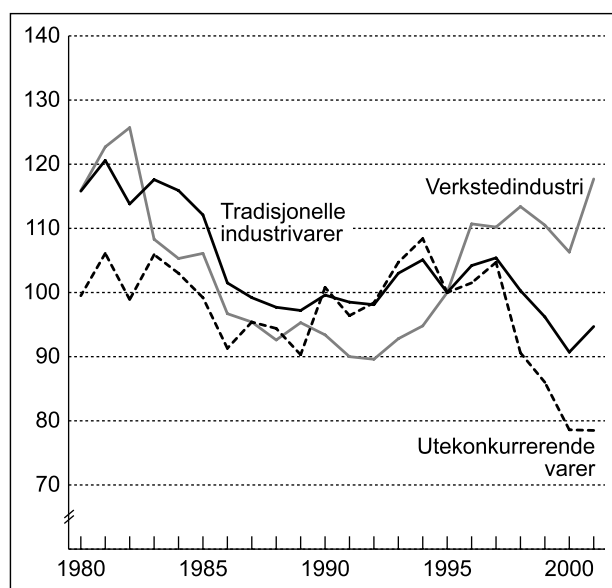
²) Tekstil- og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verkstedprodukter.

³) Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

om lag uendret de siste årene, mens det har vært en betydelig nedgang for de utekonkurrerende næringene. Samlet sett falt hjemmemarkedsandelene for de fleste industrivarer med 4½ prosent fra 2000 til 2002.

Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer falt med knapt

Figur 5.7 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹⁾ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som

også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydnet over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport²⁾. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnerens vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

¹⁾ B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

²⁾ Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnerne. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både eksporten og importen i de enkelte land øker. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnerne som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnerens import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

11 prosent fra 1997 til 2002. Siden 1990 har eksportmarkedsandelen samlet falt med om lag 6 prosent. Tapet av markedsandeler de siste årene er særlig markert for de såkalt utekonkurrerende nærin-

gene, som bl.a. produserer metaller, kjemiske råvarer og treforedlingsprodukter. Innen verkstedsindustrien har eksportmarkedsandelen økt med hele 30 prosent siden 1990.

Kapittel 6

Økonomiske utsikter

6.1 Internasjonal økonomi

- *Den forventede oppgangen i internasjonal økonomi inntraff ikke i fjor. Veksten i OECD-området var 1,8 prosent fra året før, betydelig lavere enn den langsiktige trendveksten. I 2002 var veksten spesielt svak i Europa og Japan, etter svak vekst i USA året før. Veksten i verdenshandelen var i fjor 2,9 prosent, etter om lag nullvekst året før. Den økonomiske veksten internasjonalt ventes å ta seg noe opp i andre halvår i år og inn i 2004.*
- *Selv om risikoen for et økonomisk tilbakeslag har avtatt de siste månedene, er det fortsatt betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen internasjonalt. Amerikansk økonomi er preget av store ubalanser som ble bygget opp under den sterke oppgangskonjunkturen på 1990-tallet. Underskuddet på driftsbalansen, som de tre siste årene har tilsvart om lag 4 prosent av BNP, har økt ytterligere den siste tiden. Den store usikkerheten har bidratt til en betydelig svekkelse av amerikanske dollar det siste året. Veksten i euroområdet har vært relativt svak, samtidig som Stabilitetspakten begrenser mulighetene for ekspansiv finanspolitikk. I tillegg har euroen styrket seg betydelig det siste året.*
- *Arbeidsledigheten i den industrialiserte verden har steget siden sommeren 2001. Veksten i arbeidsledigheten har vært sterkest i Tyskland og USA, men også i Frankrike, Norden og Storbritannia øker ledigheten. Inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i konsumprisene, har falt svakt det siste året hos et gjennomsnitt av Norges handelspartnere.*

Veksten i amerikansk økonomi ble 2,4 prosent i fjor, etter vekst på 0,3 prosent i 2001. Privat konsum viste en relativt sprek vekst gjennom 2002, bl.a. som følge av pengepolitiske stimulanser. Skattelettelse har antagelig også bidratt til å holde forbruket oppe. Bedriftenes investeringer har derimot falt i over to år. Herunder ligger bl.a. en kraftig reduksjon i lagrene, men også investeringene i produksjonsmidler har falt. De siste nasjonalregnskapstallene viser at den økonomiske veksten ikke tok seg vesentlig opp i 1. kvartal i år, etter en relativt svak utvikling mot slutten av fjoråret. Så langt

i 2. kvartal har imidlertid stemningsbarometre for både husholdnings- og bedriftssektoren steget noe, noe som kan trekke i retning av en viss økning i den økonomiske veksten i andre halvår i år. Særlig er det grunn til å tro at bedriftsinvesteringene, som over lengre tid har vist en svak utvikling, vil kunne bidra til å trekke opp veksten.

Arbeidsledigheten i USA har ligget mellom 5¾ og 6 prosent det siste året. I april i år var ledigheten 6,0 prosent. Dette nivået på arbeidsledigheten er lavere enn hva den var i de tre siste nedgangskonjunkturer, og den ventes å holde seg på 6 prosent i 2003, for å falle noe i 2004. Kjerneinflasjonen, som ekskluderer prisutviklingen på mat- og energivarer, falt fra 2,7 prosent i 2001 til 1,9 prosent i fjor. Nedgangen har fortsatt i år, og i april var tolv månedersveksten nede i 1,5 prosent. Konsumprisveksten ventes å være relativt lav også de nærmeste årene.

Etter en rekke kutt gjennom 2001, ble renten kuttet en gang i fjor, til 1,25 prosent. Dette er styringsrentens laveste nivå siden tidlig på 1960-tallet. Også lange renter har trukket ned, og renten på 30-årige amerikanske statsobligasjoner er nå knapt 4½, også det er et lavt nivå historisk sett. Husholdningene ser ut til å ha benyttet de lave styringsrentene til å refinansiere boliglånene sine i stor stil. Bilprodusentene har også kjent sin besøkelsestid, og har i flere omganger gitt rentefrie lån til bilkjøp, noe som har fått en klar positiv virkning på bilsalget.

Finanspolitikken var også kraftig ekspansiv i fjor, med store skattelettelse til husholdningene. Det er enighet i Kongressen om ytterligere skattelettelse som er anslått å ha en stimulanseffekt tilsvarende 1,5 prosent av BNP i regnskapsåret 2004. Mesteparten av effekten i år kommer fra framskynding av skattelettelse som Kongressen vedtok i fjor.

En svak yen bidro til økt eksport fra Japan i første halvår i fjor. Samtidig utviklet industriproduksjonen seg positivt, også som følge av et lavt nivå på lagrene. I andre halvår styrket yenen seg, og det buttet imot for japanske økonomi. BNP-veksten var i fjor kun 0,3 prosent. Manglende politisk evne og vilje til å rydde skikkelig opp i bankvesenet trek-

kes av mange fram som en hovedforklaring på den svake økonomiske veksten i Japan det siste tiåret. Arbeidsledigheten steg til 5,4 prosent i fjor, opp fra 5,0 prosent året før. Ledigheten ventes å stabilisere seg på i underkant av 6 prosent i tiden fremover.

I euroområdet var det en meget svak økonomisk utvikling i fjor. BNP-veksten var kun på 0,9 prosent, mot 1,5 prosent i 2001. Avmatningen har vært bred, og de aller fleste eurolandene opplevde svakere vekst i 2002 enn hva de gjorde året før. Økt nettoeksport bidro med 0,5 prosentpoeng av BNP-veksten i fjor, mens den innenlandske etterspørselen viste nullvekst. Fallende investeringer ble på makronivå oppveid av en svak vekst i det private konsumet og en noe sterkere vekst i det offentlige konsumet. Som året før bidro Tyskland, med en BNP-vekst på 0,2 prosent til å trekke den økonomiske veksten i euroområdet ned. Innenlandsk etterspørsel i Tyskland var meget svak i fjor. Spesielt svak var investeringene i fast kapital, som falt med nær 7 prosent fra året før. Tysk nettoeksport bidro til å trekke opp BNP-veksten med 1,6 prosentpoeng. Spesielt har eksporten til Storbritannia og til tidligere øst-europeiske stater steget. Finland, Hellas, Irland og Spania bidro til å trekke BNP-veksten for euroområdet opp. Også i 1. kvartal i år var veksten i euroområdet svak.

Arbeidsledigheten i euroområdet økte gjennom 2002, og var i mars i år 8,7 prosent av arbeidsstyrken (sesongjustert). Ledigheten økte i alle de store eurolandene med unntak av Italia. Ledighetsnivået er fortsatt nokså ulikt landene imellom, med Nederland (2,5 prosent) og Spania (11 prosent)

som to ytterpunkter. I lys av den svake økonomiske veksten i euroområdet de to siste årene, virker det sannsynlig at arbeidsledigheten vil øke videre det neste året.

Inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen, var 2,4 prosent i fjor, mot 2,5 prosent i 2001. I Italia og Frankrike steg konsumprisveksten noe fra 2001 til 2002, mens den for de fleste andre landene falt svakt. Land med lavt prisnivå, som Portugal og Hellas, eller liten arbeidsledighet som Nederland og Irland, ser ut til å ha høyest inflasjon blant landene i euroområdet. Så langt i år har konsumprisveksten holdt seg i overkant av 2 prosent, men det ventes at prisveksten skal avta utover året. Særlig ventes det lav prisvekst i Tyskland, der mange kommentatorer frykter deflasjon. Sterkere euro kan bidra til å trekke inflasjonen ned.

Den europeiske sentralbanken (ECB) senket renten med 0,25 prosentpoeng i mars og ytterligere 0,5 prosentpoeng i juni i år, etter satt ned renten med 0,5 prosentpoeng i desember i fjor. Styringsrenten i euroområdet er nå 2 prosent.

Et av kravene som vekst- og stabilitetspakten stiller til land som ønsker medlemskap i ØMU, er at underskuddet på offentlige budsjetter ikke skal overskride 3 prosent av BNP. Dette kravet gjelder også etter at land er blitt medlemmer. De svake konjunktorene og stigende arbeidsløshet har bidratt til at flere land, blant dem Tyskland, overskred 3-prosent-grensen i fjor, og flere vil også gjøre det i år. Kravet har måtte tåle sterk kritikk, blant annet fra EU-kommisjonens president, og det ble mot slutten

Tabell 6.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2001 ¹⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾		2001 ¹⁾²⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾		2001 ¹⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾	
			OECD	CF			OECD	CF			OECD	CF
USA	0,3	2,4	2,5	2,7	2,8	1,6	2,4	2,2	4,8	5,8	6,0	6,0
Japan	0,4	0,3	1,0	0,4	-0,7	-0,9	-0,9	-0,8	5,0	5,4	5,7	5,7
Storbritannia	2,1	1,8	2,1	2,3	2,1	2,2	3,1	..	5,1	5,2	5,4	3,3 ³⁾
Frankrike	1,8	1,2	1,2	1,6	1,8	1,9	1,6	1,7	8,6	8,9	9,3	9,3
Tyskland	0,6	0,2	0,3	0,9	2,1	1,3	0,8	1,2	7,3	7,8	8,3	10,1 ³⁾
Sverige	1,1	1,9	1,5	2,0	2,6	2,4	2,4	2,4	4,0	4,0	4,5	..
Norges handelspartnere	1,4	1,3	2,0	1,7	2,5	2,0	1,9	1,9	5,7	6,0	6,2	..
Norge	1,2 ⁴⁾	1,3	..	..	3,0	1,3	..	..	3,6	3,9	..	..

¹⁾ Tallene for 2001 og 2002 er hentet fra OECD Economic Outlook 73.

²⁾ Anslag for 2003 er basert på Economic Outlook 73 og på Consensus Forecast (mai 2003).

³⁾ Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

⁴⁾ Fastlands-Norge.

Kilder: SSB, OECD og Consensus Forecast

av fjoråret gjenstand for en viss revidering. Likevel innebærer reglene at mange av eurolandene ikke kan ventes å drive særlig ekspansiv finanspolitikk de nærmeste par årene. Det ventes at 2003 blir et nytt år med svak vekst i euroområdet.

Det er fortsatt betydelig usikkerhet knyttet til utviklingen i internasjonal økonomi. Dette er særlig knyttet til de store og økende underskuddene på driftsbalansen og i statsfinansene i USA. Dersom disse underskuddene reduseres, vil det innebære svakere vekstimpulser mot andre deler av verdensøkonomien. Det siste året har den amerikanske dollaren svekket seg markert. En fortsatt svekkelse vil kunne bidra til å redusere underskuddet på driftsbalansen i USA, men vil samtidig føre til lavere import fra Europa og Asia.

BNP-veksten i Norden var 1,5 prosent i fjor, etter en vekst på 1,1 prosent i 2001. Veksten i fjor ser ut til å ha vært eksportdrevet. For Finland og Sveriges del økte eksporten av elektronikk betydelig. I både Danmark og Sverige bidro skattelettelser i fjor til å øke den disponible realinntekten, men alle landene har fremdeles overskudd på offentlige budsjetter. Den svenske Riksbanken senket repo-renten til 3,50 prosent i mars i år. Den underliggende inflasjonen i Sverige falt gjennom 2002, og lå mot slutten av fjoråret på linje med inflasjonsmålet på 2 prosent. Prisveksten tok seg noe opp gjennom vinteren i år som følge av høyere energipriser.

Veksten i den industrialiserte verden har vært svært lav i to år på rad. I mange store utviklingsland har imidlertid den økonomiske veksten vært god også de siste årene. Den økonomiske veksten i Kina anslås av IMF til 8,0 prosent for 2002, mot 7,3 prosent året før. Veksten i India anslås å ha tatt seg opp mot 5,0 prosent i 2002.

Høy økonomisk vekst fram til 2000 bidro til at arbeidsledigheten for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere ble redusert til 5,7 prosent i 2001. Etter dette økte imidlertid ledigheten i flere land, spesielt i USA. Det har også vært en markert økning i ledigheten i euroområdet siden i fjor sommer, og i november var ledigheten her 8,4 prosent. I Tyskland er arbeidsledigheten nå godt over 10 prosent, og økende.

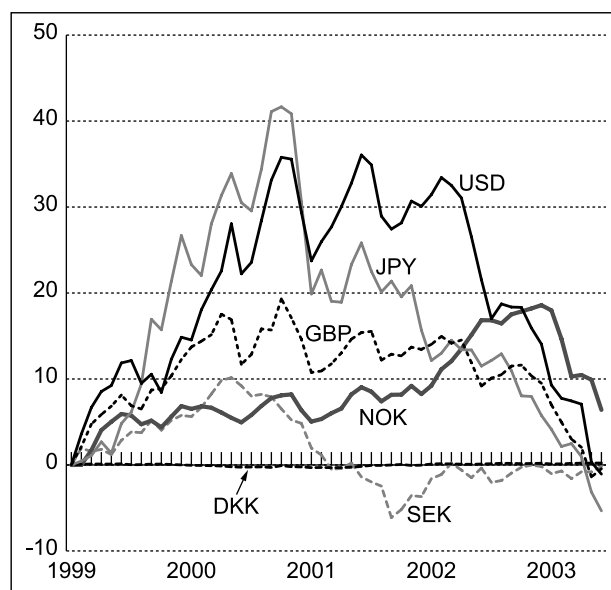
Fra 1996 til 1999 var konsumprisveksten hos Norges viktigste handelspartnere svært lav. I 2000 og første halvår 2001 økte imidlertid prisstigningen, blant annet som følge av økte energipriser. Gjennom andre halvår 2001 falt prisveksten noe igjen. For gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere var veksten i konsumprisene i fjor 2,0 prosent. En nærmere omtale av konsumprisveksten hos Norges handelspartnere er gitt i kapittel 5.1.3 og i vedlegg 6.

Situasjonen på valutamarkedene var relativt stabil i 2001. I fjor svekket amerikanske dollar seg betydelig mot euro, etter flere års appresiering. Svekkelsen i forhold til euro har fortsatt jevnt og trutt, og en euro kostet i midten av juni 1,18, mot 1,05 ved inngangen til året og 0,89 ved inngangen til 2002. Dollaren svekket seg fra 130 til 118 i forhold til japanske yen i fjor, men har vært relativt stabil i år. Generell mistillit til regnskapene til amerikanske selskaper, bl.a. i lys av en rekke spektakulære konkurser, kan bidra til å forklare dollarsvekkelsen. Videre har den amerikanske driftsbalansen vist store underskudd i flere år. Endelig har kjøpekraftssammenligninger tidligere antydnet at dollaren var overvurdert.

Svenske kroner holdt seg svært stabile i forhold til euro i løpet av 2002 og første halvdel av 2003, etter en svekkelse i 2001. I Sverige blir det arrangert folkeavstemning om landet skal tiltre ØMU den 14. september i år. Dersom det blir et ja-flertall i avstemningen kan det likevel gå et par år før Sverige blir medlem.

Britiske pund svekket seg i fjor om lag i takt med dollar, men i noe svakere grad.

De viktigste aksjemarkedene i verden falt i fjor for tredje år på rad. En rekke finansskandaler, bl.a. i Enron og WorldCom, bidro sterkt til å trekke ned de amerikanske aksjekursene gjennom 2002. Flere av hendelsene oppfattes av mange investorer og analytikere som utslag av strukturelle problemer ved det amerikanske aksjemarkedet og regnskaps- og børslovgivningen. I tillegg har amerikanske medier den siste tiden rettet stor og kritisk oppmerksom-

Figur 6.1 Valutakursutvikling. Prosentvis avvik fra gjennomsnittskurs mot euro i januar 1999. Fallende kurve angir svakere valutakurs

het mot avlønningene til toppsjefene i flere av disse selskapene. Disse forholdene har antagelig bidratt til å redusere tilliten til det amerikanske aksjemarkedet. I tillegg var det amerikanske aksjemarkedet, målt ved gjennomsnittlig inntjening de siste årene, svært høyt priset sommeren 2000. Mye av kursfallet siden da kan dermed forklares med at vi har en tilbakevending mot normaltstanden, selv om det målt slik fortsatt er høyt priset. Aksjekursene fortsatte å falle gjennom første kvartal i år, men har den siste tiden tatt seg opp, bl.a. fordi krigen i Irak er avsluttet. Aksjemarkedene utenfor USA viser generelt en meget stor samvariasjon med det amerikanske markedet.

Rentene internasjonalt er generelt sett lave, noe som gjenspeiler de svake vekstutsiktene. Mens det er begrenset rom for videre fall i de korte rentene i USA og Japan, er situasjonen noe annerledes i euroområdet. Både IMF og OECD har anbefalt den europeiske sentralbanken å redusere sine renter.

6.2 Norsk økonomi

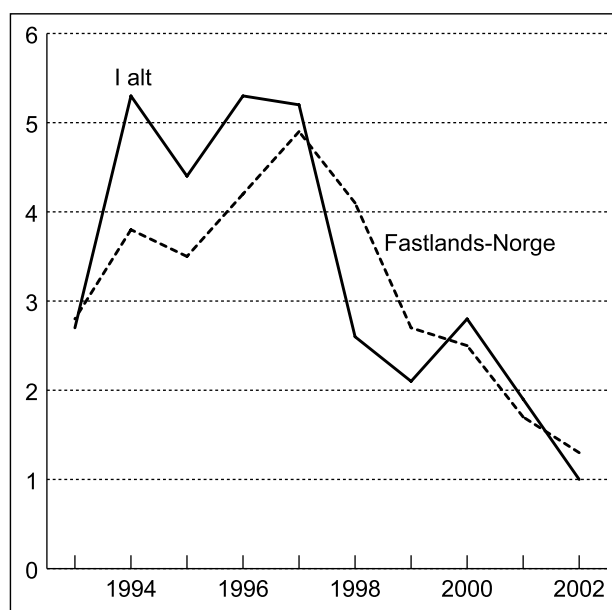
- *Aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien har avtatt gradvis gjennom de fem siste årene, og sesongjusterte tall indikerer at BNP i Fastlands-Norge nå har falt to kvartaler på rad. På årsbasis økte BNP i Fastlands-Norge med 1,3 prosent fra 2001 til 2002, mot 1,7 prosent året før. Sysselsettingen målt i personer gikk litt opp fra 2001 til 2002, men ikke nok til å forhindre en økning i arbeidsledigheten. Summen av antall registrerte helt arbeidsledige og personer på tiltak økte med om lag 12 000 personer fra 2001 til 2002, til et årsgjennomsnitt på 84 500 personer. Justert for normale sesongvariasjoner ble 100 000-grensen brutt i mars, og i mai 2003 var dette ledighetstallet kommet opp i 107 400 personer. Økningen i arbeidsledighet fra 2001 til 2002 var spesielt stor for grupper hvor ledigheten tidligere har vært relativt lav. Antall utførte timeverk gikk noe ned fra 2001 til 2002, noe som blant annet har sammenheng med økt ferie. Både i husholdningene og i offentlig forvaltning økte forbruket noe mer i 2002 enn året før. Investeringene i fast realkapital ble derimot redusert med 3,6 prosent fra 2001 til 2002, om lag som året før. Svak utvikling i norske eksportmarkeder sammen med en kraftig styrking av norske kroner bidro til at eksporten av tradisjonelle varer økte forholdsvis beskjedent i fjor. Målt i norske kroner falt oljeprisen, men nivået er fortsatt høyt. Overskudd på driftsbalansen overfor utlandet ble dermed meget høyt også*

i 2002, om enn litt lavere enn i de to foregående årene.

- *Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker i retning av at veksten i fastlandsøkonomien også i 2003 kommer til å bli forholdsvis lav og at ledigheten vil øke. Høye strømpriser har bidratt til en svak utvikling i husholdningenes forbruk i begynnelsen av året, men reduserte renter kan bidra til å stimulere etterspørselen. Svekket kostnadmessig konkurranseevne, vil bidra til en svak utviklingen i tradisjonell vareeksport - selv om etterspørselen i de norske eksportmarkeder tar seg opp. Det ventes at investeringene i utvinning og rørtransport vil øke i år, mens investeringen i Fastlands-Norge trolig reduseres noe.*

Aktivitetsveksten i fastlandsøkonomien har falt gradvis gjennom de fem siste årene og sesongjusterte tall indikerer at BNP i Fastlands-Norge nå har falt to kvartaler på rad. På årsbasis økte BNP i Fastlands-Norge med 1,3 prosent fra 2001 til 2002, mot 1,7 prosent året før. En svak utvikling i både petroleumsproduksjon og utenrikssjøfart bidro til at veksten i BNP i alt var 0,3 prosentpoeng lavere enn i Fastlands-Norge i 2002.

Forbruket i husholdningene økte klart mer i 2002 enn i 2001. Veksten i disponibel realinntekt var svært høy - den høyeste på mer enn 20 år. Høy rente, fall i aksjekurser og økende arbeidsledighet bidro til at en betydelig del av inntektsøkningen gikk til økt sparing. De svært høye elektrisitetsprisene i vinter, bidro til at husholdningenes forbruk

Figur 6.2 BNP - volumvekst fra året før i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

falt litt fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Veksten i forbruket i offentlig forvaltning var i fjor noe lavere enn for husholdningene, men noe høyere enn i 2001.

Investeringene i fast kapital har falt i hvert år etter 1998. Investeringsnedgangen var ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene 3,6 prosent i 2002 mot 4,2 prosent i 2001. Utviklingen av de samlede investeringene har imidlertid i de senere årene i betydelig grad blitt påvirket av import og eksport (salg av brukt realkapital) av boreskip. Disse investeringene (i næringen "tjenester i tilknytning til utvinning") ser ut til å ha vært spesielt store i 2000 og 2002 og negative 2001. Trekkes investeringene i boreskip ut, falt de øvrige investeringene samlet sett med 2,4 prosent i 2001 og hele 6,0 prosent i 2002. Utviklingen er imidlertid svært forskjellig i de ulike sektorene. I likhet med i 2001 var det i fjor markert vekst i investeringene i industri og i kraftforsyning, men klart fall i foretningmessig tjenesteyting. Boliginvesteringene og investeringene i post- og telekommunikasjon ble klart redusert i fjor, etter å ha økt året før. Investeringsene i offentlig forvaltning holdt seg på 2001-nivået i 2002, etter en liten økning året før. Investeringsene i utvinning og rørtransport har ofte vært kilden til store fluktasjoner i de samlede investeringene. De to siste årene har ikke det vært tilfellet. Petroleumsinvesteringene falt litt i 2001, og noe mer i 2002. Sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at de samlede investeringene i fast kapital endret seg lite fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. I petroleumssektoren var det en viss økning, mens det var et markert fall i industriinvesteringene.

Eksporten av tradisjonelle varer har vokst meget beskjedent i de fem siste årene. I 1998-2000 skjedde dette til tross for sterk vekst i verdensøkonomien, slik at norske eksportører led et betydelig tap av markedsandeler. I 2001 og 2002 må imidlertid den moderate eksportveksten også ses på bakgrunn av den svake økonomiske utviklingen internasjonalt. Sesongjusterte tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser en liten økning fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år, etter et klart fall gjennom fjoråret. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel, og spesielt investeringsnedgangen, bidro til at *importvolumet* i 2002 økte meget beskjedent. Det har imidlertid vært en klar tendens til økende import gjennom fjoråret og inn i årets 1. kvartal.

Antall *sysselsatte* økte i 2002 med 0,2 prosent eller knapt 6 000 personer. Gjennom året og inn i 2003 var det imidlertid nedgang. Antall utførte timeverk falt i fjor med 0,9 prosent, noe som blant annet henger sammen med ferieutvidelsen. I perioden 1993 til 1998 steg sysselsettingen i gjennom-

snitt med 2,2 prosent eller nær 48 000 personer årlig, mens den gjennomsnittlige arbeidstiden falt med 0,5 prosent årlig. Ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) ble arbeidsledighetsraten¹⁾ halvert fra 1992 til 1998 og kom på årsbasis ned i 3,2 prosent. Som årsgjennomsnitt var arbeidsledigheten uforandret i 1999, men har deretter økt noe. Fra 2001 til 2002 var økningen 8 000 personer, slik at arbeidsledighetsraten kom opp i 3,9 prosent. Målt ved AKU har ledigheten økt gjennom det siste året, og gjennomsnittet i sesongjustert arbeidsledighetsrate for februar, mars og april var 4,2 prosent.

Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av *registrert ledige* ved arbeidskontorene og personer på tiltak en bunn på om lag 66 000 personer i mai 1999. Deretter har ledigheten gjennomgående økt, og gjennom de to siste årene har ledighetsøkningen akselerert. Sesongjustert passerte summen av registrert ledige og personer på tiltak 100 000-grensen i mars, og i mai 2003 var dette målet på ledighet 107 400 personer. Som årsgjennomsnitt var denne summen 84 500 personer i 2002.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og personer i alderen 16-74 år som ønsker, men ikke har, arbeid. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av det en kan betrakte som atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). De demografiske forholdene er isolert sett beregnet å bidra til at arbeidsstyrken for tiden øker med noe over 10 000 personer årlig. Ifølge AKU økte arbeidsstyrken i fjor med 16 000 personer, som er om lag på linje med de tre foregående årene, som altså innebærer en beskjeden økning i yrkesaktivitet. Sesongjusterte tall viser at arbeidsstyrken falt fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Utviklingen i arbeidsstyrken har dermed bidratt til å dempe veksten i arbeidsledigheten.

Ifølge de registrerte *arbeidsledighetstallene* økte ledigheten i alle fylker fra 2001 til 2002. Den største økningen i ledighetsraten var i Oslo, Akershus, Buskerud, Telemark og Aust-Agder, mens økningen var minst i Hedemark, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og i de fire nordligste fylkene. Utviklingen i ledighetsraten fra gjennomsnittet i 2002 og til mai i år er en fortsettelse av noen trender, men brudd med andre. Bortsett fra i Troms har ledigheten økt i alle fylker. I Hedemark og Nord-Trøndelag har økningen vært meget beskjeden.

¹⁾ Justert for brudd i AKU.

Økningen har vært størst i Oslo, Akershus og Møre og Romsdal. I mai i år var ledigheten lavest i Sogn og Fjordane, Akershus og Oppland, med 2,6-2,7 prosent. Den høyeste ledigheten var fremdeles i Finnmark med 5,6 prosent, men ledigheten i Oslo var kommet opp i 4,7 prosent, på en klar andreplass. Tre år tilbake var ledigheten i Oslo lavere enn landsgjennomsnittet.

Arbeidsledigheten økte fra 2001 til 2002 blant alle *hovedyrkesgrupper*, med unntak for primærnæringene. Ledigheten økte mest innenfor administrativt og humanistisk arbeid, i naturvitenskapelige yrker og innen undervisningsarbeid. For disse gruppene lå imidlertid ledighetsnivået som andel av arbeidsstyrken fremdeles klart under gjennomsnittet. Tall til og med mai i år viser at disse tendensene var i ferd med å snu, ved at det nå også var sterk økning i ledigheten innen bygge- og anleggsarbeid og industriarbeid, yrkesgrupper hvor ledigheten i utgangspunktet var størst. Ledigheten øker også innen alle *utdanningskategorier*. Økningen gjennom 2002 var størst i grupper med høyere utdanning. Fra gjennomsnittet i 2002 til april i år var økningen imidlertid klart størst blant de med minst utdanning.

I vareproduserende næringer har *sysselsettingen* falt de fire siste årene, mens antall sysselsatte i private tjenesteytende sektorer og offentlig forvaltning har økt. Både nedgangen i de vareproduserende næringene og økningen i privat tjenesteyting og i offentlig forvaltning har imidlertid gjennomgående blitt redusert i de tre siste årene.

Driftsbalansen overfor utlandet har bedret seg kraftig i de senere årene. I 1998 var det et overskudd på en halv milliard kroner, men økte oljepriser bidro til at overskuddene de tre siste årene har vært mer enn 200 milliarder kroner. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til hele 252 kroner per fat i 2000. I fjor ble gjennomsnittsprisen 197 kroner per fat.

Fra og med statsbudsjettet for 2002, har *finanspolitikken* vært utformet i henhold til retningslinjene i den såkalte "handlingsregelen for finanspolitikken". Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken innebære en jevn og opprettholdbar innføring av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Innføringen av petroleumsinntektene er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerende budsjettunderskuddet om lag skal tilsvare den forventete realavkastningen av Petroleumsfondet ved inngangen til budsjettåret, der den forventete realavkastningsraten er satt til 4 prosent. Petroleumsfondets størrelse ved inngangen til 2002 viste seg, blant annet på grunn av kronestyrkingen og nedgangen

i aksjekursene på verdens børser, å være betydelig mindre enn forutsatt i Nasjonalbudsjettet for 2002. I tillegg viser de reviderte tallene for den strukturelle budsjettbalansen et noe større underskudd enn tidligere anslått. Dette bidro til at innføringen av oljepenger i 2002 ble 14 milliarder større enn det som direkte følger av 4-prosentregelen. I revidert nasjonalbudsjett for 2003 antas det strukturelle budsjettunderskuddet å øke meget beskjedent i 2003, til 37,6 milliarder kroner, etter en økning året før som tilsvarte om lag 0,3 prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge. Selv med noen beskjedne påplusninger ved behandlingen av revidert nasjonalbudsjett i Stortinget, kan endringene i innretningen av finanspolitikken dermed se ut til å være om lag konjunkturnøytral i 2003, etter å ha vært svakt ekspansiv i 2002.

I gjeldende forskrift for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting skal være en vekst i konsumprisene over tid på om lag 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satt *styringsrenten* opp med 0,5 prosentpoeng 3. juli 2002, etter å ha holdt den uforandret siden 13. desember 2001. Mot slutten av fjoråret endret Norges Banks vurderinger av inflasjonsutsiktene seg. Styringsrentene ble først satt ned med 0,5 prosentpoeng fra og med 12. desember. Deretter har de blitt justert ned med nye 0,5 prosentpoeng i hvert rentemøte, inntil i juni hvor styringsrentene ble satt ned med 1,0 prosentpoeng. På dette rentemøtet ble det signalisert at det ligger an til ytterligere rentereduksjoner. Foliorenten er dermed kommet ned i 4,0 prosent fra og med 26. juni. Gjennom første halvdel av 2002 var det en stigende tendens i pengemarkedsrenten og en topp ble nådd i august med vel 7,6 prosent for 3 måneders-renten. Det har deretter vært et til dels sterkt fall og 25. juni var denne renten kommet ned i 3,8 prosent. Utviklingen i styringsrenten og pengemarkedsrenten er vist i figur 7.1 i vedlegg 7 om kursutviklingen for norske kroner.

Norske kroner styrket seg kraftig gjennom nesten tre år og så vidt inn i 2003. Den 9. januar 2003 var den importveide kronekursen vel 19 prosent sterkere enn 25. mai 2000 hvor kroneverdien var på det laveste så langt på 2000-tallet. Deretter har

Tabell 6.2 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2001	2002	2003		
	Regnskap		SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	3,6	3,4	3 ¼	2,9
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	3,2	1,3	¾	0,3
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-4,2	-3,6	0,9	..	1,1
- Fastlands-Norge	0,7	-4,6	-2,5	-5	-3,4
- Utvinning og rørtransport	-1,0	-4,6	16,4	15	13,3 ⁴⁾
Eksport	4,1	-0,5	0,2	..	0,0
- Tradisjonelle varer	3,7	1,3	0,0	-2	-2,2
Import	0,9	1,7	5,4	2	1,3
- Tradisjonelle varer	2,9	4,7	5,3	..	1,9
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,0	0,4	..	1,1
- Fastlands-Norge	1,7	1,3	0,3	1 ⁵⁾	0,7
Sysselsatte personer	0,5	0,2	-0,8	-¾	-0,6
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,6	3,9	4,4	4 ½	4,4
Årslønn	4,8	5,7	4,5	4 ½	4,5
Konsumprisindeksen	3,0	1,3	2,8	2 ¼	2 ¾
Driftsbalansen, mrd. kroner	239	201	148	..	203,7
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	7,2	6,9	4,6	4,4 ⁶⁾	5,1
Gjennomsnittlig lånerente (nivå) ⁷⁾	8,9	8,5	6,6	..	..
Råoljepris ⁸⁾ i kroner (nivå)	220	197	187	..	190

¹⁾ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 3/2003, juni 2003.

²⁾ Anslag ifølge Norges Bank, basert på terminrente og terminkurs. Inflasjonsrapport 2/2003, juni 2003.

³⁾ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 2, mai 2003.

⁴⁾ Anslaget inkluderer investeringene i "tjenester i tilknytning til utvinning".

⁵⁾ Renset for kraftproduksjonsutviklingen som er anslått til å gi et vekstbidrag på -½ prosentpoeng.

⁶⁾ Norges Banks foliorente.

⁷⁾ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁸⁾ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

imidlertid kronen svekket seg, og 24. juni var verdien redusert med 10,2 prosent fra 9. januar. På årsbasis styrket kronen seg med 8,5 prosent i 2002, og hvis kursene skulle holde seg på nivå med verdiene fra midt i juni vil svekkelsen i 2003 på årsbasis bli om lag 0,5 prosent.

Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) har alle publisert *prognoser* for utviklingen i norsk økonomi i 2003. De er nå meget samstemte, men med noen forskjeller.

Prognosene fra SSB er basert på at styringsrentene senkes med 1,5 prosentpoeng innen 3. kvartal og at *pengemarkedsrentene* i 2003 dermed i gjennomsnitt vil ligge på 4,6 prosent. Finansdepartementet har i sine analyser lagt til grunn en pengemarkedsrente på 5,1 prosent. Den refererte prognosen til Norges Bank er laget med utgangspunkt i markedsforventninger til utviklingen i renter og valutakurser (terminrenter og terminkurser). For pengemarkedsrentene innebærer dette

en gjennomsnittsverdi på 4,5 prosent i 2003. SSB forutsetter at den importveide kroneverdien på årsbasis faller med 1,1 prosent, men Norges Banks forutsetninger innebærer en svekkelse på 0,5 prosent. Finansdepartementet baserte sine anslag på en svekkelse av kronen utover året slik at kroneverdien vektet med industriens konkurransevekter skulle svekkes med om lag 4 prosent på årsbasis.

Husholdningenes *forbruk* øker ifølge prognosene med rundt 3 prosent i 2003, med SSB høyest med 3,4 prosent og Finansdepartementet lavest med 2,9 prosent. Bak SSBs anslag ligger en tro på at rentenedgangen og det kraftige fallet i elektrisitetsprisene gjennom våren skal bidra til et markert oppsving i husholdningenes forbruk gjennom året. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med rundt 1,0 prosent i 2003.

Investerings i utvinning og rørtransport har vist seg å være en størrelse det er vanskelig å anslå. Anslagene for i år er forholdsvis like, med en vekst rundt 15 prosent. Finansdepartementet og SSB venter at investeringene i Fastlands-Norge kimmer til å falle med om lag 3 prosent, slik at bruttoinvesteringene i fast kapital i alt kan øke med rundt 1 prosent. Norges Bank antar at investeringene i Fastlands-Norge kommer til å falle med 5 prosent.

Den økonomiske veksten hos våre handelspartnere er antatt å ta seg opp fra 2002 til 2003. SSBs prognoser er de minst pessimistiske når det gjelder utviklingen i *tradisjonell vareeksport* i 2003, med en 0-vekst. Finansdepartementet og Norges Bank antar derimot at den tradisjonelle vareeksporten skal falle med 2 prosent. Anslagene innebærer klart reduserte markedsandeler, ved at veksten i den norske eksporten blir mindre enn importveksten hos våre handelspartnere.

Moderat innenlandsk etterspørselsvekst og en meget svak eksportutvikling bidrar til en svak utvikling i aktivitetsnivået i Fastlands-Norge. I Norges Banks anslag vokser *BNP Fastlands-Norge* med 1 prosent, mens veksten anslås til bare 0,3 prosent av SSB og 0,7 prosent av Finansdepartementet. Betydelig tap av hjemmemarkedsandeler og dermed høy importvekst, er årsaken til at SSBs vekstanslag er det laveste til tross for at de har de høyeste anslagene for innenlandsk etterspørsel og eksport.

Petroleumsproduksjonen kommer trolig ikke til å endres mye fra i fjor til i år. *BNP i alt* ligger dermed an til å øke om lag på linje med BNP i Fastlands-Norge i 2003. I prognosene antar Finansdepartementet og SSB at oljeprisene målt i kroner vil gå ned fra 2002 til 2003 med om lag 5 prosent. Dette vil i så fall bidra til å redusere overskuddet

på driftsbalansen, men det anslås likevel til å bli 150-200 milliarder kroner. SSB ligger lavest fordi deres importanslag er vesentlig høyere enn Finansdepartementets.

Anslagene knyttet til *arbeidsmarkedet* er svært samstemte. Det ventes en reduksjon i sysselsettingen på rundt 0,7 prosent. Ledigheten anslås å øke til 4,4-4,5 prosent. Alle de tre anslagsgiverne venter at lønnsveksten blir 4,5 prosent. Konsumprisveksten er anslått til 2,8 prosent av SSB og Finansdepartementet, mens Norges Banks siste anslag er 2¼ prosent.

6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2003

Ifølge konsumprisindeksen (KPI) økte konsumprisene i gjennomsnitt med 1,3 prosent fra 2001 til 2002. På årsbasis var prisveksten lavest i første halvår. Høye strømpriser mot slutten av året bidro til å trekke tolv månedersveksten i KPI opp til 2,8 prosent i desember. På årsbasis bidro de reelle avgiftsendringene isolert sett til å trekke ned prisveksten med 0,9 prosentpoeng i fjor, mens energiprisene bidro til å trekke ned den totale prisveksten med 0,1 prosentpoeng. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) økte dermed med 2,3 prosent fra 2001 til 2003.

Prisveksten har avtatt betydelig siden januar i år. I mai var tolv månedersveksten i KPI 2,1 prosent. Det er i hovedsak fall i strømprisene som har bidratt til nedgangen i tolv månedersveksten i KPI, men også veksten i KPI-JAE har avtatt. I mai var tolv månedersveksten i KPI-JAE 1,2 prosent. Utviklingen i prisene på importerte konsumvarer har bidratt til denne nedgangen. Tolv månedersveksten på importerte konsumvarer har vært negativ siden begynnelsen av 2002, og falt fra -2,5 prosent i januar til -3,9 prosent i mai i år. Klesprisene har falt særlig markert.

Utvalget har som tidligere år vurdert prisutviklingen for inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre. I vedlegg 1 gis en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har også i denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I modellberegningene er det lagt til grunn forutsetninger om bl.a. utviklingen i kronkursen, importpriser, råoljepriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av avgiftsopplegget i Statsbudsjettet for 2003.

For avgiftene er Stortingets budsjettvedtak lagt

til grunn. For 2003 er virkningene av avgiftsendringene små sammenlignet med de siste par årene. Bortfallet av flypassasjeravgiften fra 1. april i fjor og reduksjon av avgiftene på brennevin fra 1. januar i år anslås samlet å redusere prisveksten med i underkant av 0,1 prosentpoeng fra 2002 til 2003. Mengdeavgiftene ellers er økt med 2,2 prosent, tilsvarende Finansdepartementets anslag for veksten i KPI.

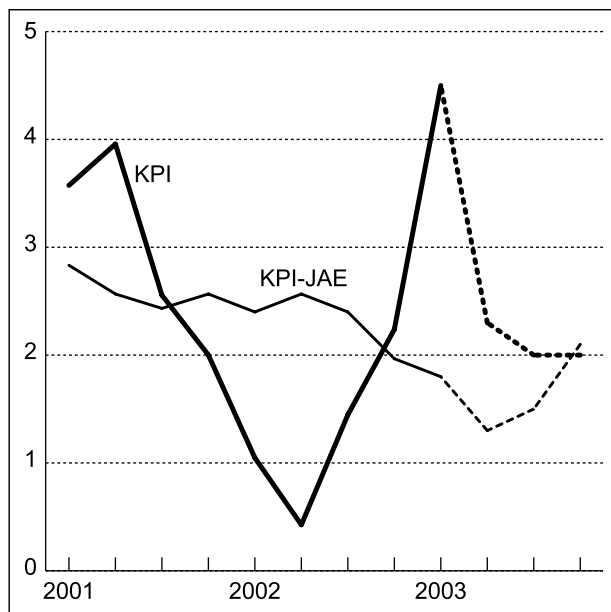
Elektrisitetsprisene har variert betydelig de siste årene. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene tar seg opp i vintermånedene og faller om sommeren. Elektrisitetsprisene økte imidlertid langt sterkere enn normalt i løpet av høstmånedene 2002. De høye elektrisitetsprisene mot slutten av fjoråret har særlig sammenheng med små nedbørsmengder. Høy etterspørsel pga. kaldt vær i sentrale østlandsområder rundt julen og på nyåret i 2003 bidro også til prisveksten. Elektrisitetsprisene nådde en topp i januar, og har deretter falt med nesten 40 prosent fram til mai. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at de realiserte prisene vil utvikle seg slik som kontraktene inngått i terminmarkedet indikerer. Det er da lagt til grunn et fortsatt fall i prisene fra 2. til 3. kvartal, mens de antas å øke noe i 4. kvartal. På årsbasis er veksten i elektrisitetsprisene anslått til 30 prosent for 2003, noe som tilsvarer en økning på knappe 19 øre/KWh.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 25 USD eller 200 kroner per fat i 2002. Hittil i år har prisene i gjennomsnitt vært om lag 200 kroner. Utvalget har lagt til grunn at oljeprisen vil avta noe i løpet av andre halvår, og anslår en gjennomsnittlig oljepris på 190 kroner per fat i 2003. Det tilsvarer en prisnedgang på 5 prosent i forhold til gjennomsnittlig oljepris for 2002, målt i norske kroner. Dette prisfallet kan knyttes til lavere dollarkurs i 2003 enn i 2002. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje.

Utvalget har som en teknisk forutsetning lagt til grunn at nivået for den importveide kronekursen ved slutten av 2003 når samme nivå som ved inngangen til 2002, noe som innebærer en svekkelse på 2 prosent på årsbasis fra 2002 til 2003. Forutsetningen om kronekursen bidrar til at utvalget anslår at importprisene på tradisjonelle varer øker med 3,2 prosent i år. For de mer konsumrelaterte varer anslås en økning på 0,3 prosent. Dette vil i sin tur føre til en viss økning i konsumprisene på den samme type varer, men sammenhengen mellom importpriser og konsumprisene på importerte konsumvarer er usikker.

Ifølge modellen er anslaget på konsumprisveksten fra 2002 til 2003 ganske robust overfor variasjoner i anslaget for lønnsveksten i år. Høyere lønn ett år vil imidlertid gi impulser til høyere konsumpriser også på lengre sikt. I beregningen er det anslått en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 4,5 prosent i år.

I 1. kvartal var KPI hele 4,5 prosent høyere enn i samme periode i fjor. Anslaget for 2. kvartal og 3. kvartal er henholdsvis 2,3 prosent og 2,0 prosent. I 4. kvartal anslås veksten til 1,9 prosent. Forløpet gjennom året må i stor grad ses i sammenheng med utviklingen i elektrisitetsprisene. Kronekursen har svekket seg hittil i år, og det forutsettes som nevnt en gradvis depresiering gjennom andre halvår. Vi har imidlertid lagt bak oss en periode på to og et halvt år med vedvarende appresiering. Denne appresieringen har bidratt til en negativ importprisvekst de siste to årene, og negative prisimpulser til konsumentene i fjor og i første halvår i år. Det er usikkert hvor mye og hvor raskt endringer i valutakursen slår ut i importprisene, og sammenhengen mellom importpriser og konsumpriser er også svært vanskelig å anslå. Nå er det spesielt vanskelig fordi valutakursen etter å ha styrket seg markert gjennom to og et halvt år siden januar har svekket seg kraftig. Det er ventet at svekkelsen av kronekursen etter hvert vil bidra til å trekke prisveksten opp.

Figur 6.3 Konsumprisindeksen (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE). Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹⁾

¹⁾ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

I tillegg til modellberegningene har utvalget hentet informasjon fra et materiale som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet, om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fra mai til november 2003. Inklusive elektrisitetspriser indikerer undersøkelsen en lavere prisvekst enn modellberegningen.

Med bakgrunn i de beregningene og forutsetningene som er gjort, anslår utvalget en gjennom-

snittlig økning i KPI på om lag $2\frac{3}{4}$ prosent fra 2002 til 2003. Elektrisitetsprisene trekker anslaget betydelig opp, mens avgiftsendringene trekker det litt ned. Anslaget er nedjustert med $\frac{1}{4}$ prosentpoeng siden forrige rapport. Underliggende prisvekst så langt i år har blitt lavere enn tidligere anslått, bl.a. fordi ettervirkningene av den sterke kronen i 2002 ser ut til å ha blitt undervurdert. I tillegg anslås lavere brukerpriser i barnehagene som følge av vedtakene i Revidert nasjonalbudsjett.

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til november 2003.

Statistisk sentralbyrås forventningsindikator for prisutviklingen

Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene hvert halvår siden 2002. Tidligere har Konkurransetilsynet laget en tilsvarende indikator, den såkalte prognosen for konsumprisindeksen (KPI). Metoden for innsamling og beregning av den nye indikatoren er vesentlig endret i forhold til indikatoren som Konkurransetilsynet utarbeidet. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner, om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker, for varegrupper de forhandler, i seks måneder fremover. I den siste undersøkelsen gjelder det utviklingen fra mai til november 2003. Utvalget består av om lag 450 respondenter, hovedsakelig detaljister, men også enkelte offentlige institusjoner. Svarprosenten til denne undersøkelsen var rundt 60. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir verken uttrykk for Statistisk sentralbyrås eller utvalgets egne vurderinger av prisutviklingen.

Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv måneders vekst i KPI som er lavere enn utvalgets anslag. Avviket skyldes særlig at respondentene i undersøkelsen venter en sterkere nedgang i elektrisitetsprisene fram mot sommeren enn det utvalget har lagt til grunn. Prisveksten justert for energivarer er imidlertid også lavere enn utvalgets anslag

Nærmere om modellberegningen

Kvarts er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med Kvarts blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av Kvarts som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, råoljepriser, avgifter, og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt, en teknisk forutsetning om valutakursen, og den betydning endringene i valutakursene antas å ha for importprisene. For størrelser som fastlegges av det offentlige, er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året, ikke endres i prognoseperioden. For utviklingen i størrelser som er grunnlag for forhandlinger hvor staten er part, gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i Kvarts, er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utvik-

lingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten, avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av forløpet gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen på kort sikt liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er alltid usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens likninger for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene sammen med skjønnsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Fra 2001 til 2002 falt importprisene på tradisjonelle varer med 8 prosent etter fall også i 2001. Dette må ses i sammenheng med appresieringen av kronen og svake internasjonale konjunkturer. Importprisene på tradisjonelle varer økte sesongjustert i 1. kvartal i år. Det er i modellberegningen lagt til grunn en gjennomsnittlig økning i importprisene for tradisjonelle varer på 3,2 prosent fra 2002 til 2003, regnet i norske kroner. Det antas at veksten internasjonalt tar seg opp igjen fra andre

halvår 2003, og at dette reflekteres i den importerte prisutviklingen. Det er særlig prisene på industrielle råvarer som stiger, mens prisene på konsumrelaterte varer anslås å stige langt mindre. Den importveide kronekursen har siden begynnelsen av 2003 svekket seg med over 9 prosent. Utvalget har i utarbeidningen av prisprognosen teknisk lagt til grunn at den importveide kronekursen gradvis vil svekke seg ytterligere gjennom andre halvår, slik at kursen ved utgangen av året er på samme nivå som ved inngangen til 2002. Denne forutsetningen innebærer at norske kroner på årsbasis depresierer med 2 prosent fra 2002 til 2003.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 25 USD eller 200 kroner per fat i 2002. Hittil i år har prisene i gjennomsnitt vært om lag 200 kroner eller om lag 29 USD. Oljeprisen lå godt over 30 USD per fat fram til noen dager før krigsutbruddet i Irak. Deretter falt prisen markert fram til utgangen av april, men har siden økt noe igjen. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 190 kroner per fat i 2003, som tilsvarende en nedgang på 5 prosent fra 2002, målt i norske kroner. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje.

Utviklingen i prisene på norskproduserte jordbruksvarer vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppkjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisenivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,6 prosent fra 2002 til 2003, om lag det samme som året før.

Elektrisitetsprisene fulgte i fjor et forholdsvis normalt sesongmønster, men mot slutten av fjoråret og inn i 2003 steg de svært kraftig. Prisene nådde en topp i januar, hvor de var over dobbelt så høye som toppen i 1996, men har i perioden februar-mai falt med nesten 40 prosent. Basert på terminprisene i kraftmarkedet er det lagt til grunn en klar nedgang i elektrisitetsprisene fra 2. til 3. kvartal, og at de deretter øker i 4. kvartal. Differansen mellom prisnivået i fjor og i år vil avta utover året. Som årsgjennomsnitt innebærer denne banen at elektrisitetsprisene vil stige med om lag 30 prosent fra 2002 til 2003.

I Kvartsberegningene er det forutsatt at pengemarkedsrenten i gjennomsnitt i løpet av året vil ligge på 4,6 prosent, ned fra et gjennomsnitt på 6,9 prosent i 2002.

I beregningene med Kvartshar en benyttet

modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2002 til 2003 på 3,8 prosent. Fra 2001 til 2002 økte husleieindeksen med vel 5,1 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2003 innebar følgende avgifts- endringer fra 1. januar:

- Avgiften på brennevin ble nominelt redusert med 10,9 prosent.
- Øvrige avgifter ble i hovedsak økt med 2,2 prosent.

Fra 1. april i fjor ble det foretatt følgende nominelle avgifts endring:

- Flypassasjeravgiften på 128 kroner per passasjer ble fjernet. Dette anslås å utgjøre om lag 10 prosent av billettprisen i gjennomsnitt.

Øvrige mengdeavgifter ble økt tilsvarende Finansdepartementets anslag for konsumprisvekst i 2002, med 2,2 prosent. Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2003 av det vedtatte avgiftsopplegget for 2002 og 2003. I forhold til et avgiftsopplegg som er prisjustert etter utvalgets anslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å redusere prisveksten med 0,1 prosentpoeng i 2003.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Fra 1. august 2003 økes tilskuddene til barnehager slik at gjennomsnitts foreldrebetaling for en barnehageplass skal kunne gå ned til 2500 kroner. Dette kan bidra til å redusere veksten i konsumprisindeksen med i underkant av 0,2 prosentpoeng i 2003.

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen på om lag 2,7 prosent fra 2002 til 2003. Dette er klart høyere enn i 2002, hvor veksten bare var 1,3 prosent. Den kraftige økningen i prisveksten skyldes i stor grad høye elektrisitetspriser. Halveringen av matmomsen 1. juli 2001 bidro dessuten til å trekke ned den gjennomsnittlige KPI-veksten i fjor. Justert for avgifter og energipriser gir modellberegningene en prisvekst på 1,6 prosent, mot en vekst på 2,3 prosent i fjor. Prisutviklingen på varegruppen "importerte konsumvarer" bidro til å trekke ned prisveksten i fjor. Så langt i år har denne utviklingen forsterket seg, men dette antas å reverseres på grunn av svekkelsen av kronekursen. Utviklingen i KPI-veksten gjennom 2003 er vist i figur 6.3. i avsnitt 6.3.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisstigningen avtar fra 4,5 prosent i 1. kvartal til 2,3 prosent i 2. kvartal, 2,0 prosent i 3. kvartal og 1,9 prosent i 4. kvartal, jf. tabell 1.2. Prisutviklingen gjennom året preges i meget stor grad av utviklingen i elektrisitetsprisene. I 1. kvartal lå elektrisitetsprisene vel 70 prosent høyere enn i 1. kvartal i fjor. Gjennom året anslås årsveksten i elektrisitetsprisene å falle til om lag null i 4. kvartal.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse som har gitt et anslag for den gjennomsnittlige årslønnsveksten på 4,5 prosent fra 2002 til 2003.

Tabell 1.1. Hovedforutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2002 til 2003. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	2002	2003
Importpriser, tradisjonelle varer	-8,0	3,2
– Konsumrelaterte varer ¹⁾	-6,6	0,3
– Øvrige varer	-12,2	13,4
Råolje	-10,3	-5,0
Priser på jordbruksvarer ²⁾	0,2	1,6
Elektrisitetspris ³⁾	-1,5	30,0

¹⁾ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler m.v. og matvarer og råvarer.

²⁾ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

³⁾ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Tabell 1.2. Modellresultater. Beregnet konsumprisindeks i 2003. Vekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	4,5	2,3	2,0	1,9	2,7
KPI-JAE	1,8	1,3	1,5	2,0	1,6

Vedlegg 2**Mellomoppgjørene i 2003**

På de fleste tariffområder ble det i 2002 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2003.

I de store forhandlingsområdene er det gitt ingen eller moderate sentrale tillegg i årets mellomoppgjør. For flere grupper ble det i fjor avtalt tillegg for 2003, bl.a. i KS-området, helseforetakene og i varehandel. Lønnsutviklingen fra 2002 til 2003 vil for de fleste grupper i stor grad være bestemt ved tilleggene ved oppgjørene i fjor (overheng og avtalte tillegg i fjor for i år) og bidrag fra lønnsglidningen i 2003. I avsnitt 3.7 er det gitt anslag på lønnsutviklingen fra 2002 til 2003 i noen store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2002 vises det til vedlegg 2 i NOU 2003:10.

Kontakt mellom myndighetene og organisasjonene foran mellomoppgjøret i 2003

På bakgrunn av den høye lønnsveksten i 2002 og svekkelsen av den kostnadsmessige konkurranseevnen tok Regjeringen høsten 2002 et initiativ overfor partene i arbeidslivet for å styrke det inntektspolitiske samarbeidet. Det ble enighet om å sette ned to utvalg for å drøfte utfordringer for lønnsdannelsen og det inntektspolitiske samarbeidet:

- Et ekspertutvalg som skulle vurdere utfordringer for konkurranseutsatt sektor og lønnsdannelsen i årene framover (Holden II-utvalget), jf. NOU 2003:13
- Et dialogforum under Kontaktutvalget, ledet av Arbeids- og administrasjonsministeren, som fikk som mandat å drøfte grunnlaget for lønnsoppgjøret i 2003. På bakgrunn av dette arbeidet la Kontaktutvalget fram en felles erklæring 22. januar i år om situasjonen foran mellomoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget er gjengitt i vedlegg 4.

Brev fra statsministeren

Som svar på henvendelse fra LO og NHO, gikk det den 2. april likelydene brev fra statsministeren til LO, YS og NHO. Brevene har følgende ordlyd:

”Jeg viser til brev av 2. april 2003.

I Kontaktutvalgets møte 22. januar i år var regjeringen og partene i arbeidslivet enige om en uttalelse knyttet til tariffoppgjøret 2003. I uttalelsen heter det bl.a.:

”Ovennevnte innebærer at svekkelsen av konkurranseevnen har vært betydelig. Faren for en ubalansert utvikling i norsk økonomi, med en markert nedbygging av konkurranseutsatt sektor, er derfor stor. Dette vil over tid også skape alvorlige problemer for resten av privat sektor og i offentlig sektor og med fare for en sterk økning i arbeidsledighet. Regjeringen og partene i arbeidslivet ser det som avgjørende at denne utviklingen snur, slik at vi sikrer et vekstkraftig miljø i den konkurranseutsatte sektoren.”

Det blir videre pekt på at:

”Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.”

Mange norske bedrifter er i dag påvirket av både svak vekst i verdensøkonomien og en svekket kostnadsmessig konkurranseevne. Dette har bidratt til en klar økning i arbeidsledigheten. For å møte disse utfordringene, la Regjeringen fram et stramt budsjett for inneværende år. Dette har nå gitt resultater. Norges Bank har satt ned styringsrenten med til sammen 1,5 prosentpoeng siden desember i fjor, og den norske kronen har siden kronen var på det sterkeste 9. januar svekket seg med 6,5 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Dette har bidratt til å bedre utsiktene for de konkurranseutsatte næringene spesielt og norsk økonomi generelt.

I brevet fra LO og NHO tas det opp spørsmål knyttet til omfang og sammensetning av arbeids-

markedstiltakene, fradragsrett for fagforeningskontingent og arbeidstakerbidrag til innskuddspensjon.

1.

I uttalelsen fra Kontaktutvalget heter det blant annet: "Regjeringen vil fortløpende vurdere situasjonen på arbeidsmarkedet og behovet for arbeidsmarkedstiltak".

Etter at budsjettet ble vedtatt har det funnet sted en svekkelse av arbeidsmarkedet med økt ledighet som resultat. Økningen i ledigheten er noe sterkere enn hva som tidligere ble lagt til grunn. Denne utfordringen har regjeringen allerede møtt ved å foreslå økte ressurser til Aetat og en opptrapping av de ordinære arbeidsmarkedstiltakene i St.prp. nr.44 (2002-2003) Styrket innsats mot arbeidsledighet og endringer på statsbudsjettet for 2003. Dette forslaget ligger nå til behandling i Stortinget.

I tråd med opplegget for 2003 legger regjeringen i St.prp.nr.44 (2002-2003) opp til en betydelig styrking av Aetat. Dersom Stortinget følger opp dette forslaget, vil etaten i 2003 være styrket med i alt om lag 420 årsverk. Det foreslås også en opptrapping av de ordinære arbeidsmarkedstiltakene med 1000 plasser. Disse plassene skal gå til opptrapping av bl.a. jobbklubber. Sammen med personellstyrkingen gir dette et bedre tilbud om strukturert oppfølging av de ledige og dermed bedre muligheter for nytt arbeid.

Regjeringen vil fortsatt følge arbeidsmarkedsutviklingen nøye og vurdere behovet for arbeidsmarkedstiltak. Med den svekkelsen av arbeidsmarkedet som har funnet sted siden årsskiftet, er regjeringen innstilt på en noe sterkere økning i de ordinære arbeidsmarkedstiltakene for inneværende år enn forslaget i St.prp.nr.44 (2002-2003) legger opp til. Regjeringen vil på denne bakgrunn gå inn for en ytterligere økning av arbeidsmarkedstiltakene med 2500 plasser. Sammen med det forslag som allerede foreligger, vil opptrappingen i alt kunne bli på 3500 plasser. Ledighetens sammensetning tilsier økt bruk av et bredt spekter av arbeidsmarkedstiltak. I tråd med retningslinjene for arbeidsmarkedspolitikken bør langtidsledige, ungdom og innvandrere prioriteres for å demme opp for lange ledighetsperioder for de mest utsatte gruppene. Aetat vil vurdere den endelige sammensetning av arbeidsmarkedstiltakene i lys av situasjonen på de ulike lokale arbeidsmarkeder.

2.

I uttalelsen fra Kontaktutvalget heter det videre at

Regjeringen vil vurdere å øke fradraget for fagforeningskontingent i forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett. Dette fradraget ble økt fra årsskiftet, og det gis nå fradrag i inntekt for betalt fagforeningskontingent på opptil 1100 kroner. Regjeringen tar sikte på å følge opp denne saken i Revidert nasjonalbudsjett, og er innstilt på å foreslå for Stortinget at fradraget økes fra 1100 kroner til 1450 kroner for 2003 og 1800 kroner for 2004. Økningen til 1450 kroner for 2003 tilsvarer effekten av en økning til 1800 kroner med virkning fra 1. juli i år.

3.

Regjeringen vil vurdere lovbestemmelsene som hindrer at arbeidstakere kan bidra med tilskudd til egen pensjon i bedrifter som har opprettet pensjonsordninger etter lov om innskuddspensjon. Eventuelle endringer på dette området reiser flere spørsmål som vil måtte utredes og vurderes. Eventuelle tilskudd fra arbeidstakerne bør tilpasses ordningenes kollektive preg. Dette kan bl.a. innebære at bestemmelser om medlemmenes tilskudd bør fastsettes av foretaket i regelverket for pensjonsordningen, at ordningen bør gjelde likt for alle medlemmer, og at tilskuddet fra arbeidstakerne innpasses innenfor det maksimale fradragsberettigede innskudd til medlemmet (gjeldende regler innebærer fradragsrett for inntil 5 prosent for lønn opp til 6 G og 8 prosent opp til 12 G). Eventuelle forslag til lovendringer vil bli sendt på høring på vanlig måte.

4.

Jeg viser for øvrig til uttalelsen fra Kontaktutvalget om at partene vil arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Dette ligger til grunn for punktene ovenfor."

1. Oppgjørene i privat sektor

1.1 LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 25. februar. I vedtaket heter det bl.a.:

- De internasjonalt konkurranseutsatte næringer må være normgivende og sette rammen for oppgjørene for å ivareta langsiktige hensyn til konkurranseevne og sysselsetting. Rammene må gjelde alle områder.
- Det nominelle spillerommet for tillegg i årets

mellomoppgjør er sterkt begrenset ut fra reguleringsklausulen, hensynet til sysselsetting og dermed målet om en lønnsvekst mer på linje med handelspartnerne.

- Overheng og allerede avtalte tillegg gir sammen med garantiordninger og normale lokale forhandlinger alle områder minst 3-4 prosent lønnsvekst. Det innebærer at kjøpekraften fra 2002 opprettholdes for alle områder uten generelle/sentrale tillegg i 2003.

Det heter videre at med dette som bakgrunn og innenfor de aktuelle rammer gjør LO prioriteringer i samsvar med fjorårets opplegg for tariffperioden med spesiell vekt på lavlønnte.

Sekretariatet/forhandlingsutvalget fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjer.

Basert på vedtak i NHOs Hovedstyre om gjennomføringen av tariffoppgjøret 2003 fattet NHOs Arbeidsutvalg 12. februar et vedtak hvor det bl.a. heter:

- Under henvisning til enigheten i Kontaktutvalget 22. januar i år sies det at det er lønnsutviklingen hos våre handelspartnere som skal være retningsgivende for den totale lønnsvekst hos oss i 2003 og at det dermed ikke er rom for sentralt avtalte lønnstillegg dersom Kontaktutvalgets enighet skal følges opp.
- Videre må de tilleggene som eventuelt gis ved lokale forhandlinger på den enkelte bedrift, holdes innenfor svært stramme rammer. Lokale forhandlinger skal i 2003 gjennomføres etter overenskomstens regler – dvs. de fire kriteriene.
- Lønnsveksten for funksjonærgruppene har i 2002 vært betydelig høyere enn for arbeidere. Dette må det tas hensyn til i oppgjøret i 2003. Det er derfor viktig at den enkelte bedrift legger opp sine lokale forhandlinger slik at lønnskostnadsveksten i 2003 blir lik for arbeidere og funksjonærer.
- Om utviklingen i lederlønningene vises det til uttalelsen fra Kontaktutvalget der det er fastslått at arbeidsgiversiden aktivt vil arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet.

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 7. mars. Den 17. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 3. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble vedtatt av partene.

Det ble ikke gitt sentrale generelle tillegg. Det ble imidlertid gitt lønnstillegg til de lavest lønte med kr. 2,85 per time fra 1. april til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå under 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, og kr. 1,95 per time fra 1. april til arbeidstakere på overenskomster der gjennomsnittlig årslønn lå fra 85 prosent og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Avtalene som omfattes fremgår av undervedlegg 1.

Meklingsresultatet har en bestemmelse om at partene lokalt på bakgrunn av bedriftens økonomiske situasjon kan avtale at tilleggene, helt eller delvis skal bortfalle, eller utsettes til et senere tidspunkt. Forhandlinger om dette kan skje uavhengig av om overenskomsten hjemler lokal forhandlingsrett. Det er en forutsetning at eventuell enighet ikke skal medføre avlønning i strid med overenskomstenes lønnsbestemmelser.

Om lokale forhandlinger heter det at de skal føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skal gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

Pensjon

I tråd med forutsetningene fra tariffoppgjøret 2002, har partene ved årets tariffrevisjon evaluert arbeidet med tjenstepensjon. Evalueringen viser at bedriftene har gjennomført drøftinger med de tilknyttede og at man har valgt ulike løsninger og prioriteringer. NHO og LO skal gi råd og veiledning ved etablering av pensjonsordninger. Partene skal også kartlegge mulige pensjonsprodukter og drøfte muligheten for standardkontrakter. På bakgrunn av henvendelse fra LO og NHO, vil regjeringen vurdere en lovendring som gjør det mulig for arbeidstakerne å bidra med tilskudd til egen pensjonsordning i bedrifter som har opprettet pensjonsordning etter Lov om innskuddspensjon, jf. pkt. 3 i statsministerens brev av 2. april til partene.

1.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds representantskapsmøte den 12. februar 2003 vedtok retningslinjene foran mellomoppgjøret 2003. Det heter bl.a.:

- Mellomoppgjørene 2003 gjennomføres som samordnede oppgjør.
- Summen av lønnsveksten sentralt og anslag på

lønnsveksten lokalt for konkurranseutsatt sektor må være normgivende for de rammer som fremforhandles i de øvrige oppgjørene.

- Innenfor de rammevilkårene som fastsettes for konkurranseutsatt sektor må det gis rom for å ta hensyn til etterslep i lønninger og en rettferdig lønnsutvikling for øvrige grupper av lønns-takere i privat sektor og for offentlig sektor. Det er spesielt viktig å sikre at den etterslepskom-pensasjonen som de offentlig ansatte fikk ved hovedtariffoppgjøret 2002 videreføres i 2003.
- YS legger videre til grunn at Det tekniske bereg-ningsutvalget for inntektsoppgjørene vurderer de økte kraftprisenes betydning for den sam-lede prisstigningen og virkningen på utviklin-gen i kjøpekraften.
- YS forutsetter dessuten at partene arbeider videre med å etablere tjenestepensjonsordnin-ger, jf. bl.a. protokoller inngått ved hovedtariff-oppgjøret 2002, og uten at opparbeidede rettig-heter forringes.

Den 3. april satte Riksmeklingsmannen også fram et forslag i NHO/YS-oppgjøret som senere er ved-tatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleg-gene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *HSH og LO* og mellom *HSH og YS* fore-ligger det vedtatte avtaler som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apote-ker og begravellesbyråer. I *HSH/LO-området* ble det gitt følgende tillegg:

- På Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og HSH ble det fra 1. april gitt et til-legg på kr. 1,25 per time (203 kr. per måned) på minstelønnssatsene 1 til 5 og på ungdoms-satsen på Landsoverenskomsten (butikkene), samt på bransjeavtalene. Tillegget omfatter 25 prosent av området.
- På grossistoverenskomsten mellom LO/Norsk Transportarbeiderforbund og HSH ble det fra 1. april gitt et tillegg til alle arbeidstakere på kr. 1,50 per time.
- De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte.

I 2002 ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomfø-res med at alle ansatte får et tillegg på minimum kr. 3,- per time. Minstelønnssatsene ble regulert med ytterligere kr. 0,25 per time per 1. februar 2003 I grossistoverenskomsten ble partene som del av oppgjøret i 2002 enige om at minstelønnen økes med ytterligere kr. 1,- per time fra 1. april 2003.

I *HSH/YS-området* ble det gitt følgende tillegg:

- fra 1. april ble det gitt kr. 1,25 i tillegg for de lavest lønte på HSH-YS/PRIFO/NOFU/YTF området (Funksjonæravtalen, Kontoroverenskomstene og Reiselivsavtalen)
- fra 1. april ble det gitt kr. 1,50 til alle ansatte på HSH-YS/PRIFO/YTF området (Grossistav-talene).
- Videre ble det gitt et tillegg på kr. 1,95 per time (overenskomster med en gjennomsnittslønn fra 85 og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn) til blant annet apotek-teknikere.

Også i LO/HSH og i YS/HSH inneholder avtalene en formulering som åpner for at partene lokalt kan avtale at tillegg helt eller delvis skal bortfalle, eller utsettes, på grunn av bedriftens økonomiske situa-sjon.

Også innen HSH/YS-området ble garantitilleg-get per 1. februar 2003 gjennomført på samme måte som i HSH/LO-området. I grossistoverens-komsten ble partene som del av oppgjøret i 2002 enige om at minstelønnen økes med ytterligere kr. 1,- per time fra 1. april 2003.

Pensjon

Partene – HSH og LO – ble enige om å videreføre arbeidet med etablering av pensjonsordninger i bedriftene. Partene erkjenner at prosessen med å etablere pensjonsordning normalt tar lang tid og at det er behov for å følge denne utviklingen videre og skal innen 1. oktober 2003 drøfte erfaringene partene har hatt. Partene er enige om å be Regje-ringen om å rette opp begrensninger i Lov om inn-skuddspensjon som hindrer innføring av ordninger med avsetninger fra ansatte.

LO og Samvirkeforetakene er blitt enige om å anbefale følgende:

- På Landsoverenskomsten mellom LO/Handel og Kontor og Samfo ble det fra 1. april gitt et tillegg på kr. 1,25 per time (203 kr. per måned) på minstelønnssatsene 1 til 5 og på ungdoms-satsene.
- De andre avtalene i området fulgte modellen fra LO/NHO-oppgjøret med lønnstillegg til de lavest lønte, dvs. et tillegg på kr. 1,95 per time på overenskomster med en gjennomsnittslønn fra 85 og opp til 95 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn og kr. 2,85 per time på overenskomster med under 85 prosent av gjen-nomsnittlig industriarbeiderlønn.

På bakgrunn av bedriftens økonomiske situasjon kan partene lokalt avtale at tillegg helt eller del-

vis skal bortfalle, eller utsettes til et senere tidspunkt.

Om pensjon heter det at partene skal fortsette arbeidet for å etablere pensjonsordninger i bedriftene. Partene skal videre følge opp de medlemmer som viser interesse for å få opprettet en pensjonsordning, herunder sørge for at relevant informasjonsmateriell blir distribuert til medlemmer. Partene erkjenner at prosessen med å etablere pensjonsordning normalt tar lang tid og at det er behov for å følge denne utviklingen videre.

Oppgjøret mellom *Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening* for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet gikk til meklingsmannen fram et forslag som ble anbefalt av partene. Det ble gitt følgende lønnstillegg fra 1. mai:

- Kr. 5 000 per år på regulativlønnen til de som tjener opp til ca. kr. 245 000
- Kr. 3 000 per år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 245 00 til ca. kr. 300 000
- Kr. 2 100 per år på regulativlønnen til de som tjener fra ca. kr. 300 000 til ca. kr. 400 000

2. Oppgjørene i offentlig sektor

Vedtaket i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2003 gjelder også for offentlig sektor. Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon vedtok 18. mars en tariffpolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret 2003 der følgende ble vedtatt lagt til grunn:

- Arbeidet for en lønnsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene må føres videre
- Det må være rom for justeringer av relative lønninger, bl.a. for å kompensere for lang utdanning og forskjeller i lønn mellom utdanningsgrupper i privat og offentlig sektor
- Oppgjøret må sikre en likelønnsprofil
- Det inntektspolitiske samarbeidet forutsetter en vid tolkning av frontfaget, det innebærer bl.a. at også industrifunksjonærenes forventede lønnsvekst må telles med når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør

I det *statlige tariffområdet* ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon den 1. mai enige om at det ikke skal foretas lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det skal heller ikke foretas sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger i inneværende år.

Partene er enige om en *reguleringsbestemmelse* der det heter:

"Partene er enige om på bakgrunn av det inntektspolitiske samarbeidet og uttalelsene i Kontaktutvalget 22. januar 2003, å oppta forhandlinger i januar/februar 2004 om eventuelle lønnstillegg for arbeidstakerne i det statlige tariffområdet. Partene er enige om at siktemålet med disse forhandlingene er å gi arbeidstakerne i det statlige tariffområdet en faktisk lønnsutvikling innenfor den samme ramme på årsbasis (2002-2003) som for industrien (gjennomsnittlig arbeidere og funksjonærer) i NHO-bedrifter. Forhandlingene føres med utgangspunkt i tall fra TBUs foreløpige rapport 2004.

Eventuelle tillegg av lønnsmessig art gis med virkning fra 1. januar 2004. Dersom avviket er mindre enn 0,10 prosentpoeng foretas det ingen endringer.

Forhandlingene skal være sluttført innen utgangen av februar 2004".

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme løsning som hovedsammenslutningene i staten.

I det *kommunale tariffområdet* ble også KS, LOK, YS-K og UHO enige om at det ikke skulle gis sentrale lønnstillegg i 2003 utover det som allerede var avtalt for 2003 i lønnsoppgjøret i 2002. Partene har også inngått en reguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige tariffområdet. Videre er partene enige om at skal nedsettes tre partssammensatte utvalg som skal utrede deltid og inkluderende arbeidsliv, pensjon og lavlønn.

I utvalget "Deltid og inkluderende arbeidsliv" skal man belyse årsaker til og konsekvenser av uønsket deltid, gjennom bl.a. å samle og sammenfatte allerede eksisterende forskningsmateriale. Utvalget skal søke å finne virkemidler som kan redusere omfanget av uønsket deltid. Frist for utvalget er 01.02.2004. Videre iverksetter partene et forsknings-/utviklingsprosjekt mht. til deltid og forsøksordninger i enkeltvirksomheter.

I utvalget "Pensjon" skal man vurdere konsekvenser for den kommunale pensjonsordningen som følge av konkurransesituasjonen og eventuelle endringer i KLPs selskapsform. Videre skal man vurdere hvilke organisatoriske og forvaltningsmessige løsninger som på lang sikt gir de laveste pensjonskostnadene for kommunesektoren og vurdere konsekvensene for KS' tariffområde av Pensjonskommisjonens arbeid. Frist for utvalgsarbeidet er 01.05.2004

I utvalget "Lavlønn" skal partene utrede og analysere konsekvensene av og mulighetene for å innføre en lavtlønnsgaranti innenfor Hovedtariffavtalens virkeområde i KS-området. Utredningen fore-

tas med sikte på hovedoppgjøret 2004. Utredningen skal foreligge innen 01.01.2004.

I tillegg skal tariffområdet beregnings- og statistikkutvalg kartlegge lønsmessige forskjeller mellom kvinner og menn, med spesiell vekt på mannlige og kvinnelige ledere og fagledere, samt eventuelle lønsmessige forskjeller i uttelling for etter- og videreutdanning.

I *Oslo Kommune* ble det i 2002-oppgjøret ikke avtalt tillegg som skulle iverksettes i 2003. Oppgjøret i 2003 gikk til mekling. Den 21. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble anbefalt av partene. Det ble gitt følgende tillegg:

- Minstelønnsnivået ble hevet fra kr. 173 800 til kr. 197 300. For noen arbeidstakere utgjør tilleggene kr. 21 200. Det ble gitt et generelt tillegg på 0,9 prosent til alle lønnstrinn i Oslo kommunes lønnstabell dog slik at ingen tillegg ble lavere enn kr. 3 000. Mellom lønnstrinn 22 og 40 ble det gitt et ytterligere differensiert kronetillegg varierende fra kr. 100 til kr. 3 600. Fra lønnstrinn 22 til 40 utgjør tilleggene totalt mellom kr. 3 100 og kr. 6 600. Fra lønnstrinn 43 til 80 utgjør tilleggene mellom kr. 3 200 og kr. 6 000.

Partene har som i det kommunale tariffområdet blitt enige om å nedsette to partssammensatte utvalg, ett vedrørende likelønn og ett vedrørende deltid og inkluderende arbeidsliv.

3. Oppgjørene i NAVO-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom NAVO og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, UHO, Akademikerne og SAN-helse (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner.

På A-nivå er det mellom NAVO og LO Stat og mellom NAVO og YS NAVO enighet om følgende tillegg fra 1. april 2003:

- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr. 238 000 gis det et tillegg på kr. 5 557,50 per år
- Til alle arbeidstakere med en årslønn lavere enn kr. 266 000 og lik eller høyere enn kr. 238 000 gis det et tillegg på kr. 3 802,50 per år

De sentrale partene var enige om at ved lokal enighet i de ulike virksomhetene kunne man redusere eventuelt utsette disse tilleggene

På B-nivå er det gitt noe varierende tillegg.

For *helseforetakene* har NAVO, LO, YS og UHO kommet til enighet om at det ikke skal gis tillegg verken på A- eller B-nivå utover de tillegg som ble avtalt i 2002 og gitt med virkning fra hhv. 1.1 og 1.7. 2003.

NAVO har med LO og YS inngått en reguleringsbestemmelse med tilsvarende innhold som i det statlige og det kommunale tariffområdet.

Det er gjennomført lokale forhandlinger mellom helseforetakene og lokale arbeidstakerorganisasjoner tilknyttet Akademikerne (eksklusive Dnlf) og SAN-helse. Den norske legeförening omfattes ikke av disse forhandlingene i år.

Undervedlegg 1**Lønnstillegg på overenskomster mellom
Næringslivets Hovedorganisasjon
og Landsorganisasjonen i Norge**

- I. Det gis ikke generelle tillegg i 2003.
 II. I følgende overenskomstområder gis det et tillegg på kr. 1,95 per time fra 1. april:

Møbel- og annen treindustri	Fiskeindustri
Flatbrødfabriker	Jordan
Tannteknikeroverenskomsten	Byggeindustrein
Wallboardfabriker	Fjørfe-slakterier
Baker- og konditoroverenskomsten	Idun Fabriker
Norges blindforbund og Oslo kinomategrafer	Grossister - KIFF
Steinindustri	Havnetariffen
Eske, kartong- og papirv.fabriker	Konserverfabriker
Margarinfabriker	Glass og keramisk industri
Kjøttindustrien	Bokbinderi
Kavli, O	Iskremfabriker
Nestlé Norge	Serviceoverenskomsten for Svalbard
Kjem.t.ind. – f. overenskomst	Ambulansefirmaer
Speditører	Transportselskaper i Norge
Godstransport	Passasjerskip i ferge og lokalfart
Fløibanen	Lasteskip i kystfart
Rammeavt. Losse – Lastearb. Fastl og Losse- og laste o.	Bukseringsrederier
Passasjerskip i kystfart	Redningsselskapet
Service og vedlikehold mv.	Skianlegg
Tunnel Bom og Broselskap	
Vekteroverenskomsten	

- III. I følgende overenskomstområder gis det et tillegg på kr. 2,85 per time fra 1. april:

Skogbruket	Hotell- og restaurant riksavtalen og funksjonæravtalen
Parkeringselskaper	Butikkoverenskomsten HK
Sandtakoverenskomsten	Fritids- og aktivitetsavtale
Nopal, Black Boy Produkter m.fl.	Renholdsbedrifter
Fiskematfabriker	Vaskeri og renseri fellesover.
Hermetikkfabriker	Bensinstasjon HK
Gate Gourmet Norge AS	Select Service Partner
Bilutleieoverenskomsten	Redningsselskap. Bingo
Golden Air Kabinansatte	Anleggscatering
Teko-overenskomsten	

Plassering for Falken, og Avisbud og Aviser/pakkeri utstår inntil videre.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen. Videre gis det en omtale av lønnsstatistikken og grunnlaget og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og per årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønnsoverheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvisse forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale eller forbundsvisse forhandlinger. Tillegg ved lokale forhandlinger er lønns glidning i privat sektor. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt.

Lønns glidning

Lønns glidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønns glidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹⁾ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på konstantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggssopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene er for perioden "hittil i år". Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdrags-

givere. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/tur-
nus og på dagtid. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusive spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkoding til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Hovedhensikten med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen.

Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift og kraftforsyning. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

¹⁾ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken som innhentes har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet²⁾ og Kommunenes Sentralforbund. Lønnsbegrepene her er forenlig med de i SSBs lønnsstatistikk. I lønnskomponentene inngår lønns tillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 58 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er vel 40 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/4 av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i

tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere.

For gruppene/næringene i tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 med unntak av for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i den faste avtalte lønnen siden oktober året før. I tillegg innhentes det for alle grupper opplysninger om uregelmessige tillegg "hittil i år", f. eks. skift- og smusstillegg, som inngår med 1/9 i den totale månedsfortjenesten dersom statistikken tellingstidspunkt er i oktober. Bonus o.l. innhentes for de 4 siste kvartaler og inngår med 1/12.

Økningen i den faste avtalte lønnen deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter tas det ved beregning av årslønn utgangspunkt i lønnsstatistikken for de 9 første månedene for alle lønnskomponenter, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. I tillegg har en avtalt lønn per 1. oktober.

Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank, forsikring, staten, skoleverket og kommunene. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Det legges til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per

²⁾ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk både for staten, skoleverket og kommunene.

måned), mens veksten i uregelmessige tillegg fra året før som et utgangspunkt legges til avtalerevisjonen 1.4 eller 1.5 alt etter hvilken gruppe en ser på. Det gjelder både privat og offentlig sektor bortsett fra for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter. Her kan sammenhengen mellom avtalt lønn "hittil i år" og på tellingstidspunktet og informasjon om tariff tilleggene si noe om når veksten i uregelmessige tillegg er kommet.

Bonus i f.eks. 4. kvartal 2002 får vi oversikt over i januar/februar 2004. Først da kan vi beregne endelig årslønn for 2002.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. For HSH-bedrifter i varehandelen legges imidlertid til grunn 37,5 timer.

Vedlegg 4

Uttalelse fra Kontaktutvalget om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003

Regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet drøftet i Kontaktutvalget den 22.01.2003 den økonomiske situasjonen i forkant av lønnsoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget lyder som følger:

"1. Situasjonen i norsk og internasjonal økonomi stiller oss overfor viktige utfordringer. Den økende ledigheten og problemene i deler av det konkurranseutsatte næringslivet er de sentrale uttrykk for dette. Økt bruk av oljeinntekter kan over tid føre til en vanskelig balansegang mellom på den ene siden økt etterspørsel etter arbeidskraft fra skjermet sektor og på den andre siden hensynet til konkurranseevnen i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. I en slik situasjon er det avgjørende at lønnsveksten ikke blir for høy.

Siden 1997 har veksten i lønnskostnadene vært betydelig høyere enn hos handelspartnere. Frem til mai 2000 ble merlønnsveksten i Norge i forhold til våre handelspartnere langt på vei motvirket av at kronekursen svekket seg. Siden mai 2000 har imidlertid kursen styrket seg betydelig. Sammen med et høyt rentenivå og økende lønnsvekst har disse tre forholdene ført til en vesentlig forverring av norsk næringslivs konkurranseevne overfor utlandet. Tapet av kostnadsmessig konkurranseevne de siste årene har vært større enn gevinsten gjennom første del av 1990-tallet.

2. Ovennevnte innebærer at svekkelsen av konkurranseevnen har vært betydelig. Faren for en ubalansert utvikling i norsk økonomi, med en markert nedbygging av konkurranseutsatt sektor, er derfor stor. Dette vil over tid også skape alvorlige problemer for resten av privat sektor og i offentlig sektor og med fare for en sterk økning i arbeidsledighet. Regjeringen og partene i arbeidslivet ser det som avgjørende at denne utviklingen snur, slik at vi sikrer et vekstkraftig miljø i den konkurranseutsatte sektoren. Ved blant annet lavere lønnsvekst vi renten kunne reduseres og kronekursen gå ned.

Dersom utviklingen ikke snus, ligger det an til svært vanskelige forhold for konkurranseutsatt sektor. Erfaringene viser at problemer i konkurranseutsatt sektor også vil få negative konsekvenser for den skjermede delen av økonomien. Slik sett er de utfordringene vi står overfor et felles ansvar for alle grupper i nærings- og arbeidslivet. Dette vil bli videre behandlet i forbindelse med ekspertutvalget som skal vurdere utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover.

Etter at Kontaktutvalget startet arbeidet med forberedelsene for neste års inntektsoppgjør har prisene på elektrisk kraft steget kraftig. De økte kraftprisene kan få vesentlig betydning for den samlede prisnivået framover og påvirker anslagene for prisstigning fra 2002 til 2003 betydelig. Det er imidlertid knyttet stor usikkerhet til utvikling og varighet av prisøkningen. Det legges til grunn at Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene på vanlig måte vurderer de økte kraftprisenes betydning for den samlede prisstigningen og virkningen på utviklingen i kjøpekraft.

3. Til tross for økende ledighet er det også mangel på arbeidskraft i enkelte sektorer. Samtidig er det derfor viktig at tilgangen på arbeidskraft styrkes. Dette vil redusere presset på konkurranseutsatt sektor. Sykefraværet i norsk arbeidsliv er høyt og stigende. Vi har et høyt nivå på uføretrygding og mange eldre arbeidstakere faller alt for tidlig ut av arbeidsmarkedet. Gjennom Intensjonsavtalen for et mer inkluderende arbeidsliv har myndighetene og organisasjonene i arbeidslivet tatt tak i disse utfordringene. I tillegg er Norge et av de landene i Europa med flest deltidsansatte. I mange tilfeller er deltid ønsket av arbeidstakerne, men det er også ufrivillig deltid som blant annet har sin bakgrunn i mangelfull organisering av arbeidet på den enkelte arbeidsplass. Det er viktig at problemet med ufrivillig deltid analyseres nærmere med sikte på å komme fram til modeller som kan øke arbeidsstyrken og gjøre at de som ønsker det får økt sin arbeidstid.

4. På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende:

At den samlede lønnskostnadsveksten i

2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003:

Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.

Regjeringen vil:

- I samråd med partene etablere et arbeidslivsforum under ledelse av arbeids- og administrasjonsministeren. I forumet skal arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene i Kontaktutvalget være representert, samt lederne i Aetat og Arbeidstilsynet. Forumet skal drøfte aktuelle spørsmål innenfor arbeidslivsområdet.
- Be Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene kartlegge hvordan deltid brukes i arbeidslivet, samt sette ned et utvalg som skal se nærmere på mulige virkemidler for å redusere uønsket deltid slik at tilgangen på arbeidskraft kan øke.
- - Vurdere økning i fradraget for fagforen-

ingskontingent i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2003.

- Ta sikte på i løpet av første halvår ytterligere å styrke Aetats personellressurser innenfor rådgivning og veiledning av arbeidssøkere og styrke etatens innsats når det gjelder jobbklubber for å hindre at nye arbeidssøkere blir gående ledige over lang tid. Regjeringen vil fortløpende vurdere situasjonen på arbeidsmarkedet og behovet for arbeidsmarkedstiltak.

- Arbeide for at lederlønnene i det statlige tariffområde, og sørge for at lederlønnene i lederlønnssystemet, utvikler seg i tråd med målene for det øvrige arbeidslivet, dog på en måte som ikke gjør at staten taper i konkurransen om dyktige ledere.
- Følge utviklingen i kraftprisene nøye og holde nær kontakt med partene i arbeidslivet for å vurdere konsekvensene av prisøkningen".

På bakgrunn av regjeringens vedtak av 31. januar 2003 om å overføre forhandlingsansvaret for lærerne til kommunene fattet et ekstraordinært styremøte i UHO følgende vedtak samme dag:

"UHO reagerer kraftig på at regjeringa har beslutta å overføre forhandlingsansvaret for skoleverket til kommunesektoren uten en forutgående prosess og dialog med berørte parter. Med dette har regjeringa brutt spilleregler som er selvfølgelig i et inntektspolitiske samarbeid. Grunnlaget for det avtalte inntektspolitiske samarbeid i 2003 er dermed ikke lenger tilstede."

UHO trådte inn igjen i det inntektspolitiske samarbeidet etter at det den 13. mars bl.a. var blitt enig-
het om et opplegg som klargjør prosedyrer og innhold på viktige områder i forbindelse med overføringen til kommunene av forhandlingsansvaret for lærerne.

Vedlegg 5

Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

Sammenlikningene i pkt. 1, i tabellene 5.1 og 5.2 samt figur 5.5 i kapittel 5.4 gjelder bare arbeidere i industrien. Pkt. 2 oppsummerer noen vesentlige problemstillinger ved internasjonale kostnadssammenlikninger og viktige antakelser og metoder ved bruk av Eurostats arbeidskraftkostnadsundersøkelser for internasjonale lønnskostnadssammenlikninger. I pkt. 3 og figur 5.1 presenteres en internasjonal sammenlikning av en noe bredere gruppe enn industri og hvor funksjonærene også er med.

Med bakgrunn i diskusjonen i Beregningsutvalget, tilrådinger i Holdenutvalget og utviklingen av internasjonal sammenliknbare lønns- og kostnadsstatistikk, vil utvalget fra neste rapport presentere relative kostnadstall for alle ansatte innenfor industrien (både arbeidere og funksjonærer). På bakgrunn av kildematerialet vil man identifisere metodiske forskjeller som har betydning for de relative forskjellene. Særlig de nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Særlig industriarbeidere har gjerne vært referansegruppe for andre tariffoppgjør.

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen også i industribedrifter i flere land og avgrensningen er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning. Arbeidstiden og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Innføring av ISCO-yrkesklassifiseringssystem bidrar også til at begrepene arbeidere og funksjonærer etter hvert vil bli supplert/erstattet av statistikk med mer presise betegnelser på yrker og/eller utdanning.

1. Industrierbeidere

Tabell 5.1 viser lønnskostnader per time for industriarbeidere i forhold til våre samhandelsland, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt

til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt for øvrig i kapittel 5.

Nivåsammenlikningene omfatter ca. 97 prosent av konkurrentene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene (som står for knapt 3 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn. Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993.

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenlikninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Direkte sammenliknbare nivåtall fra samme kilde finnes frem til 2001. Fra 2001 til 2002 har det vært store endringer mellom land. Den største endringsfaktoren i 2002, valutakursene er kjent. I tillegg har man for industriarbeidere lagt til grunn ulikhetene i lønnsveksten mellom land fra 2001 til 2002 tilsvarende vekstanslagene for timelønnskostnadene for alle industriansatte som er benyttet i tabell 9.5 i vedlegg 9. For Norge har industriarbeidere hatt om lag 1 prosent lavere vekst enn det som ligger til grunn for vedleggstabell 9.5 hvor også funksjonærer er med. Vekstanslaget for norske industriarbeidere er derfor satt til 5,6 prosent. Dette indikerer hvilke retningen og størrelsesorden relative lønnskostnadene for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2001 til 2002.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. (Se forøvrig pkt. 2 nedenfor). Basis for beregningene i tabellene 5.1 og 5.2 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær betalt av bedriften etc.) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid. Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ord-

ninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Et viktig element er bonusutbetalinger. Slike forhold

skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

Nivåsammenlikningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. Lønnsforskjellene mellom bransjer i f.eks. Japan og USA kan være svært store, mens bransjeforskjellene i Tyskland og i de nordiske landene er langt mindre. Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader. Tabell 5.2 viser hvordan forholdet mellom direkte lønn per arbeidet time og indirekte personalkostnader var i 2002, målt i norske kroner.

2. Bruk av Eurostats nye kostnadsstatistikk. Viktige forutsetninger og forskjeller i forhold til sammenlikningen for industriarbeidere

Utvalget presenterer allerede i denne rapporten

Tabell 5.1. Totale lønnskostnader¹⁾ for voksne industriarbeidere i norske kroner²⁾. Indeks Norge=100

Land	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tyskland	106	92	102	124	109	105	102	99	94
Danmark	94	79	84	99	99	99	96	95	87
Sveits	96	93	97	120	101	96	95	94	87
Belgia	113	87	89	113	101	98	96	91	85
USA	85	126	70	71	77	78	88	88	76
Finland	71	79	98	99	91	88	86	86	82
Japan	48	61	60	98	76	86	98	85	68
Østerrike	77	73	83	104	92	89	86	84	80
Nederland	104	85	84	99	89	87	85	83	80
Sverige	108	93	98	88	91	88	90	79	74
Frankrike	77	73	72	82	73	70	70	69	65
Storbritannia	65	60	59	56	70	70	73	69	63
Canada	75	106	74	67	65	64	71	68	58
Irland	51	57	55	57	56	57	56	57	56
Italia	70	74	81	67	68	65	62	57	56
Spania	51	45	53	53	50	49	48	47	45
Hellas	–	35	32	38	36	37	36	35	33
Sør-Korea	–	12	17	30	24	30	38	35	31
Portugal	18	15	18	22	23	22	21	21	20
Norge i forhold til landene ovenfor.									
Handelspartnere=100	112	123	121	113	119	120	119	125	135

¹⁾ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

²⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2002: Valutakurser fra Norges Bank og lønnsvekst i følge tabell 9.5 i vedlegg 9.

Tabell 5.2. Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2001¹⁾.

	Gjennomsn. timefortj. pr. arbeidet time ¹⁾ kr.	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾ %	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time kr.
Norge	147	41,8	208
Tyskland	116	77,7	206
Danmark	152	30,5	198
Sveits	127	54,4	197
Belgia	96	98,1	190
USA	133	37,0	183
Finland	103	73,7	179
Japan	103	71,0	176
Østerrike	89	96,2	174
Nederland	99	76,0	174
Sverige	99	66,0	165
Frankrike	78	83,9	143
Storbritannia	106	37,0	145
Canada	105	34,1	141
Irland	91	30,5	119
Italia	63	89,3	119
Spania	...	...	97
Hellas	...	70,9(98)	73
Sør-Korea.	...	...	73
Portugal	...	...	43

¹⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

²⁾ Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i norske kroner. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger) og andre indirekte personalkostnader.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

en summarisk sammenlikning for en noe bredere gruppe enn industriarbeidere, se figur 5.1.

Periodiseringen

Bakgrunnmaterialet er Eurostats arbeidskraftkostnadsundersøkelse hvert 4 år (1996, 2000, 2004 osv.), hvor man etablerer nivåfall. I de mellomliggende årene må man fremskrive nivåfallene med indekser.

I sammenlikningene nedenfor er Det internasjonale pengefondet (IMF) kilden for fremskrivingen av lønnskostnadene per time hos handelspartnerne.

En forordning om produksjon av kvartalsvis arbeidskraftkostnadsindeks innenfor EU/EØS-landene ble vedtatt i 2003. Utvalget vil vurdere bruken av denne i fremskrivingen av de mellomliggende årene for de landene som produserer denne indeksen. Av de landene man tradisjonelt har sammenlignet norske lønnskostnader med, vil alle land unntatt USA, Japan, Canada, Sveits, Sør-Korea og eventuelle andre land i Asia fortløpende produsere den kvartalsvise indeksen.

Med bakgrunn i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget nedenfor peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger.

Arbeidstid

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. Imidlertid kan betalt tid være lettere tilgjengelige for en del land. Kildematerialet for industriarbeidere er lønnskostnader per arbeidet time, hvor bakgrunnsmaterialet inneholder indekser for arbeidet tid. Fra kildematerialet i Eurostat kan det være usikkerhet om man har målt kostnadene i forhold til arbeidet tid eller betalt tid for noen land.

Summariske oppstillinger og beregninger basert på forskjellig arbeidstid per fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge, viste at Japan lå ca. 10 prosentenpoeng høyere i kostnader per årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsett ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere

enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

Lønnskostnadsbegreper

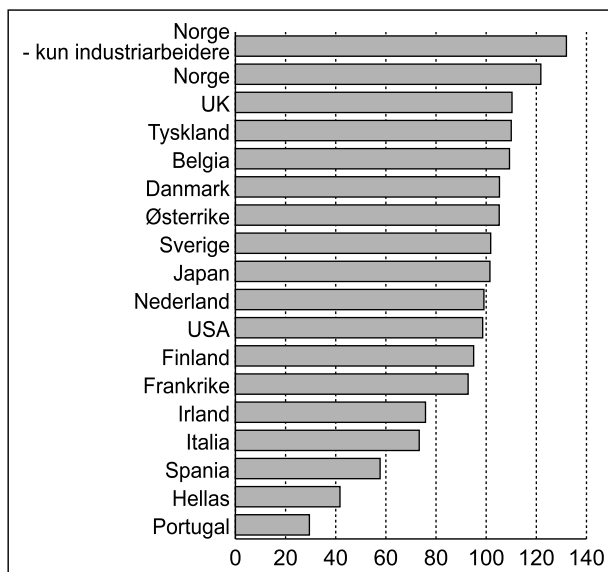
Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europeiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalgodtgjørelser prises.

Noen land er ikke med i Eurostat-sammenlikningene

I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere er Sveits, Canada og Sør-Korea ikke med i sammenlikningene for gruppene i pkt. 3. Dette betyr forholdsvis lite for vektete relative gjennomsnittstall i forhold til Norge.

3. Internasjonale sammenlikninger for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg- og anlegg

Dersom en ser på en bredere gruppe lønsmottakere enn industriarbeidere hvor også funksjonærer er med, ser forskjellene i lønnsnivå mellom Norge og handelspartnerne ut til å være noe mindre enn for industriarbeidere. Eurostat lager nivå-tall for timelønnskostnader for et aggregat de kaller "Industry". Dette aggregatet inneholder industri og bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning

Figur 5.1 Timelønnskostnader i Norge og hos handelspartnerne i 2002. Handelspartnerne=100.

Kilde: Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

og bygg og anlegg. For EU-landene og USA foreligger det tall fram til 2000. For Japan er det publisert tall fram til 1998, mens det for Norge ikke er publisert tall lenger enn til 1996.

I figur 5.1 er disse nivåene fremskrevet til 2002 ved hjelp av vekstrater for timelønnskostnader i industrien¹⁾. Tallene viser at timelønnskostnadene innen disse næringene er klart høyere i Norge enn hos handelspartnerne, forskjellen er likevel klart mindre enn om en bare ser på industriarbeidere.

Eurostat planlegger å publisere nivå-tall for timelønnskostnader for 2000 høsten 2002 for en rekke næringer for alle EØS-landene. Disse tallene vil kunne gi grunnlag for en bredere omtale av sammenlikninger av nivået på timelønnskostnadene i Norge og hos handelspartnerne.

¹⁾ Dette innebærer at det er lagt til grunn at timelønnskostnadsveksten for ansatte i aggregatet Industry er lik veksten i timelønnskostnadene i industrien. Dette øker usikkerheten i sammenlikningen.

Vedlegg 6

Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen

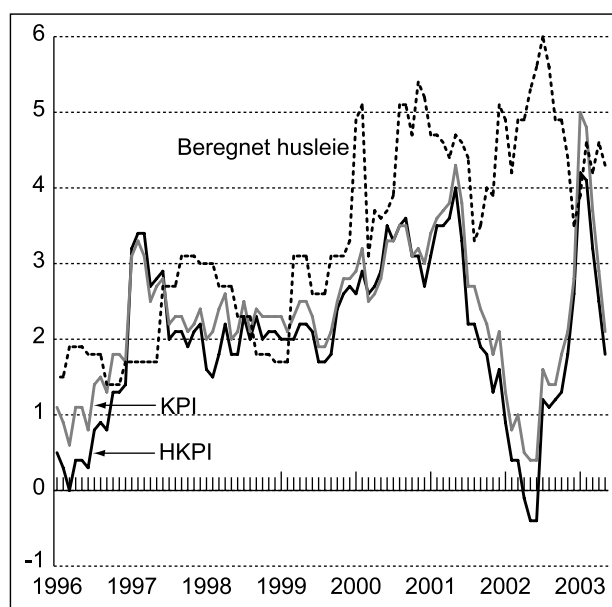
Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1991, inneholder konvergenskriterier som måtte oppfylles før endelig etablering av den Økonomiske og monetære union (ØMU). Et av kriteriene var knyttet til nivået på inflasjonen. De nasjonale konsumprisindeksene i de enkelte land kan være uegnet når en skal sammenligne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Dette er noe av grunnen til etableringen av en harmonisert konsumprisindeks (HKPI).

Ved å samordne det metodiske opplegget produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, som anses å være bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) vil for de fleste land eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI).

I Norge dekker den harmoniserte konsumprisindeksen om lag 88 prosent av forbruksutgiftene som inngår i den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det eneste området som nå er utelatt fra den harmoniserte indeksen (HKPI), men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI), er selveieres bokostnader (beregnet husleie)¹⁾. I henhold til EØS-bestemmelser må alle land som lager harmoniserte konsumprisindekser kontrollere vektene som brukes i beregningene årlig etter visse kriterier. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen siste tre år. Vektene implementeres imidlertid til forskjellige tidspunkter.

I HKPI er beregnet husleie utelatt. Derimot inngår betalt husleie. Dette innebærer totalt sett at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI, og tilsvarende får utviklingen mindre betydning.

Figur 6.1 viser utviklingen i HKPI, KPI og beregnet husleie i Norge fra 1996 til mai 2003. Figuren viser at tolv månedersveksten i HKPI var noe lavere enn for KPI i hele perioden, bortsett fra i første halvår 1997 og i deler av 2000. I siste halvår i 1998

Figur 6.1 Prisutviklingen i Norge. Vekst i prosent fra samme måned året før. KPI, HKPI, og husleieindeksen/beregnet husleie

og i begynnelsen av 1999 var KPI høyere enn HKPI, selv om veksten i husleieindeksen var lavere enn veksten i totalindeksen. Dette skyldes i hovedsak at barnehagetakster, skolegang og enkelte helse-tjenester, som den gang var utelatt fra HKPI, men inngikk i KPI, hadde en vesentlig høyere tolv-månedersvekst enn KPI. At HKPI var moderat høyere enn KPI i deler av 2000, til tross for at veksten i beregnet husleie var høyere enn veksten i totalindeksen²⁾, skyldes trolig blant annet enkelte omlegginger av HKPI fra og med januar 2000. I 2002 var differansen mellom tolv månedersveksten i HKPI og i KPI relativt stor, noe som kan tilskrives en kraftig vekst i husleieindeksen. I mai 2003 var tolv månedersveksten i KPI 2,1 prosent, mot en vekst i HKPI på 1,8 prosent.

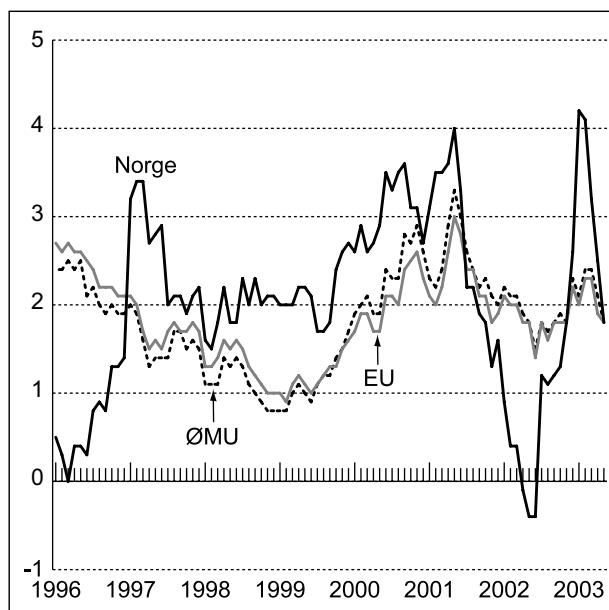
I 2002 var den gjennomsnittlige stigningen i HKPI i Norge 0,8 prosent, mens den tilsvarende veksten i KPI var 1,3 prosent. Differansen må ses

¹⁾ Helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer og forsikringstjenester ble tatt inn i HKPI fra og med januar 2000.

²⁾ Den markerte stigningstakten i husleieindeksen i januar og februar 2000 skyldes tekniske endringer. Siden januar 2000 er husleiene registrert og innarbeidet i konsumprisindeksen månedlig, mot tidligere kvartalsvis.

i sammenheng med den relativt kraftige veksten i beregnet husleie, jf. figur 6.1. Det er også variasjoner mellom KPI og HKPI i andre land. For eksempel var veksten i den nasjonale konsumprisindeksen i Sverige 2,3 prosent i 2002, mens årsveksten i den harmoniserte indeksen var 2,0 prosent.

Figur 6.2 gir en oversikt over tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen i Norge, EU-landene og euroområdet i perioden fra 1996 til april 2003. Fra 1997 til sommeren 2001 var prisstigningen i Norge høyere enn prisstigningen i EU og euroområdet. De to siste årene har endringer i momssatsene påvirket prisforløpet i Norge betydelig. Økningen i merverdiavgiftsatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen i forhold til EU, mens prisstigningstakten i Norge falt under den i EU etter halveringen av matmomsen fra 1. juli 2001. På årsbasis var den gjennomsnittlige konsumprisveksten i Norge, målt ved HKPI, 2,7 prosent i 2001, mens den tilsvarende prisstigningen var 2,4 prosent i EU. I første halvår 2002 var tolv månedersveksten i HKPI betydelig lavere i Norge enn i euroområdet. Dette skyldes i hovedsak halveringen av matmomsen i fjor. I andre halvår steg årsvekstraten i Norge igjen, og mot slutten av året var inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i HKPI, relativt lik i Norge og EU. I forhold til året før var HKPI i Norge 0,8 prosent høyere i fjor, mens den for EU var 2,1 prosent høyere. I begynnelsen av

Figur 6.2 Harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i Norge, EU-landene og euroområdet. Vekst i prosent fra samme måned året før

inneværende år var prisveksten i Norge klart høyere enn i EU, noe som skyldes den sterke økningen i elektrisitetsprisene. Prisveksten i Norge har avtatt betraktelig de siste månedene og i mai var tolv månedersveksten i HKPI 1,8 prosent både i Norge, euroområdet og i EU.

Tabell 6.1 Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euroområdet. Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Norge	0,7	2,6	2,0	2,1	3,0	2,7	0,8
EU-landene	2,4 ¹⁾	1,7	1,3	1,2	2,1	2,3	2,1
Euroområdet	2,2	1,6	1,1	1,1	2,3	2,5	2,1

¹⁾ Estimert

Vedlegg 7

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Gjeldende retningslinjer for pengepolitikken

I St.meld. nr. 29 (2000-2001) Retningslinjer for den økonomiske politikken, som ble framlagt 29. mars 2001, ble det trukket opp nye retningslinjer for pengepolitikken. Bakgrunnen for dette var at finanspolitikken nå skal tilpasses en gradvis og opprettholdbar økning i bruken av petroleumsinntektene i norsk økonomi. I denne situasjonen var det behov for en klarere forankring av pengepolitikkens rolle i å støtte opp om en stabil økonomisk utvikling.

I tråd med denne forskriften skal pengepolitikken sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i sam-

svar med dette rettes inn mot lav og stabil inflasjon, definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2½ prosent. Det forventes at konsumprisveksten som en hovedregel vil ligge innenfor et intervall på +/- 1 prosentpoeng rundt målet for prisstigningen. I St.meld. nr. 29 (2000-2001) står det videre at Norges Banks rentesetting skal være framoverskuende og ta tilbørlig hensyn til usikkerheten knyttet til makroøkonomiske anslag og vurderinger. Den skal ta hensyn til at det kan ta tid før politikkendringer får effekt, og den bør se bort fra forstyrrelser av midlertidig karakter som ikke vurderes å påvirke den underliggende pris- og kostnadsveksten.

I juli 2002 hevet Norges Bank styringsrenten til 7 prosent, før den senket renten med 0,5 prosentpoeng i desember 2002. Så langt i år har sentralbanken redusert styringsrenten med til sammen 1½ prosent, til 5,0 prosent. Tremåneders pengemarkedsrente steg gjennom første halvår i fjor, og falt relativt kraftig i forbindelse med Norges Banks rentereduksjon i desember. Så langt i år har tremåneders pengemarkedsrente falt ytterligere, og den er nå 3,9 prosent.

Boks 7.1 Forskrift om pengepolitikken

§ 1.

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

Norges Bank forestår den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med første ledd rettes inn mot lav og stabil inflasjon. Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent.

Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes

endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

§ 2.

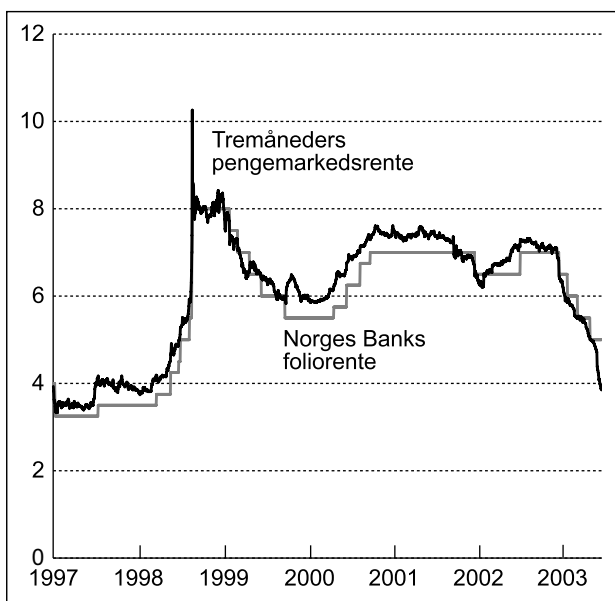
Norges Bank skal jevnlig offentliggjøre de vurderingene som ligger til grunn for den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

§ 3.

Den norske kronens internasjonale verdi fastlegges på grunnlag av kursene i valutamarkedet.

§ 4.

Norges Bank gir på statens vegne de meddelelser om kursordningen som følger av deltakelse i Det internasjonale valutafond, jf. lov om Norges Bank og pengevesenet § 25 første ledd.

Figur 7.1 Tremåneders pengemarkedsrente og Norges Banks foliorente. Prosent.

Nærmere om euro, ECU og effektiv kronekurs

ØMU ble formelt vedtatt etablert gjennom Maastricht-traktaten fra 1992, og ble etablert 1. januar 1999. Etableringen av ØMU innebærer en felles valuta og en felles pengepolitikk i EU-landene som deltar i valutaunionen. Disse deltakerlandene er nå Belgia, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike. Euro har erstattet de nasjonale valutaene i deltakerlandene. I første omgang var det kun mulig å benytte euroen ved bruk av betalingskort eller ved overføringer mellom bankkonti. Kontanter denominert i euro ble innført 1. januar 2002.

Euroen er den klart viktigste valutaen i både industriens effektive valutakurs og i den importviede valutakursen (med 44 land), jf. tabell 7.1.

Industriens effektive valutakurs blir nå beregnet som en kjedeindeks. En unngår dermed store endringer i indeksen som følge av endringer i vektene til valutakursene som ligger langt fra sin basiskurs. Vektene vil som før bli oppdatert fortløpende. Industriens effektive valutakurs omfatter nå 25 land. I 1996 sto disse landene for rundt 94 prosent av Norges handel med industrivarer.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

Gjennom første halvår 2000 svekket kronekursen seg mot svenske kroner, britiske pund og amerikanske dollar, og målt ved industriens effektive valutakurs var kronen nesten 4 prosent svakere i mai enn ved inngangen til året. I andre halvår styrket kronen seg betydelig i forhold til svenske kro-

Tabell 7.1 Nåværende konkurranseevnevekter og importvekter

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾³⁾
Euro	42,1	381,6
Danmark	8,1	74,5
Sverige	19,9	165,2
Storbritannia	12,0	102,4
Sveits	1,2	13,6
Japan	4,8	47,9
USA	6,4	72,3
Canada	0,6	19,4
Singapore	0,3	8,8
Sør-Korea	2,1	11,4
Thailand	0,2	3,1
Taiwan	0,6	7,6
Polen	1,1	6,8
Tsjekkia	0,4	3,0
Ungarn	0,1	1,8
Argentina	..	1,5
Australia	..	4,5
Bangladesh	..	0,6
Brasil	..	0,6
Chile	..	1,4
Kina	..	22,7
Colombia	..	1,5
Hong Kong	..	4,9
Indonesia	..	2,2
India	..	3,3
Island	..	2,8
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1,0
Malaysia	..	2,9
Filippinene	..	0,7
Pakistan	..	1,2
Russland	..	18,3
Tyrkia	..	3,4
Sør-Afrika	..	2,2
	100,0	1000,0

¹⁾ OECD-vekter i 1999.

²⁾ Gjennomsnitt for perioden 1996-1998.

³⁾ Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land.

ner, og moderat i forhold til euro. Kronen svekket seg videre mot dollar. Fra 1999 til 2000 sett under ett svekket kronekursen seg med 2,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs, noe som særlig må ses i sammenheng med dollarstyrkingen fra sommeren 1999 til høsten 2000. I forhold til amerikanske dollar falt kronekursen med 13 prosent fra 1999 til 2000.

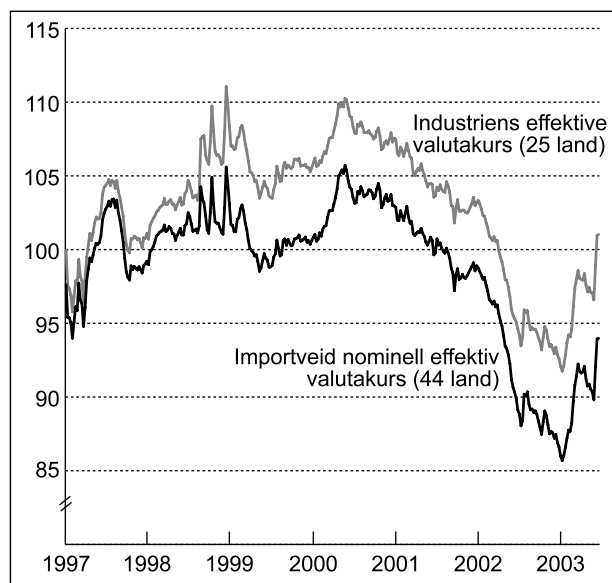
Amerikanske dollar fortsatte styrkingen i første halvår 2001, mens kronen styrket seg moderat i forhold til euro og kraftig i forhold til svenske kroner. I forhold til britiske pund var kronen stabil gjennom hele 2001, men på et noe sterkere nivå enn året før. Målt ved industriens effektive valutakurs var norske kroner om lag 7 prosent sterkere i september 2001 enn i mai året før, noe som særlig skyldes en stadig svekkelse av svenske kroner i denne perioden. De siste månedene av 2001 svekket norske kroner seg noe, særlig i forhold til svenske kroner. Fra 2000 til 2001 under ett styrket kronekursen seg med 3,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Styrkingen vis-à-vis svenske kroner bidro isolert til 1,8 prosentpoeng av dette, mens styrkingen vis-à-vis britiske pund og euro hver bidro med 0,3 prosent.

Gjennom hele 2002 opplevde amerikanske dollar en generell svekkelse. En lang rekke skandaler i høyt profilerte amerikanske selskaper trekkes fram som en viktig forklaringsfaktor til denne svekkelsen. Videre har dollarkursen i flere år vært omtalt som "overvurdert", bl.a. på bakgrunn av kjøpekraftsbetraktninger. Store underskudd på driftsbalansen overfor utlandet kan også antyde at dollarkursen har ligget høyere enn sitt likevektsnivå. I et slikt lys kan dollarsvekkelsen gjennom 2002 anses som en tilbakevending fra et sterkt nivå. I forhold til euro svekket dollaren seg fra om lag 0,88 ved inngangen til året til om lag 1,05 ved utgangen.

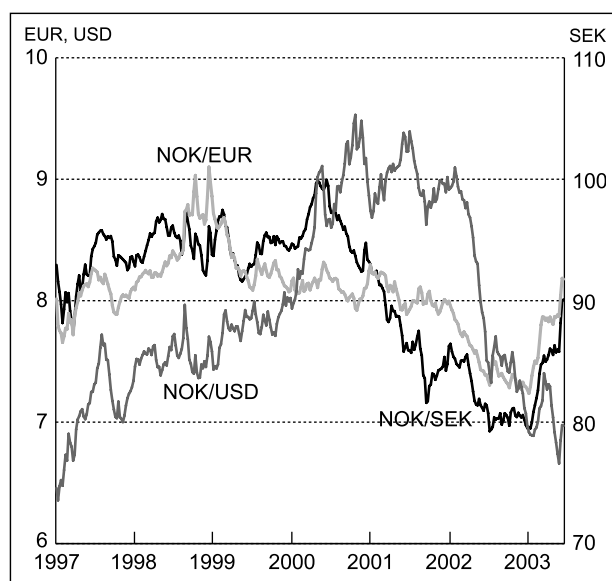
I løpet av første halvår 2002 styrket kronen seg med innpå 8 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Norske kroner styrket seg i denne perioden både vis-à-vis euro, svenske kroner, britiske pund og særlig amerikanske dollar. Rentedifferansen i forhold til andre land, meget gode statsfinanser, stort overskudd på utenriksregnskapet og fallende aksjemarkeder internasjonalt trekkes alle fram som forklaringsfaktorer på kronestyrkingen. I andre halvår 2002 styrket kronekursen seg ytterligere med 2,7 prosent. Styrkelsen av kronekursen hadde da i all hovedsak sitt motstykke i den generelle dollarsvekkelsen, mens kronen var relativt stabil i forhold til de andre viktige valutaslagene. Gjennomsnittlig styrket kronekursen seg med 7,4 prosent fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs.

Så langt i 2003 har kronekursen styrket seg med 9½ prosent målt ved industriens effektive valutakurs. I denne perioden har kronekursen svekket seg klart mot svenske kroner og euroen, mens den har vært om lag uendret mot amerikanske dollar.

Vektene for den importveide kronekursen er

Figur 7.2 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Figur 7.3 Utviklingen i norske kroner per euro og amerikansk dollar (høyre akse) og svenske kroner (venstre akse). Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Figur 7.3 viser utviklingen i den importveide kronekursen (44 land) de siste årene. I 2000 svekket den importveide valutakursen seg med 2,5 prosent, mens den styrket seg med 3,1 prosent i 2001. I 2002 styrket den importveide kronekursen seg med 8,5 prosent. Siden årsskiftet har den importveide kursen svekket seg med 9 prosent.

Vedlegg 8

Kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet

I brev av 10.2.2003 fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet ble Det tekniske beregningsutvalget bedt om å kartlegge hvordan deltid brukes i arbeidslivet. Oppdraget ble gitt på bakgrunn av en uttalelse i et møte i Regjeringens kontaktutvalg med hovedorganisasjonene i arbeidslivet den 22. januar 2003 (jf. vedlegg 4) hvor det bl.a. heter at Regjeringen vil:

”– Be Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene kartlegge hvordan deltid brukes i arbeidslivet, samt sette ned et utvalg som skal se nærmere på mulige virkemidler for å redusere uønsket deltid slik at tilgangen på arbeidskraft kan øke.”

Beregningsutvalget henvendte seg til Statistisk sentralbyrå som påtok seg et oppdrag med å kartlegge omfanget av deltidsarbeid i arbeidslivet. Sekretariatet i Beregningsutvalget har fungert som en referansegruppe under arbeidet. Utkast til rapport har vært behandlet i to møter i Beregningsutvalget.

Nedenfor gjengis rapporten fra SSB. SSB vil utgi rapporten inkludert vedleggstabeller i løpet av september 2003.

Deltid

1. Bakgrunn og problemstilling

AAD har bedt SSB om en kartlegging av bruken av deltid i arbeidslivet. Dette er gjort med bakgrunn i at Regjeringens Kontaktutvalg med hovedorganisasjonene i arbeidslivet har bedt Det tekniske beregningsutvalget om å kartlegge bruken av deltid i arbeidslivet.

Ut fra bestillingen gir foreliggende rapport primært en beskrivelse av utbredelsen av deltidsarbeid med fokus på tilbudssiden. Vi går ikke inn på å beskrive innholdet i deltidsjobbene i form av ulike arbeidsmiljøvariable. Blant annet vil SSBs Levekårsundersøkelser gi en del slike data. Videre ser vi ikke på de deltidssysselsettes lønninger. I rapportene fra Det tekniske beregningsutvalget finnes noe data om dette.

Rapporten er heller ikke et forsøk på analysere årsakene til deltidsarbeid. Gjennom de valg som gjøres ved en beskrivelse av deltidsarbeidet, vil det

imidlertid trekkes fram variable som også vil være relevante i en analyse av årsaker. Vi starter derfor rapporten med noen korte teoretiske betraktninger om deltid som tilpasning i arbeidsmarkedet (kapittel 2).

Notatet er ellers disponert slik at vi gjennomgår problemstillinger knyttet til definisjon av deltid (kapittel 3). Så følger et oppsummeringskapittel av kartleggingen av deltid (kapittel 4). I kapittel 5, 6, 7 og 8 er det en mer detaljert kartlegging av deltidssysselsetting i form av hvem som arbeider deltid, hvor de arbeider, hvor mye de arbeider og hvor mye de ønsker å arbeide.

2. Deltid som tilpasning i arbeidsmarkedet

Generelt kan en si at de som tilbyr arbeid setter nytten av å arbeide opp mot alternativ bruk av tiden.

Den mest opplagte nytte av å arbeide er at dette gir inntekt som kan brukes til kjøp av varer og tjenester i dag og i framtiden (rettigheter til trygd ol). Nytten kan også være ønske om å delta i et sosialt fellesskap, interesse for faget/arbeidet og kanskje en opplevelse av at å arbeide er noe man bør gjøre.

Disse fordelene veies opp mot det man får igjen ved å være utenfor arbeidsmarkedet. Dette kan være rene inntektsmessige forhold som at man har alternative inntekter hvis man ikke arbeider (f.eks. pensjoner) eller man kan direkte redusere utgifter ved f.eks. selv å bruke tid på omsorg for egne barn i stedet for å betale barnehageplass, skolefritidsordning o.l. Nytte ved ikke å bruke tid på arbeid vil også ligge i det å kunne delta mer i andre aktiviteter. Fordi folks forutsetninger er forskjellige og preferansene er ulike, kunne man tenke seg at tilbudet av arbeid varierte nærmest kontinuerlig fra 0 timer i uka (ønsker ikke å arbeide) til timetall langt over normal heltid. At mange tilbyr deltidssysselsetting er således ikke noe overraskende.

For at tilbyderne av arbeid skal få realisert sine ønsker er de imidlertid avhengig av at det også er noen som etterspør deres arbeidskraft. Det statistikken viser av deltidssysselsetting er den som realiseres i markedet. For mange av de som tilbyr arbeidskraft vil dette være deltid de selv ønsker,

mens det for en del vil være noe de har fordi de ikke fikk et heltidsarbeid. Videre vil det være noen som ønsket deltidsarbeid som ikke fikk arbeid i det hele tatt (helt arbeidsledige) og noen som ønsket deltidsarbeid kan ha tatt heltidsarbeid fordi de av ulike grunner ikke fikk det deltidsarbeidet de ønsket.

I denne rapporten beskriver vi primært det deltidsarbeidet som faktisk er realisert i markedet, men vi omtaler også den gruppen av deltidsarbeidende som ønsker en lenger arbeidstid.

Etterspørselssiden har sine egne preferanser til hva de ønsker å etterspørre av arbeidskraft. De er ikke bare opptatt av totaltilgangen av arbeidskraft, men vil også kunne ha ønske om å bruke deltidssysselsetting som sådan i sin tilpasning. Dette kan blant annet skyldes produksjonstekniske forhold, det markedet de står overfor ved salg av sine produkter og de rammebetingelser som myndighetene fastlegger. Eksempler på slike forhold kan være at særlig små bedrifter, men også større bedrifter til spesielle arbeidsoppgaver, kan ønske å tilpasse bruken av arbeidskraft til mer enn et valg mellom å ha 0 eller 1 årsverk. Dette gjelder ikke bare for finjustering av totalt volum, men også for å tilpasse bruken av arbeidskraft til når på døgnet/i uka produksjonen skal skje, f.eks. ut fra åpnings-tider og kundetilstrømming i varehandelen. Som alternativ til deltid vil det for arbeidsgiverne også være flere andre måter arbeidskraftbruken kan tilpasses, f.eks. overtid, innleie av arbeidskraft, outsourcing.

3. Definisjon av deltid og valg av datakilde

Internasjonale statistiske anbefalinger har ingen klar definisjon av deltid. I dette notatet anvender vi den definisjonen som er brukt i Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Et viktig argument for dette er at AKU brukes som hovedkilde for data om arbeidstid (både i Norge og internasjonalt).

AKU gjennomføres hver måned ved at et utvalg på om lag 8 000 personer intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en referanseuke denne måneden. Alle årets uker blir kartlagt, men for de enkelte intervjuobjektene er det situasjonen i én bestemt uke opplysningene refererer seg til. Hver enkelt deltar i AKU i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det en viss usikkerhet knyttet til tallene.

Den registerbaserte arbeidsmarkedsstatistikken gir også tall for avtalt arbeidstid, men har en mindre presis avgrensning av heltid enn AKU og har færre bakgrunnsvariable. Registerstatistikken

gir heller ikke anledning til å se på arbeidstidsordninger som skift/turnus eller hvorvidt en arbeidstaker har ønske om å jobbe mer (undersysselsetting). For jobber med lav timebrøk er dessuten kvaliteten på arbeidstidsdataene spesielt usikker. Den registerbaserte statistikken er imidlertid en totaltelling og kan dermed gi tall for små grupper, f.eks. sykepleiere i næringen sykehustjenester.

AKU er likevel mest hensiktsmessig å bruke som datakilde fordi den dekker alle sysselsatte, har et svært stort utvalg til å være utvalgsundersøkelse, definerer deltid presist, gir en bred beskrivelse av arbeidstid og inneholder mange bakgrunnsvariable.

3.1 Definisjon av deltid i AKU

Vi skal først kort beskrive definisjonen av deltid i AKU og deretter drøfte sider ved denne.

"Deltidsarbeidende er en person som har en avtalt arbeidstid i uka som er under 32 timer, eller der hvor den avtale arbeidstiden er mellom 32 og 37 timer og personen svarer at dette er et deltidsarbeid. For personer som ikke har noen avtalt arbeidstid, f.eks. selvstendig næringsdrivende, brukes den vanlige ukentlige arbeidstiden i stedet for avtalt tid."

I AKUs definisjon vil personer som har arbeid hvor heltid er avtalt å være under 32 timer i uka automatisk bli definert som deltidssysselsatte. I visse jobber vil dette kunne forekomme, f.eks. i deler av oljebransjen. Tallet på deltidssysselsatte blir derfor noe for høyt i denne næringen.

Person/jobb

I AKU defineres deltid med utgangspunkt i en person. Personer med flere deltidsjobber som samlet gir heltid vil derfor i AKU bli definert som en heltidsarbeidende.

I AKU spør man om arbeidstid med utgangspunkt i en jobb. I en jobb skal det finnes en arbeidsavtale mellom arbeidsgiver og arbeidstaker som regulerer en rekke forhold, herunder arbeidstid. Heltid/deltid kan derfor også defineres i forhold til begrepet jobb (heltids- og deltidsjobber).

I følge AKU var det 600 000 deltidssysselsatte i 4. kvartal 2002. Antall deltidsjobber vil imidlertid være vesentlig høyere enn dette fordi en del deltidssysselsatte har mer enn en jobb. Videre vil en del personer ha blitt definert som heltidsarbeidende fordi de har flere deltidsjobber som samlet gir en arbeidstid som svarer til heltid. Endelig vil det være en del personer med heltidsjobb som

hovedarbeidsforhold som har en bijobb i form av en deltidjobb. Nedenfor følger tall for dette i 4. kvartal 2002.

- 600 000 deltidssysselsatte
- + 57 000 bijobber blant deltidssysselsatte
- + 79 000 jobber for personer hvor summen av deltidjobbene gjør de til heltidssysselsatte.
- + 84 000 bijobber for sysselsatte hvor hovedjobben er heltidjobb.
- = 820 000 deltidjobber.

I AKU registreres bare inntil en bijobb per person i referanseuken for statistikken, de eventuelle øvrige bijobber personen har, kommer derfor ikke med.

I dette notatet har vi valgt å konsentrere oss om deltidssysselsatte definert som i AKU, dvs. med utgangspunkt i person.

Avtalt/faktisk arbeidstid

Definisjonen av deltid i AKU baserer seg på avtalte timer slik dette er nedfelt i arbeidsavtalen. Mange vil i en gitt uke, som er referanseperioden i AKU, ha en faktisk arbeidstid som avviker fra denne på grunn av sykdom, ferie, permisjoner, overtid, mer tid ol. I AKU spørres det også om den faktiske arbeidstiden slik at man kan se hvor store avvikene er i forhold til avtalt arbeidstid for ulike grupper. Faktisk arbeidstid er den tiden arbeidstakeren har vært på jobb, dvs. minus feriedager, sykdom o.l. og pluss eventuell overtid. Ved at man bruker avtalte timer i definisjonen, får man et bilde på normalsituasjonen for den enkelte. En del arbeider imidlertid mer enn avtalt uten at dette ligger i selve arbeidsavtalen. Det kan f.eks. gjelde innen helsevesenet hvor folk på deltid ofte tar ekstravakter. Dels kan dette være etter press/ønske fra arbeidsgiver (for å bote på manglende bemanning ved sykdom, ferie vakanser o.l.) og dels kan det være at den enkelte selv ønsker større fleksibilitet ved å kunne variere sin arbeidstid på kort varsel. Totalt sett vil likevel avtalt arbeidstid trolig gi et mer korrekt bilde av folks normalsituasjon enn faktisk arbeidet tid.

I noen jobber som lønnstaker er ikke arbeidstiden fastlagt som en del av arbeidsavtalen. For disse spør man i AKU etter hva som er den gjennomsnittlige arbeidstiden og definerer deltid med basis i denne. I 4. kvartal 2002 var det 117 000 deltids lønnstakerjobber som var uten avtale om arbeidstid. For lønnstakere med en avtalt arbeidstid som varierer fra uke til uke, f.eks. knyttet til skift eller turnusarbeid, bruker man den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden.

I jobber som selvstendig næringsdrivende foreligger ingen arbeidsavtale og følgelig heller ingen avtale om arbeidstid. Man behandler de likevel i statistikken som om de har inngått en avtale med seg selv og bruker den gjennomsnittlig/vanlige arbeidstiden ved klassifisering i heltid/deltid. I 4. kvartal 2002 var det 76 000 deltidjobber som selvstendig næringsdrivende (mens det er 33 000 personer som oppgir at de arbeider deltid blant selvstendig næringsdrivende).

Referanseperiode og tidsserie

I AKU måles arbeidsmarkedstilknytning i forhold til en bestemt uke. Dette kalles referanseuken, og intervjuobjektene blir kontaktet like etter utgangen av denne. Utvalget er imidlertid spredt utover alle årets uker slik at man får gjennomsnittstall for kvartal/år som er representative.

Vi har valgt å lage tabeller for 4. kvartal hvert år. Årsaken til at vi gjør dette og ikke velger årsgjennomsnitt er at tall for 4. kvartal gir et bedre uttrykk for normalsituasjonen folk er i, og vi får mindre brudd i tidsserien. Noen grunner til dette er:

- Tall for 3. kvartal og delvis 2. kvartal er preget av ferietid hvor en del personer, særlig ungdom, har et annen tilknytning til arbeidsmarkedet enn vanlig. Vi har imidlertid også noe av dette i 4. kvartal i forbindelse med julejobbber i bl.a. varehandel.
- I 1996 ble referanseukene i AKU endret slik at vi etter 1996 fikk med oss flere typiske ferieuken. 4. kvartal er mindre påvirket av dette enn særlig 2. og 3. kvartal.

Man kunne også tenke seg å utvide deltidsbegrepet gjennom å se på en mye lenger referanseperiode, f.eks. ett år. Da kunne også personer som i en referanseuke arbeider heltid, bli deltidssysselsatte fordi de bare har arbeidet en del av året. Det vil si at man også ser på kortvarige jobber, f.eks. sesongarbeid som en form for deltid. Vi går imidlertid ikke videre på dette i foreliggende rapport.

3.2 Definisjon av undersysselsatt

I AKU anvender man begrepet undersysselsatte om deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan begynne med dette i løpet av en måned. Kravet om aktiv søking og rask tilgjengelighet er de samme type kriterier som anvendes ved måling av arbeidsledighet. Undersysselsatte kan derfor sies å være personer som er delvis arbeidsledige.

I AKU spørres de deltidssysselsatte om de ønsker lenger arbeidstid gitt at inntekten øker tilsvarende.

I 4. kvartal 2002 var det 138 000 som svarte at de ønsket lenger arbeidstid. På spørsmål om de har gjort noe for å få mer arbeid reduseres tallet til 86 000. På spørsmål om de kan begynne med mer arbeid i løpet av en måned reduseres tallet ytterligere til 80 000, og det er denne gruppen som omtales som undersysselsatte i AKU.

4. Bruken av deltidssysselsetting - sammen- drag

Vi kartlegger bruken av deltid ved å gi en beskrivelse av hvem som arbeider deltid, hvor mye de arbeider og hvor de arbeider. Til slutt et punkt om ønsker om lenger arbeidstid. Alle tall som gjengis i dette kapitlet refererer seg til 4. kvartal 2002.

600 000 personer arbeidet deltid i følge AKU. Dette utgjorde 26,5 prosent av alle sysselsatte.

I AKU blir de deltidssysselsatte spurt om hva de anser som sin hovedsakelige virksomhet (Se gruppering av hovedsaklig virksomhet i undervedlegg 1). De fleste som arbeidet deltid karakteriserte seg selv som yrkesaktive, 68 prosent. Dernest kommer gruppen som arbeidet deltid mens de er under utdanning, 21 prosent. De resterende gruppene av deltidssysselsatte som består av eldre, arbeidstakere med svekket helse og hjemmearbeidende, var mer marginale, og kan dermed se ut til å ha en svakere tilknytning til arbeidsmarkedet.

Kvinner bruker deltid som tilpasning til arbeidsmarkedet i langt større utstrekning enn menn. Det er 43 prosent av sysselsatte kvinner som arbeider deltid mot 11 prosent av menn. Det er videre langt mer vanlig at deltidssysselsatte kvinner oppgir yrkesaktiv som sin hovedaktivitet (74 prosent), enn menn (47 prosent).

For menn er deltid konsentrert om de yngste og eldste aldersgruppene. I aldersgruppen 30-49 år var det bare 5 prosent som arbeidet deltid. For kvinner er det en mye jevnere fordeling i bruken av deltid i ulike aldersgrupper. I gruppen 30-49 år arbeidet rundt 40 prosent deltid.

Andelen av de sysselsatte som arbeider deltid synker med utdanningsnivå. For sysselsatte med utdanning på grunnskolenivå var andelen på deltid, 41 prosent, mens den blant de med utdanning, på universitets/høgskolenivå var 21 prosent. Forskjellen mellom kvinner og menn i bruken av deltid synker med utdanningsnivå. Men selv blant de med utdanning på universitet/høgskolenivå var deltidsandelen for kvinner på 32 prosent mens den for menn var 9 prosent.

Det er en høyere andel av kvinner med barn som arbeider deltid enn kvinner uten barn, særlig i gruppen kvinner med barn mellom 3-6 år går andel deltidssysselsatte opp (52 prosent).

Den vanligste avtalte ukentlige arbeidstiden blant deltidssysselsatte er 10-19 timer og 20-29 timer med ca 30 prosent av de deltidssysselsatte i hvert av intervallene. Deltidsarbeidende menn har lavere avtalt arbeidstid enn kvinner. For gruppen som oppfatter seg som yrkesaktive er arbeidstiden lenger enn for de andre gruppene av deltidsarbeidende.

Ser vi på arbeidstidsordning, viser tallene at deltidssysselsatte i større utstrekning arbeider utenom vanlig dagtid enn sysselsatte generelt. Spesielt er deltid utbredt blant de som arbeider turnus, og da særlig blant kvinner.

Sykefraværet slik dette måles i AKU lå om lag på samme nivå for deltidssysselsatte som for sysselsatte i alt.

Deltid er svært ulikt fordelt på forskjellige yrkesgrupper. Typiske yrker med høyt innslag av deltid er salgs- og serviceyrker, rengjøring o.l. I disse gruppene oppgir over 50 prosent av de sysselsatte at de arbeider deltid, noe som er langt mer enn gjennomsnittet på 26,5 prosent. Fordelt på næring finner vi dette mønsteret igjen ved at over 34 prosent av de deltidssysselsatte totalt, arbeider innen helse og sosiale tjenester. Det er videre høy andel deltidssysselsatte innen næringer som hotell/restaurantvirksomhet og vare- og detaljhandel. Det er særlig gruppen under utdanning som arbeider deltid innen varehandel, hotell og restaurant.

Om lag 13 prosent av de deltidssysselsatte var undersysselsatt. Det vil si at de hadde forsøkt å få og kunne starte med lenger arbeidstid. Gruppen av deltidssysselsatte som oppgir yrkesaktiv som hovedaktivitet, har en høyere andel undersysselsatte (15 prosent) enn blant de andre hovedgruppene av deltidssysselsatte. Deltidssysselsatte menn har en høyere andel undersysselsatte enn kvinner. Fordi det er langt flere kvinner enn menn som arbeider deltid, blir det i absolutte tall likevel 58 000 kvinner mot 23 000 menn som var undersysselsatt 4. kvartal 2002. Andel undersysselsatte varierer lite med utdanningsnivå, det ligger på om lag 13 prosent for alle gruppene.

De med lavest avtalt arbeidstid har høyest andel undersysselsatte. For deltidssysselsatte med avtalt arbeidstid over 30 timer i uka var andelen undersysselsatte 9 prosent. For næringer med mye deltid finner vi at andelen undersysselsatte var over gjennomsnittet innen helse- og sosialtjenester, mens den var under snittet for varehandel, hotell- og

restaurantvirksomhet. En tidligere analyse viser at 12 prosent av de undersysselsatte (1997) hadde en faktisk arbeidstid som var på linje med eller høyere enn ønsket arbeidstid. Det betyr at en del av de som søker lenger avtalt tid noe på vei imøtekommes gjennom mertid.

5. Hvem arbeider deltid? (Tabell 8.1, 8.2 og 8.3)

600 000 personer arbeider deltid i følge AKU i 4 kvartal 2002. Dette utgjorde 26,5 prosent av alle sysselsatte.

Personer som arbeider deltid er en svært sammensatt gruppe. De kan deles opp etter en rekke dimensjoner som dessuten kan krysses med hverandre. Vi starter med å dele de deltidsarbeidende inn i noen hovedgrupper som for mange sier noe om bakgrunnen for at de arbeider deltid.

5.1 Hovedsaklig virksomhet

I AKU spørres alle deltidssysselsatte om hva de mener er sin "hovedsaklige virksomhet".

I intervjuet gis det ingen definisjon av hva man mener med hovedsaklig virksomhet, men intervjueren leser opp 8 svaralternativ. De fleste personer vil være i en situasjon hvor mer enn ett alternativ kan være aktuelt. Fordelingen man får fram vil derfor ha preg av å være subjektivt bestemt. Ved en viss regruppering av alternativene, mener vi likevel å kunne få fram en brukbar hovedinndeling av de deltidssysselsatte.

Ut fra svaralternativene, har vi valgt å dele de inn i følgende fem hovedgrupper:

- Yrkesaktive (sysselsatte og arbeidsledige)
- Personer under utdanning
- Personer på alderspensjon, førtidspensjon (over 60 år) og hjemmearbeidende over 65 år.
- Personer med svekket helse (under 65 år) og på førtidspensjon (under 60 år)
- Hjemmearbeidende

I undervedlegg 1 er de fem hovedgruppene etter aktivitet nærmere beskrevet.

De deltidssysselsatte består i hovedsak av to grupper med hensyn til aktivitet. Den største gruppen (68 prosent) er de som ser deltakelse i arbeidslivet som sin hovedaktivitet - de yrkesaktive. Den andre store gruppen av deltidssysselsatte er de som oppgir primært å være under utdanning (21 prosent). De med hovedaktivitet som alderspensjonist, ufør eller hjemmearbeidende utgjør alle under 5 prosent av de deltidssysselsatte.

5.2 Fordeling på alder og kjønn

Av sysselsatte i alt arbeidet 26,5 prosent deltid ifølge AKU 4. kvartal 2002. For kvinner er deltid klart vanligere enn for menn. 43,3 prosent av alle sysselsatte kvinner arbeider deltid mot bare 11,4 prosent av alle sysselsatte menn. Deltidsandelen generelt har gått noe ned, fra 27,2 prosent i 1993 til 26,5 prosent i 2002. For menn er det imidlertid blitt noe mer utbredt med deltidsarbeid, fra 10 til 12 prosent. Denne utviklingen gjelder for alle aldersgrupper av menn. Deltidsandelen blant kvinner har sunket, fra 48 til 43 prosent. Denne tendensen gjelder særlig i aldersgruppene fra 30 år og oppover.

Det at deltid er en mer utbredt tilpasning til arbeidsmarkedet for kvinner enn menn, gjenspeiler seg i at deltidssysselsatte kvinner i mye større grad enn menn, oppfatter seg som yrkesaktive. Det er 74 prosent av deltidssysselsatte kvinner som kategoriserer seg som yrkesaktive, mot 47 prosent av tilsvarende gruppe menn. For menn er altså deltidsarbeid en mye mindre vanlig tilpasning enn for kvinner og i tillegg er det færre av mennene som arbeider deltid som ser dette som sin hovedaktivitet.

Inndelingen vi har laget etter hovedsakelig virksomhet, er delvis knyttet sammen med faser i livsløpet. Ikke overraskende er de fleste deltidssysselsatte som oppgir utdanning som viktigste aktivitet, i aldersgruppen 16-29 år (46 prosent). For deltidssysselsatte med svekket helse er drøyt 60 prosent over 50 år. Det er en større andel kvinner enn menn under 50 år i denne gruppen. Det gjenspeiler trolig større kjønnsforskjeller i helsetilstand enn at deltidsarbeid er ulikt brukt. Hjemmearbeidene deltidssysselsatte har en topp i aldersgruppen 30-39 år men er ellers relativt jevnt fordelt etter alder.

Den største gruppen av deltidssysselsatte, de som anser seg selv som yrkesaktive, fordeler seg med rundt 25 prosent på hver av de tre aldersgruppene 30-39 år, 40-49 år og 50-59 år. Det er særlig kvinner hvor konsentrasjonen på disse aldersgruppene er klar. For mennene fordeler de seg noe mer jevnt utover alle aldersgrupper men med en topp i aldersgruppen 50-59 år.

5.3 Fordeling på utdanning

Andelen av de sysselsatte som arbeider deltid synker med utdanningsnivå. For sysselsatte med utdanning på grunnskolenivå var andelen på deltid, 41 prosent, mens den blant de med universitets/høgskolenivå var 21 prosent. Forskjellen mellom kvinner og menn i bruken av deltid synker med utdanningsnivå. For sysselsatte med lavest utdan-

ning var det 63 prosent kvinner som arbeidet deltid mot 22 prosent menn, dvs. en forskjell på 41 prosentpoeng. Blant de med utdanning på universitet/høgkolenivå var deltidsandelen for kvinner på 32 prosent mens den for menn var 9 prosent, dvs. en forskjell på 23 prosentpoeng.

5.4 Fordeling på barn

AKU gir tall med fordeling på barn for kvinner, men ikke for menn. Omsorg for barn kan være en av årsakene til at kvinner velger deltid. Særlig for de kvinner som oppgir yrkesaktivitet som viktigste gjøremål kan dette være nyttig informasjon om bakgrunnen for at de har valgt deltid framfor heltid.

Det er høyest andel deltidssysselsatte i gruppen kvinner med barn i alderen 3-6 år, 52 prosent, deretter kommer gruppen med barn i alderen 7-10 år, 47 prosent. Blant de deltidssysselsatte som oppgir å være yrkesaktive, er det ca. 10 prosent høyere andel som har barn under 16 år enn blant sysselsatte kvinner i alt. Blant sysselsatte som hoved-

sakelig er hjemmearbeidende er andelen som har barn under 16 år høy, 62 prosent.

6. Hvor mye arbeider de deltidssansatte? (Tabell 8.4, 8.5 og 8.6)

6.1 Avtalt arbeidstid

10-19 timer og 20-29 timer er den vanligste avtalte ukentlige arbeidstiden for deltidssysselsatte med om lag 30 prosent i hver gruppe. Drøyt 20 prosent arbeider over 30 timer mens 17 prosent har en avtalt/gjennomsnittlig arbeidstid på under 10 timer. Som deltidssarbeidende har menn gjennomgående lavere avtalt arbeidstid enn kvinner. Dette er med på å forklare tidligere tall hvor vi så at langt flere deltidssarbeidende kvinner enn menn oppfatter seg som yrkesaktive.

Ser man på de som oppfatter seg som yrkesaktive, er arbeidstiden relativ lik for kvinner og menn, og arbeidstiden er vesentlig lenger enn for andre grupper av deltidssysselsatte. De andre gruppene er tydeligvis mer marginale i forhold til arbeids-

Tabell 8.1 Sysselsatte i alt etter deltid, undersysselsetting, hovedaktivitet, alder og utdanning. 4. kvartal 2002.

	I alt			
	Sysselsatte	Deltidssysselsatte		Undersysselsatte
	1 000	1 000	Prosent deltid	prosent av deltid
<i>I alt</i>	2 267	600	26,5	13,4
<i>Virksomhet</i>				
Yrkesaktive		409		15,4
Under utd.		126		8,5
Pensjonerte		15		10,1
Svekket helse		23		8,3
Hjemmearb.		26		13,4
<i>Alder</i>				
16-19 år	98	64	65,2	12,1
20-24 år	182	72	39,7	14,0
25-29 år	244	52	21,2	17,6
30-39 år	594	126	21,1	15,7
40-49 år	540	118	21,8	13,9
50-59 år	466	109	23,4	12,0
60-66 år	124	46	37,0	6,6
67-74 år	19	14	73,1	9,2
<i>Utdanning</i>				
Ungd.skole	295	120	40,7	12,6
Vgs.	1268	332	26,2	14,1
Uni./høyskole	700	147	21,0	12,7

markedet med en stor andel personer med arbeidstid under 10 timer i uka. Dette er også hovedbildet når vi ser kvinner og menn hver for seg. Menn har imidlertid noe lenger arbeidstid enn kvinner i gruppene eldre og uføre.

6.2 Arbeidstidsordninger

Blant deltidssysselsatte er det mer vanlig enn blant andre å ha arbeidstidsordninger som innebærer arbeid utenom bare vanlig dagtid. For deltidssyssel-satte var det i 2.kvartal 2002 38 prosent som hadde en arbeidstidsordning som regelmessig innebar arbeid i helger eller på kveld/natt mens tilsvarende tall for sysselsatte i alt var 30 prosent. Det er særlig turnusarbeid som bidrar til disse forskjellene, og det er særlig blant deltidssyssel-satte kvinner at innslaget av turnusarbeid er stort.

Blant de deltidssyssel-satte som primært er under utdanning er det ikke overraskende at nesten halvparten regelmessig arbeider utenom vanlig dagtid. Det spørres bare om arbeidstidsordnin-

ger i 2.kvartal i AKU og vi har følgelig tall bare for dette kvartalet.

6.3 Fravær fra arbeid

AKU måler direkte kun fravær av minst en ukes varighet. Tallene for 4. kvartal 2002 viser at de deltidssyssel-satte hadde en noe høyere andel fraværende (16 prosent) enn blant sysselsatte i alt (14 prosent). Noe av dette ligger i forskjeller i selve arbeidstidsordningen. Relativt flere deltidssyssel-satte har en arbeidstidsavtale som tilsier at de i enkelte uker ikke skal arbeide. Ser man mer på de fraværsårsaker som ikke er knyttet til arbeidsavtalen, kan mye tyde på at deltidssyssel-satte har noe høyere fravær enn syssel-satte generelt, på grunn av "andre årsaker" som i praksis er ulike permisjonsordninger knyttet til barn.

Sykefraværet for deltidssyssel-satte lå i 4. kvartal 2002 på samme nivå som for sysselsatte generelt, ca. 4 prosent. Det er imidlertid en viss kjønnsfor-

Tabell 8.2 Sysselsatte menn etter deltid, undersysselsetting, hovedaktivitet, alder og utdanning. 4. kvartal 2002.

	Menn			
	Sysselsatte	Deltidssyssel-satte	Prosent deltid	Undersyssel-satte prosent av deltid
	1 000	1 000		
<i>I alt</i>	1 199	137	11,5	16,7
<i>Virksomhet</i>				
Yrkesaktive		65		24,1
Under utd.		49		8,6
Pensjonerte		9		11,0
Svekket helse		10		12,1
Hjemmearb.		4		21,9
<i>Alder</i>				
16-19 år	47	25	52,9	16,4
20-24 år	94	25	26,7	12,7
25-29 år	128	16	12,2	18,5
30-39 år	319	17	5,4	28,3
40-49 år	283	14	4,8	22,5
50-59 år	250	19	7,6	14,3
60-66 år	68	15	22,7	10,7
67-74 år	9	7	70,4	7,6
<i>Utdanning</i>				
Ungd.skole	161	36	22,4	16,4
Vgs.	692	69	10,0	15,9
Uni./høyskole	344	32	9,3	18,9

skjell. Deltidssysselsatte menn hadde 0,9 prosentpoeng lavere sykefravær enn heltidsansatte menn (3,3 prosent), for kvinnene var sykefraværet 4,7 prosent både for heltids- og deltidsansatte. Sammenlignet med tall fra den nye sentrale sykefraværstatistikken ligger sykefraværsprosenten i AKU vesentlig lavere. Det kan være flere grunner til dette. En viktig grunn er at i AKU må fraværet være en hel uke for at det skal bli registrert som sykefravær. En annen grunn er at i AKU ser man på antall sysselsatte med sykefravær i prosent av alle sysselsatte, mens man i den sentrale sykefraværstatistikken ser på tapte dagsverk med sykefravær i prosent av alle avtalte dagsverk

7. Hvor arbeider de deltidssysselsatte? (Tabell 8.7, 8.8 og 8.9)

7.1 Fordeling på yrke

Det er store variasjoner i hvor stor andel som arbeider deltid mellom ulike yrkesgrupper. Det er en langt høyere andel som arbeider deltid innen salgs- og serviceyrker, 52 prosent, enn gjennomsnittet for alle sysselsatte som er 26,5 prosent. Salgs- og serviceyrker er videre delt inn i yrker innen personlig tjenesteyting som blant annet består av hjelpepleiere og omsorgsarbeidere, og salgs- og modellyrker som blant annet inneholder butikkmedarbeidere.

Tabell 8.3 Sysselsatte kvinner etter deltid, undersysselsetting, hovedaktivitet, alder, utdanning og barn. 4. kvartal 2002.

	Kvinner			
	Sysselsatte	Deltidssyssel-satte	Prosent deltid	Undersysselsatte prosent av deltid
	1 000	1 000		
<i>I alt</i>	1 068	463	43,3	12,4
<i>Virksomhet</i>				
Yrkesaktive		344		13,7
Under utd.		77		8,4
Pensjonerte		6		8,9
Svekket helse		13		5,3
Hjemmearb.		22		12,0
<i>Alder</i>				
16-19 år	51	39	76,4	9,3
20-24 år	88	47	53,5	14,7
25-29 år	115	36	31,2	17,2
30-39 år	275	108	39,3	13,8
40-49 år	257	104	40,5	12,8
50-59 år	215	90	41,8	11,5
60-66 år	56	30	54,5	4,5
67-74 år	9	7	75,7	10,6
<i>Utdanning</i>				
Ungd.skole	135	84	62,5	11,0
Vgs.	576	263	45,7	13,6
Uni./høyskole	356	115	32,3	10,9
<i>Barn</i>				
Kv. u. barn	633	264	41,7	12,1
Kv. m. barn	435	199	45,6	12,8
0-2 år	113	47	42,1	10,3
3-6 år	119	61	51,6	13,7
7-10 år	95	45	47,4	12,9
11-15 år	109	45	41,3	14,1

Dette er generelt to store yrkesgrupper og når de samtidig har en høy andel deltidssysselsatte, finner vi totalt sett mange av de deltidssysselsatte (44 prosent) i disse yrkesgruppene.

Det er svært høy andel som arbeider deltid innen ulike grupper av hjelpearbeidere, disse er imidlertid relativt små, med unntak av hjelpearbeidere innen tjenesteyting (rengjøringsbetjenter o.l.) hvor over 60 prosent av 99 000 er deltidssysselsatte. Yrker innen biologi og helsevesen som blant annet inneholder sykepleiere, har 43 prosent som er deltidssysselsatte. Undervisningsyrker har derimot lik andel deltidssysselsatte som gjennomsnittet.

De som oppgir å være yrkesaktive har gjennomgående en noe større spredning på ulike yrker, men

samtidig er det en større andel i yrker som krever høyere kompetanse. Sammenlignet med andre deltidssysselsatte arbeider skoleelever og studenter særlig innen salgsykker og som hjelpearbeidere innen tjenesteyting. Eldre utpeker seg i forhold til de andre gruppene med en høyere andel knyttet til yrker innen primærnæringene. Uføre utpeker seg sammen med hjemmearbeidende med en relativt høyere andel i hovedgruppen hjelpearbeidere. Hjemmearbeidende har ellers en relativt høy andel i yrkesgruppen personlig tjenesteyting.

7.2 Fordeling på næring

34 prosent av alle deltidssysselsatte arbeider innen helse og sosialtjenester, mens 24 prosent arbeider

Tabell 8.4 Sysselsatte i alt etter deltid, undersysselsetting, avtalt arbeidstid, fravær og arbeidstidsordning

	I alt			
	Sysselsatte	Deltidssyssel-satte	Prosent deltid	Undersysselsatte prosent av deltid
	1 000	1 000		
<i>Arbeidstid</i>				
I alt	2 267	600	26,5	13,4
1-9 timer	102	102	100,0	15,8
10-19 timer	184	184	100,0	15,1
20-29 timer	188	188	100,0	13,3
30-36 timer	269	125	46,5	9,0
Over 36 timer	1 513	0	.	
<i>Fravær</i>				
I alt	2 267	600	26,5	13,4
Midl. fraværende	299	96	32,1	11,9
Av dette:				
Sykdom	91	25	27,7	9,9
Ferie	83	20	24,6	8,3
Avspasering	54	24	43,7	16,4
Andre årsaker/uoppgitt	72	27	37,5	12,4
<i>Arbeidstidsordning</i>				
<i>I alt (2. kvartal 2002)</i>	2 303	600	26,1	11,7
Skift/turnus	455	156	34,3	13,4
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	312	115	36,9	13,9
Kveld- og/el nattarb	83	26	31,0	10,2
Alle ordningene	32	7	22,5	16,9
Ikke skift/turnus	246	71	28,7	13,9
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	190	51	26,8	12,4
Kveld- og/el nattarb	56	20	35,4	17,8

innen varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Tilsvarende tall for sysselsatte i alt er 19 og 18 prosent. Jamført med sysselsatte i alt er innslaget av deltid særlig lavt innen hovednæringene industri og bygge- og anleggsvirksomhet. Dette mønsteret finner vi både for kvinner og menn som arbeider deltid.

Sammenligner vi de ulike hovedgruppene av deltidssysselsatte, ser vi at personer under utdanning med deltidsjobb særlig arbeider innen varehandel og hotell- og restaurantvirksomhet. Blant alders- og førtidspensjonister er innslaget av deltidssysselsatte særlig høyt innen primærnæringene.

7.3 Fordeling på kommunetype

Innslaget av deltid blant alle sysselsatte er noe lavere i sentrale kommuner dominert av tjenesteytende næringer. Dette motsvares av en noe høyere andel deltidssysselsatte i alle øvrige kommunetyper.

8. Hvor mye ønsker de deltidssysselsatte å arbeide?

8.1 Ønsket arbeidstid

I 4. kvartal 2002 var tallet på undersysselsatte 80 000 personer. Hvis ønskene om økt arbeidstid skulle

Tabell 8.5 Sysselsatte menn etter deltid, undersysselsetting, avtalt arbeidstid, fravær og arbeidstidsordning

	Menn			
	Sysselsatte	Deltidssyssel- satte	Prosent deltid	Undersysselsatte prosent av deltid
	1 000	1 000		
<i>Arbeidstid</i>				
I alt	1 199	137	11,5	16,7
1-9 timer	37	37	100,0	18,7
10-19 timer	48	48	100,0	16,4
20-29 timer	31	31	100,0	18,0
30-36 timer	87	21	23,7	12,0
Over 36 timer	989	0		
<i>Fravær</i>				
I alt	1 199	137	11,5	16,7
Midl. fraværende	134	22	16,1	19,9
Av dette:				
Sykdom	40	3	8,3	10,6
Ferie	45	4	9,1	9,4
Avspasering	33	9	26,2	28,7
Andre årsaker/uoppgitt	16	6	34,1	19,9
<i>Arbeidstidsordning</i>				
I alt (2. kvartal 2002)	1 220	132	10,8	12,9
Skift/turnus	185	23	12,3	11,9
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	109	14	12,5	9,1
Kveld- og/el nattarb	44	6	14,1	18,9
Alle ordningene	22	2	9,3	14,4
Ikke skift/turnus	154	24	15,6	9,4
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	120	17	14,1	9,1
Kveld- og/el nattarb	34	7	20,8	10,3

innfris ville det tilsvare en økning på til sammen 29 000 årsverk (ssb.no/0601 AKU tabell nr.16) Til sammenligning var de helt arbeidsledige 87 000 personer og tilbød 74 000 årsverk.

Gruppen av deltidssysselsatte som oppgir yrkesaktiv som hovedaktivitet, har en høyere andel undersysselsatte enn blant de andre hovedgruppene av deltidssysselsatte, 15,4 prosent mot gjennomsnittet som er 13,4 (se tabell 8.1). Blant deltidssysselsatte som er under utdanning eller har dårlig helse er det lavest andel som er undersysselsatte ca. 8 prosent.

Av deltidssysselsatte menn er det over fire prosentpoeng høyere andel undersysselsatte enn blant tilsvarende gruppe kvinner (menn 16,7 mot kvinner

12,4). Denne forskjellen øker markert for gruppen som oppgir yrkesaktiv som hovedaktivitet, her er andel undersysselsatte menn 24,1 prosent mot 13,7 for tilsvarende gruppe kvinner. Siden det er så mange flere kvinner enn menn som er deltidssysselsatte, er det likevel i absolutte tall flere kvinner enn menn som er undersysselsatt, henholdsvis 58 000 og 23 000.

Andelen undersysselsatte faller noe med lengden på arbeidstid. For deltidssysselsatte med avtalt arbeidstid over 29 timer i uka var andelen undersysselsatte 9 prosent i 2002, mens for gruppen med arbeidstid fra 10 - 29 timer var andelen undersysselsatte ca. 15 prosent. Det er noe lavere andel undersysselsatte for de som arbeider vanlig dagtid.

Tabell 8.6 Sysselsatte kvinner etter deltid, undersyssestilling, avtalt arbeidstid, fravær og arbeidstidsordning

	Kvinner			
	Sysselsatte	Deltidssysse-	Prosent deltid	Undersysse-
	1 000	satte 1 000		satte prosent av deltid
<i>Arbeidstid</i>				
I alt	1 068	463	43,3	12,4
1-9 timer	65	65	100,0	14,3
10-19 timer	136	136	100,0	14,7
20-29 timer	157	157	100,0	12,4
30-36 timer	182	104	57,4	8,5
Over 36 timer	524	0		
<i>Fravær</i>				
I alt	1 068	463	43,3	12,4
Midl. fraværende	165	74	45,0	9,5
Av dette:				
Sykdom	51	22	43,0	9,8
Ferie	38	16	43,1	8,0
Avspasering	21	15	70,6	9,4
Andre årsaker/uoppgitt	56	21	38,4	10,5
<i>Arbeidstidsordning</i>				
I alt (2. kvartal 2002)	1 083	468	43,2	11,4
Skift/turnus	270	133	49,4	13,7
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	204	102	49,9	14,5
Kveld- og/el nattarb	38	19	50,5	7,3
Alle ordningene	10	5	51,9	18,0
Ikke skift/turnus	92	47	50,9	16,2
Herav:				
Lør- og/el søn.arb	69	34	48,7	14,1
Kveld- og/el nattarb	22	13	57,5	21,8

Tabell 8.7 Sysselsatte i alt etter deltid, undersysselsetting, yrke og næring. 4. kvartal 2002.

	Syssel- satte	Deltidssyssel- satte	Prosent deltid	Prosent under- sysselsatte
	1 000	1 000		
<i>Yrke</i>				
<i>I alt</i>	2 267	600	26,5	13,4
1. LEDERYRKER	172	10	5,6	6,6
2. AKADEMISKE YRKER	252	35	13,8	11,6
21-Realister, sivilingeniører	73	4	5,6	7,3
22-Biologiske og medisinske yrker	43	10	22,9	8,3
23-Undervisningsyrker (min. 4 års)	49	10	19,9	13,6
24-Høyere saksbehandlere i off.	23	2	6,8	10,0
25-Andre akademiske yrker	65	10	14,7	15,0
3. HØYSKOLEYRKER	532	118	22,2	11,8
31-Ingeniører, teknikere mfl.	110	8	7,6	23,7
32-Yrker innen biologi/helsevesen, (bl.a. sykepleiere og vernepleiere)	88	38	43,2	9,5
33-Undervisningsyrker (1-3 år)	107	28	26,4	14,3
34-Lavere saksbehandlere	227	43	19,1	9,8
4. KONTORYRKER	180	52	28,8	14,5
41-Kontoryrker	149	42	28,0	15,4
42-Kundeserviceyrker	31	10	32,5	11,0
5. SALGS- OG SERVICEYRKER	501	261	52,0	14,7
51-Yrker pers. tj.yting og sikkerhet (bl.a. hjelpepleiere)	324	162	50,0	16,3
52-Salgs- og modellyrker (bl.a.. butikkmedarbeidere og selgere)	178	99	55,6	12,1
6. BØNDER, FISKERE O.L.	71	18	26,1	9,9
7. HÅNDVERKERE	246	18	7,2	8,3
8. OPERATØRER, SJÅFØRER o.l.	175	19	10,9	16,5
9. ANDRE YRKER	138	70	50,6	13,8
91 -Hjelperearbeidere innen tj.yting (renhold, renovasjon o.l.)	99	63	63,9	13,4
<i>Næring</i>				
<i>00-99 I ALT</i>	2 267	600	26,5	13,4
01-02 JORDBRUK, SKOGBRUK	61	17	28,6	9,5
05 FISKE	18	2	11,8	.
10-14 BERGVERKSDRIFT	34	3	8,0	4,0
15-37 INDUSTRI	280	36	12,8	10,0
40-41 KRAFT-/ VANNFORSYNING	15	1	7,2	14,1
45 BYGG OG ANLEGG	161	12	7,3	9,8
50-52 VARE- OG DETALJHANDEL	335	114	34,1	11,6
55 HOTELL OG RESTAURANT	69	29	42,3	13,9
60-64 TRANSPORT OG KOMM	157	23	14,5	17,6
65-74 FINANSIELL OG FORR. TJENESTEYTING	272	54	19,6	14,5
75 OFFENTLIG ADMINISTRASJON	144	17	12,0	10,7
80 UNDERVISNING	185	55	29,6	14,4
85 HELSE- OG SOSIALTJENESTER	439	201	45,8	14,6
90-99 ANNEN TJENESTEYTING	94	35	37,5	14,6

Tabell 8.8 Sysselsatte menn etter deltid, undersysselssetting, yrke og næring. 4. kvartal 2002.

	Menn			
	Syssel-	Deltidssyssel-		Prosent under-
	satte	satte	Prosent	
	1 000	1 000	deltid	sysselsatte
<i>Yrke</i>				
<i>I alt</i>	<i>1 199</i>	<i>137</i>	<i>11,5</i>	<i>16,7</i>
1. LEDERYRKER	120	4	3,0	3,5
2. AKADEMISKE YRKER	145	11	7,4	12,0
21-Realister, sivilingeniører	59	2	3,9	12,9
22-Biologiske og medisinske yrker	17	1	8,0	9,8
23-Undervisningsyrker (min. 4 års)	23	3	13,4	3,2
24-Høyere saksbehandlere i off.	9	0	2,1	.
25-Andre akademiske yrker	37	4	10,3	19,9
3. HØYSKOLEYRKER	251	23	9,0	21,8
31-Ingeniører, teknikere mfl.	95	6	6,2	27,6
32-Yrker innen biologi/helsevesen, (bl.a. sykeplei-		3	20,2	15,8
ere og vernepleiere)	13			
33-Undervisningsyrker (1-3 år)	33	4	13,1	34,0
34-Lavere saksbehandlere	111	10	8,8	14,6
41-Kontoryrker	51	7	14,0	23,2
42-Kundeserviceyrker	8	3	34,3	3,6
5. SALGS- OG SERVICEYRKER	137	43	31,1	16,8
51-Yrker pers. tj.yting og sikkerhet (bl.a. hjelpeplei-		20	26,0	20,2
ere)	77			
52-Salgs- og modellyrker (bl.a.. butikkmedarbeidere		23	37,5	13,9
og selgere)	60			
6. BØNDER, FISKERE O.L.	54	10	18,6	13,4
7. HÅNDVERKERE	230	13	5,4	10,5
8. OPERATØRER, SJÅFØRER ol.	144	9	6,4	18,6
9. ANDRE YRKER	57	16	28,0	20,6
91 -Hjelperearbeidere innen tj.yting (renhold, reno-		12	48,3	18,3
vasjon o.l.)	24			
<i>Næring</i>				
<i>00-99 I ALT</i>	<i>1 199</i>	<i>137</i>	<i>11,5</i>	<i>16,7</i>
01-02 JORDBRUK, SKOGBRUK	45	9	20,2	15,0
05 FISKE	16	1	8,7	.
10-14 BERGVERKSDRIFT	29	2	7,5	5,1
15-37 INDUSTRI	208	13	6,3	15,0
40-41 KRAFT-/ VANNFORSYNING	12	0	3,4	.
45 BYGG OG ANLEGG	146	7	5,0	10,0
50-52 VARE- OG DETALJHANDEL	173	27	15,6	13,5
55 HOTELL OG RESTAURANT	24	8	32,8	18,4
60-64 TRANSPORT OG KOMM	115	10	8,3	23,8
65-74 FINANSIELL OG FORR. TJENESTEYTING	165	19	11,4	17,8
75 OFFENTLIG ADMINISTRASJON	78	3	4,0	10,5
80 UNDERVISNING	67	10	14,4	18,6
85 HELSE- OG SOSIALTJENESTER	78	18	23,7	17,5
90-99 ANNEN TJENESTEYTING	42	9	21,9	27,6

Tabell 8.9 Sysselsatte kvinner etter deltid, undersysseting, yrke og næring. 4. kvartal 2002.

	Kvinner			
	Syssel- satte	Deltidssyssel- satte	Prosent deltid	Prosent under- sysselsatte
	1 000	1 000		
<i>Yrke</i>				
<i>I alt</i>	1 068	463	43,3	12,4
1. LEDERYRKER	51	6	11,7	8,4
2. AKADEMISKE YRKER	107	24	22,4	11,4
21-Realister, sivilingeniører	13	2	13,3	.
22-Biologiske og medisinske yrker	25	8	33,1	8,0
23-Undervisningsyrker (min. 4 års)	26	7	25,8	18,4
24-Høyere saksbehandlere i off.	14	1	9,6	11,3
25-Andre akademiske yrker	29	6	20,3	11,8
3. HØYSKOLEYRKER	280	95	33,9	9,4
31-Ingeniører, teknikere mfl.	15	2	15,7	14,3
32-Yrker innen biologi/helsevesen, (bl.a. sykepleiere og vernepleiere)	75	35	47,1	9,1
33-Undervisningsyrker (1-3 år)	74	24	32,4	10,8
34-Lavere saksbehandlere	116	34	28,9	8,4
4. KONTORYRKER	120	42	34,8	13,8
5. SALGS- OG SERVICEYRKER	364	218	59,9	14,3
51-Yrker pers. tj.yting og sikkerhet (bl.a. hjelpepleiere)	247	142	57,4	15,7
52-Salgs- og modellyrker (bl.a. butikkmedarbeidere og selgere)	118	76	64,9	11,6
6. BØNDER, FISKERE O.L.	16	8	51,3	5,7
7. HÅNDVERKERE	16	5	31,4	3,1
8. OPERATØRER, SJÅFØRER o.l.	31	10	32,1	14,6
9. ANDRE YRKER	82	54	66,3	11,8
91 -Hjelperearbeidere innen tj.yting (renhold, renovasjon o.l.)	75	52	68,9	12,2
<i>Næring</i>				
<i>00-99 I ALT</i>	1 068	463	43,3	12,4
01-02 JORDBRUK, SKOGBRUK	16	8	52,1	3,6
05 FISKE	2	1	37,3	.
10-14 BERGVERKSDRIFT	5	1	10,8	.
15-37 INDUSTRI	72	23	31,5	7,2
40-41 KRAFT-/ VANNFORSYNING	3	1	24,2	22,9
45 BYGG OG ANLEGG	15	4	29,7	9,5
50-52 VARE- OG DETALJHANDEL	162	87	53,9	11,0
55 HOTELL OG RESTAURANT	45	21	47,3	12,3
60-64 TRANSPORT OG KOMM	42	13	31,7	13,1
65-74 FINANSIELL OG FORR. TJENESTEYTING	107	35	32,3	12,7
75 OFFENTLIG ADMINISTRASJON	66	14	21,4	10,7
80 UNDERVISNING	118	45	38,2	13,5
85 HELSE- OG SOSIALTJENESTER	362	183	50,6	14,4
90-99 ANNEN TJENESTEYTING	52	26	50,1	10,1

For næringer med mye deltid finner vi at andelen undersysselsatte var over gjennomsnittet innen helse- og sosialtjenester, mens den var under snittet for varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet.

Det kan synes noe rart at andelen undersysselsatte er høy i en næring hvor det har vært sterk vekst i sysselsettingen og det også omtales å være mangel på en del utdanningsgrupper. En analyse SSB har gjort tidligere¹⁾ viste at undersysselssettingen ble redusert med ca. 12 prosent hvis man definerer undersysselssetting i relasjon til faktisk arbeidstid i stedet for avtalt tid. Det betyr at en del av de som søker lenger avtalt tid noe på vei imøtekommers gjennom mertid.

Undervedlegg 1

Om gruppering etter hovedsaklig virksomhet i AKU

Grupperingen vi har valgt av hovedsaklig virksomhet er:

- a) Yrkesaktive (sysselsatte og arbeidsledige)
- b) Personer under utdanning
- c) Personer på alderspensjon, førtidspensjon (over 60 år) og hjemmearbeidende over 65 år.
- d) Personer med svekket helse (under 65 år) og på førtidspensjon (under 60 år)
- e) Hjemmearbeidende

Nedenfor følger en kort omtale av avgrensingen av gruppene.

a. Yrkesaktive

Dette er deltidsarbeidende som gir uttrykk for en relativ sterk tilknytning til arbeidsmarkedet. Hva som er årsaken til at de arbeider deltid og ikke heltid spørres det ikke direkte om i AKU. Trolig er det mange med de samme typer årsaker blant de som ikke opplever seg primært som yrkesaktive. Det vil si dårlig helse, omsorg for barn (hjemmearbeidende), utdanning og pensjon. I denne gruppen har vi også inkludert de som svarer "arbeidsledighet" som hovedsaklig virksomhet. Når disse likevel blir definert som deltidssysselsatte i AKU skyldes dette som oftest at de har en midlertidig jobb mens de søker arbeid og/eller at jobben er svært liten

b. Personer under utdanning (og vernepliktige)

Dette er i hovedsak personer som ennå ikke har forsøkt å etablere seg i arbeidsmarkedet og hvor sysselsettingen er ment for å bidra i finansieringen av utdanningen. Nå har det imidlertid vist seg at det valg personer gjør mellom å jobbe og å utdanne seg, ikke er upåvirket av etterspørselen etter arbeidskraft. Man kan derfor også tenke seg at endringer i rammebetingelser vil kunne påvirke tilbudet av arbeid for ungdom hvor utdanning er aktuelt alternativ.

c. Personer på alderspensjon, førtidspensjon (over 60 år) og hjemmearbeidende over 65 år.

Dette er personer som anser seg for å være på vei ut av arbeidsmarkedet, men hvor deltidssysselsetting kan supplere pensjonen, gi en fortsatt tilknytning til et arbeidsfellesskap og gi mulighet for å drive videre med et arbeid man liker. Når vi tar med eldre hjemmearbeidende i denne gruppa, er det fordi særlig mange eldre kvinner oppgir å være hjemmearbeidende framfor å svare pensjonist som mennene i større grad gjør.

d. Personer som er arbeidsuføre (under 65 år) og på førtidspensjon (under 60 år)

Dette antas å være deltidsarbeidende hvor helsemessige forhold er hovedårsaken til at de ikke arbeider heltid. Personer på førtidspensjon kan være noe vanskelig å plassere av to grunner. For det første er det muligens en del som mottar uførepensjon som svarer førtidspensjon i stedet for å si at de er arbeidsuføre. Dette skulle i så fall tilsi at de faller i denne gruppen. Vi har valgt å plassere de under 60 år i henhold til dette. For det andre kan det være at de som svarer førtidspensjon ikke har særlige helseproblemer, men ligner mer på alderspensjonister. Vi har plassert de over 60 år i henhold til dette.

e. Hjemmearbeidende og andre

Hjemmearbeidende er personer som prioriterer arbeid i hjemmet herunder omsorgsoppgaver og kanskje fritid. Det å prioritere fritid nevnes ikke som eget alternativ men det er kanskje nærliggende å bruke alternativene "hjemmearbeidende" eller "andre årsaker" som svaralternativ. Ønske om fritid som årsak til deltid kan også være en viktig grunn for valg av deltid blant de som oppgir "yrkesaktiv" som hovedsaklig virksomhet.

¹⁾ Bø, T. P. og Næsheim H. N. (1998): Deltidsansatte som delvis arbeidsledige, Økonomiske analyser 3/98.

Vedlegg 9

Tabellvedlegg

Tabell 9.1 Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1999-, 2000-, 2001-, 2002 og 2003-regler

	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b Toppskatt til staten</i>					
Trinn 1					
Sats ²⁾	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	269 100 kr	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr	340 700 kr
Innslagspunkt, klasse 2	318 600 kr	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr	364 000 kr
Trinn 2					
Sats ³⁾	Opphevet	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d Maksimalle marginale skattesatser</i>					
Samlet maksimal marginalsatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
Samlet maksimal marginalsatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,2 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>					
<i>e Klassefradrag</i>					
Klasse 1	26 300 kr	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr	31 600 kr
Klasse 2	52 600 kr	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr	63 200 kr

	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler
<i>f Minstefradrag</i>					
Sats	21,0 pst	22,0 pst.	22,0 pst	23,0 pst	24,0 pst
Øvre grense	34 900 kr	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr
Nedre grense	3 900 kr	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
Lønnsfradrag ⁴⁾		30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>g Særfradrag for alder</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>h Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>i Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>j Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	71 800 kr	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr
Ektepar	117 500 kr	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to eller flere barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
<i>m Forsørgerfradrag i skatt (per barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵⁾</i>					
1. barn	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
3. barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
4. barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
5. og følgende barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>o Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)</i>					
1. barn	12 932 kr	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	25 864 kr	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr
3. barn	40 776 kr	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 992 kr
4. barn	55 688 kr	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 656 kr
Tillegg per barn utover 4 barn	14 912 kr	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁶⁾</i>	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr

¹⁾ For næringsinntekt over 12 G betales 7,8 pst. trygdeavgift.²⁾ For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 9,5 pst.³⁾ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.⁴⁾ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.⁵⁾ F.o.m. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år. Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.⁶⁾ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 9.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.-2004. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepen- sjon for enslig	Årlig minstepen- sjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Pensjon før 1.1.92 ²⁾	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷⁾	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸⁾	141 300	135 660

¹⁾ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

²⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴⁾ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸⁾ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5.2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

Kilde: Sosialdepartementet.

Tabell 9.3 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹⁾ for personer med lønn over 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn²⁾. 1986, 1993 og 2001

Desil	1986		1993		2001		Reell endring ³⁾ .
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	124 700	5,6	176 800	5,5	21,5
2	104 100	6,6	145 900	6,6	207 600	6,5	21,6
3	117 800	7,4	163 300	7,4	232 400	7,3	20,3
4	128 700	8,1	178 500	8,1	253 600	7,9	20,1
5	138 400	8,7	193 100	8,7	274 200	8,6	20,8
6	150 200	9,5	208 500	9,4	296 400	9,3	20,3
7	164 300	10,4	226 700	10,2	322 500	10,1	19,7
8	181 700	11,5	250 400	11,3	357 700	11,2	20,0
9	209 200	13,2	289 700	13,1	419 100	13,1	22,1
10	301 700	19,0	432 900	19,6	653 400	20,5	32,1
Alle	158 500	100,0	221 400	100,0	319 400	100,0	22,9
Gini-koeffisient		0,199		0,202		0,212	
Antall personer		1 346 000		1 430 246		1 649 679	

¹⁾ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert.

²⁾ Alle personer med lønnsinntekt over 60 pst. av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 113 520 kroner i 1993 og 159 600 kroner i 2001.

³⁾ Endring i realverdien (målt i 2001-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993, 2000), Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.4 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹⁾. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2001

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,8	-0,5	-0,7	98,3	43 354	7,7	92,3
2	1,9	0,1	6,0	92,0	60 716	6,4	93,6
3	1,4	0,2	7,5	90,8	68 811	5,7	94,3
4	1,7	0,4	8,3	89,7	78 853	8,0	92,0
5	1,9	0,4	7,5	90,2	90 180	10,6	89,4
6	2,3	0,5	7,2	90,0	102 772	12,8	87,2
7	2,6	0,5	7,1	89,9	116 760	14,3	85,7
8	3,1	0,6	7,6	88,7	133 324	15,4	84,6
9	4,3	0,7	8,6	86,4	157 061	16,6	83,4
10	6,1	1,3	19,1	73,6	254 095	21,9	78,1
Alle	3,4	0,6	9,9	86,0	110 591	14,4	85,6

2001
Desil

1	2,9	-0,8	-3,6	101,4	69 800	11,7	88,3
2	2,5	0,1	5,5	91,9	97 100	9,4	90,6
3	2,1	0,2	6,7	91,0	110 700	9,5	90,5
4	2,5	0,3	5,8	91,4	125 400	11,7	88,3
5	2,9	0,3	5,6	91,2	139 700	13,3	86,7
6	3,4	0,4	5,6	90,6	156 000	15,0	85,0
7	3,8	0,4	5,9	89,9	174 900	16,4	83,6
8	4,4	0,5	6,5	88,6	198 000	17,6	82,4
9	5,5	0,6	7,4	86,4	231 800	19,0	81,0
10	6,7	1,2	19,8	72,3	363 300	24,0	76,0
Alle	4,3	0,5	8,8	86,4	166 700	16,8	83,2

¹⁾ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 988 014 personer i 2001.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.5 Timelønnskostnader i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Belgia ²⁾	2,8	4,8	1,2	2,9	1,6	3,4	1,5	0,3	2,8	4,2	1,1
Canada ²⁾	5,3	2,0	1,7	2,2	-0,8	2,9	2,8	1,6	3,5	4,3	3,2
Danmark ²⁾	3,3	2,8	3,2	3,6	3,9	3,7	3,9	4,2	4,0	3,7	3,9
Finland ²⁾	3,3	4,9	4,6	7,8	2,8	2,6	5,0	3,4	5,2	5,0	3,4
Frankrike ²⁾	4,0	3,0	2,5	2,7	1,7	2,5	1,7	3,8	3,0	2,8	3,2
Italia ²⁾	5,1	5,1	1,5	4,6	6,9	2,9	-0,7	2,9	1,8	1,5	2,5
Nederland ²⁾	5,0	3,7	4,3	2,2	2,4	2,7	3,1	3,1	3,9	4,7	4,4
Storbritannia ²⁾	6,6	4,7	5,0	4,4	4,3	4,2	4,5	4,0	4,6	5,0	4,0
Sverige ²⁾	4,6	3,3	4,2	5,4	6,6	4,4	3,6	1,7	2,9	3,4	3,8
Sveits ²⁾	-0,5	-0,5	3,3	1,5	3,6	3,6	3,6	1,5	1,4	2,5	1,7
Tyskland ²⁾	5,2	5,9	5,5	5,4	5,1	2,3	0,8	2,9	2,8	3,6	3,0
Østerrike ²⁾	6,8	5,3	4,2	-0,2	2,6	1,3	0,8	2,6	3,5	3,0	3,0
Japan ²⁾	3,7	2,8	2,0	3,2	0,8	3,4	2,6	-0,3	0,0	1,9	-2,5
USA ²⁾	4,6	2,7	2,8	2,2	1,3	1,9	5,3	4,0	7,0	7,4	3,1
Spania ²⁾	11,7	8,7	2,9	2,3	4,1	2,9	2,5	2,7	2,8	3,4	3,0
Irland ²⁾	4,9	5,7	3,3	3,0	3,1	3,1	5,0	5,7	5,1	7,9	6,2
Hellas ²⁾	14,1	13,3	13,0	13,6	8,8	8,8	4,6	4,2	5,9	4,6	5,0
Portugal ³⁾	11,6	7,7	4,8	6,0	4,9	4,8	4,8	4,5	4,8	5,4	4,8
Singapore ²⁾	9,3	8,3	7,9	4,8	5,2	5,2	-5,1	-1,0	9,7	-3,1	0,0
Sør-Korea ²⁾	17,0	10,8	15,0	9,3	14,2	6,4	0,5	10,9	8,1	8,6	7,9
Thailand ³⁾	9,5	8,7	10,6	11,3	11,4	11,1	13,7	5,5	6,8	4,2	5,4
Taiwan ²⁾	10,3	7,0	6,4	6,1	4,4	4,2	2,8	3,4	3,8	-1,5	2,0
Polen ²⁾	..	39,0	38,3	34,2	27,0	21,6	14,7	10,4	10,0	9,0	8,0
Tsjekkia ⁴⁾	..	19,9	16,2	18,2	17,9	12,7	10,1	6,5	6,3	5,0	5,5
Ungarn ⁵⁾	..	22,0	23,7	19,7	23,5	21,7	15,1	11,0	12,8	15,0	10,0
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>5,0</i>	<i>4,2</i>	<i>4,0</i>	<i>4,5</i>	<i>4,7</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,7</i>	<i>4,1</i>	<i>3,3</i>
<i>Memo:</i>											
Norge, virkedagskorrigert	3,6	1,5	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	6,1

¹⁾ Der det har vært tilgjengelige data er det oppgitt vekst i timelønnskostnader i industrien. For enkelte år og land har ikke slike data vært tilgjengelige, og andre lønnsbegreper er derfor benyttet. Dette gjelder tallene fra EU-kommisjonen som viser vekst i timelønnskostnader per sysselsatt i industrien.

²⁾ Kilde: IMF.

³⁾ Kilde: Beregningsutvalget (hele perioden).

⁴⁾ Kilder: Fram til 1999: OECD, 2000 -2001: Beregningsutvalget, 2002: EU-kommisjonen.

⁵⁾ Kilder: Fram til 1999: OECD, 2000-2002: Beregningsutvalget.

Tabell 9.6 Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål. Prosent.¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>I) Driftsresultatandel (netto)</i>											
- Industri	17,8	20,9	21,4	25,2	21,9	20,9	19,8	20,8	22,0	18,1	17,2 ²⁾
- Varehandel	19,5	25,1	24,2	25,4	24,4	24,9	23,2	22,3	20,8	19,4	..
- Hotell og restaurant	11,9	12,7	12,8	13,0	13,4	14,4	14,0	13,8	13,1	7,4	..
- Post og telekommunikasjon	21,5	25,0	22,3	13,5	20,3	32,6	30,7	33,9	16,9	2,0	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	28,8	30,6	30,8	30,1	28,5	29,1	28,2	29,8	29,1	30,1	..
- Personlig tjenesteyting	31,8	30,2	31,3	31,2	34,5	35,1	36,7	36,2	37,8	41,8	..
<i>II) Kapitalavkastningsrate (netto)</i>											
- Industri	8,3	10,5	11,4	14,3	12,0	11,9	11,1	11,7	12,4	9,6	9,3 ²⁾
- Varehandel	14,0	20,1	20,9	23,9	24,6	26,8	25,6	24,4	22,9	21,0	..
- Hotell og restaurant	6,9	7,5	7,7	7,7	8,1	8,8	8,5	8,6	8,0	4,2	..
- Post og telekommunikasjon	8,5	9,6	8,3	4,4	6,9	13,0	11,7	13,1	5,3	0,5	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	24,2	26,7	26,3	24,4	22,3	23,0	21,6	22,9	21,3	21,5	..
- Personlig tjenesteyting	9,3	8,6	9,0	8,8	10,2	10,4	11,2	11,0	11,7	13,4	..

¹⁾ Tallene vil kunne bli påvirket dersom det i en næring er en stor andel selvstendige.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 9.7 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land.¹⁾ Prosent.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Fastlands-Norge	38,4	38,1	38,2	36,6	35,9	35,0	34,1	34,5	34,0	33,9
Tyskland	39,4	40,6	40,8	41,4	42,2	42,7	42,1	41,9	..	..
Danmark	39,6	41,2	40,9	40,6	40,1	38,2	38,6	40,4	39,5	39,5
Sverige	..	..	41,5	38,3	..	..	..	..	..	..
USA	36,5	37,1	37,7	38,3	38,8	38,4	38,3	38,0	..	..
Handelspartnere ¹⁾	..	..	43,1	43,2	43,5	43,7	43,6	43,6	..	..
<i>Memo: Industrien²⁾</i>										
Norge	31,5	31,2	33,7	31,1	30,0	29,2	30,6	31,9	29,1	27,9
Danmark	28,9	32,3	31,9	30,7	33,0	33,8	34,4	37,3	..	..
Finland	43,5	44,5	45,5	41,8	44,8	46,2	45,0	49,2	..	..
Tyskland	23,1	24,6	23,9	24,4	25,8	27,1	26,9	29,3	..	..

¹⁾ Sammenveid med konkurransevektene. På grunn av manglende data er gjennomsnittet for handelspartnerne beregnet på grunnlag av de landene det foreligger tall for. I 1996 hadde disse landene en samlet vekt på drøyt 85 prosent av handelspartnerne. I 2000 hadde denne andelen sunket til 55 prosent. For å unngå at endringer i utvalget påvirker nivået på driftsresultatet er veksten i driftsresultatandelene benyttet til å framskrive nivået fra 1996.

²⁾ Manglende data gjør at det ikke er mulig å beregne brutto driftsresultatandelen for handelspartnerne samlet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD (National Accounts of OECD Countries Volume 1 1988/1998: Main Aggregates, National Accounts of OECD Countries Volume II 1989-2000) og Beregningsutvalget.

Tabell 9.8 Bedriftsøkonomiske mål for lønnsomheten. Norge. Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>III) Driftsmargin</i>								
- Industri	5,8	7,4	5,6	5,4	4,8	4,3	5,0	4,2
- Varehandel, hotell og restaurant				2,9	2,7	2,6	1,8	2,0
- Samferdsel				8,7	6,8	7,3	8,2	3,6
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,0	11,4	12,8	10,0	9,8
- Andre fastlandsnæringer				7,7	6,7	8,4	7,9	5,5
<i>IV) Totalrentabilitet</i>								
- Industri	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0	6,2
- Varehandel, hotell og restaurant				9,0	8,3	7,1	5,3	5,8
- Samferdsel				6,9	5,5	4,6	4,5	4,0
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,4	6,5	5,8	5,6	4,5
- Andre fastlandsnæringer						7,1	6,2	3,9
<i>V) Egenkapitalandel</i>								
- Industri	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,4	36,3
- Varehandel, hotell og restaurant				28,2	28,3	29,0	29,4	28,8
- Samferdsel				41,0	41,6	40,9	38,7	37,9
- Forretningsmessig tjenesteyting				40,2	39,1	38,8	39,2	37,1
- Andre fastlandsnæringer				41,3	44,5	44,1	42,8	41,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.9 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>III) driftsmargin</i>								
- Norge	5,8	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	5,0	4,2
- EUR-11 ¹⁾	5,4	6,1	5,0	5,9	5,9	5,9	6,2	..
- USA	7,7	7,7	7,4	7,6	7,7	7,9	7,5	4,0
- Japan	5,5	5,7	6,1	5,8	5,3	5,3	5,8	4,8
<i>IV) Totalrentabilitet</i>								
- Norge	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0	6,2
- EUR-11 ¹⁾	7,1	8,3	7,1	8,3	8,4	8,0	8,5	..
- USA	8,3	8,5	8,4	8,6	10,4	10,6	9,6	2,9
- Japan	5,2	5,4	5,7	5,4	4,2	4,5	5,3	4,0
<i>V) Egenkapitalandel</i>								
- Norge	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,4	36,3
- EUR-11 ¹⁾	36,5	37,0	37,9	38,1	38,6	38,8	39,1	..
- USA	37,0	37,8	38,8	38,7	36,9	36,8	38,1	37,2
- Japan	32,7	33,0	34,5	35,4	37,0	37,0	39,0	38,6

¹⁾ Et uveid gjennomsnitt av 11 EU-land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Sverige, Tyskland og Østerrike).

Kilde: BACH og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 9.10 Beregnet årslønnsvekst¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1 og 3.2.

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :												
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nyttelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralarb. industri	Elektrokjemisk industri		
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0		
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9		
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9		
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0		
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7		
1997-98	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8		
1998-99	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0		
1999-00	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3		
2000-01	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8		
2001-02	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0		
1992-02	52,1	49,8	46,4	45,1	50,6	59,9	44,6	49,1	53,4	51,3		
Gj. sn per år	4,3	4,1	3,9	3,8	4,2	4,8	3,8	4,1	4,4	4,2		
Årslønn 2002	-	kr. 279 600	kr. 261 700	kr. 234 500	kr. 253 800	kr. 277 600	kr. 328 300	kr. 261 700	-	kr. 299 800		

Tabell 9.10 forts.

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :									
	Bygg- og anleggsvirksomhet					Funksjonærer i NHO-bedrifter				
	Jern- og metall-industri	I alt	Byggevirk.	Samferdsel/transport-sektoren	I alt	Industrifunk.	Forretnings- og sparebanker ⁵⁾	I alt	Engros-handel	Detailhandel
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5,0	4,6
1996-97	4,6	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1
1997-98	5,6	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1
1998-99	5,3	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,2	5,0	4,8	3,7
1999-00	4,1	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,4	4,8	4,9	4,8
2000-01	5,0	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	5,7	4,5
2001-02	5,5	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,3	4,7	4,6	6,2
1992-02	52,0	51,0	57,2	50,5	60,8	58,8	60,7	56,0	54,8	55,9
Gj. sn. per år	4,3	4,2	4,6	4,2	4,9	4,7	4,9	4,5	4,5	4,5
Årslønn 2002	kr. 273 500	kr. 288 700	kr. 286 000	kr. 237 600	-	kr. 399 800	kr. 363 700	kr. 311 300	kr. 347 500	kr. 263 300

Tabell 9.10 forts.

År	Staten					Kommunene				
	Hotell- og rest. ³⁾	Forsikring	Forretningsm. tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾	Skoleverket	I alt Helse	Forretn. drift ⁴⁾	
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0
1996-97	4,0	5,5	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	4,0	2,4
1997-98	6,2	7,3	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	5,9	-
1998-99	4,1	4,3	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-
1999-00	4,4	3,9	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-
2000-01	3,6	4,2	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-
2001-02	5,6	6,0	5,2	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	-	-
1992-02	45,2	56,7	52,7	51,4	52,0	44,3	57,8	48,5	-	-
Gj. sn. per år	3,8	4,6	4,3	4,2	4,3	3,7	4,7	4,0	-	-
Årslønn 2002	-	kr. 379 800	kr. 376 500	kr. 313 400	kr. 308 400	kr. 307 200	kr. 331 700	kr. 264 400	-	-

¹⁾ Vekstallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og for hotell- og restaurantvirksomhet.

For de andre er de for heltidsansatte.

²⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³⁾ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁴⁾ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikken tellingsdtpunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

⁵⁾ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for årene etter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 9.11 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn⁷⁾ per 1.9/1. 10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper²⁾ og næring¹⁾. Kroner og prosent. 1997-2002

	Prosentande- ler av utvalget	Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10
	2002	1998	1999	2000	2001	2002	1997-2002	2002
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>								
Industri i alt	14	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	25,4	270 700
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	10	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	29,4	293 100
Varehandel i alt	12	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	27,7	282 500
Finanstjenester i alt ⁴⁾	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	31,6	332 300
Skoleverket i alt	1	9,9	0,6	11,5	3,8	8,6	38,9	328 900
Staten i alt ⁵⁾	4	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	26,3	269 000
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾⁹⁾	8	9,1	1,1	4,7	5,4	8,0	31,4	245 800
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>								
Industri i alt	66	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	28,2	293 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	73	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	30,9	299 700
Varehandel i alt	70	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	27,6	297 600
Finanstjenester i alt ⁴⁾	57	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	29,2	347 700
Skoleverket i alt	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	42,3	306 100
Staten i alt ⁵⁾	42	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	29,1	290 700
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾⁹⁾	49	7,9	1,3	4,4	4,7	7,1	27,9	256 900
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning</i>								
Industri i alt	26	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	29,8	301 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	-	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	37,0	311 900
Varehandel i alt	26	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	29,8	301 200
Finanstjenester i alt ⁴⁾	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	29,1	332 800
Skoleverket i alt	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	39,3	321 900
Staten i alt ⁵⁾	8	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	30,5	284 600
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾⁹⁾	-	6,0	0,4	4,1	3,8	7,7	23,8	257 100
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, til og med 4 år</i>								
Industri i alt	12	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	37,4	415 500
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	31,2	409 800
Varehandel i alt	13	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	37,2	419 000
Finanstjenester i alt ⁴⁾	33	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	25,6	456 400
Skoleverket i alt	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	39,8	341 900
Staten i alt ⁵⁾	27	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	30,1	325 100
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾⁹⁾	36	6,9	2,2	5,3	5,0	6,3	28,3	302 700

Tabell 9.11 forts.

	Prosentande-	Vekst i prosent fra året før						Samlet	Årslønn
	ler av utvalget							vekst	1.9/1.10
	2002	1998	1999	2000	2001	2002	1997-2002	2002	
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>									
Industri i alt	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	38,7	522 000	
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	21,4	502 600	
Varehandel i alt	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	35,5	509 200	
Finanstjenester i alt ⁴⁾	7	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	23,7	569 200	
Skoleverket i alt	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	37,6	388 500	
Staten i alt ⁵⁾	26	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	30,5	382 800	
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,3	25,9	364 500	

¹⁾ NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell- og restaurantvirksomhet (1997-2000), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

²⁾ NOS Standard for utdanningsgruppering.

³⁾ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU

⁴⁾ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁵⁾ Veksten fra 2001 til 2002 er eksklusive statlige sykehus.

⁷⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger.

⁸⁾ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

⁹⁾ Veksttallet for 2001-2002 omfatter ikke ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.12 Gjennomsnittlig lønn¹⁾ per årsverk²⁾ 1.9/1.10 og vekst fra året før etter næring³⁾ og utdanningsgrupper⁴⁾. Kroner og prosent. 1997-2002

Ansatte med i under- søkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før						Samlet vekst 1997-2002
	2002	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000	2001	2002	
Næring og utdanningsnivå													
<i>Industri i alt</i>	146 102	238 400	255 500	267 400	279 200	291 000	309 700	7,2	4,7	4,4	4,2	6,4	29,9
Utdanning på grunnskolenivå	20 837	214 400	229 500	236 600	246 300	254 900	269 200	7,1	3,1	4,1	3,5	5,6	25,6
Utdanning på videregående skolenivå	96 784	227 700	244 400	254 800	265 600	276 200	291 900	7,3	4,3	4,2	4,0	5,7	28,2
Av dette:													
Fagutdanning ⁵⁾	36 625	231 900	249 800	262 400	274 000	285 800	300 900	7,7	5,1	4,4	4,3	5,3	29,8
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	17 267	299 900	326 700	348 900	367 700	386 400	411 700	8,9	6,8	5,4	5,1	6,6	37,3
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6 520	374 100	408 900	433 000	458 900	483 300	519 700	9,3	5,9	6,0	5,3	7,5	38,9
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	4 694	233 700	243 500	246 200	248 700	254 300	271 500	4,2	1,1	1,0	2,2	6,8	16,2
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	42 236	236 400	253 300	265 800	277 400	290 200	307 600	7,2	4,9	4,3	4,6	6,0	30,2
Utdanning på grunnskolenivå	4 288	226 100	242 300	254 300	264 400	276 200	291 800	7,1	5,0	4,0	4,5	5,7	29,1
Utdanning på videregående skolenivå	30 747	228 700	245 000	257 600	269 700	282 900	299 200	7,1	5,1	4,7	4,9	5,7	30,8
Av dette:													
Fagutdanning ⁵⁾	16 026	227 700	246 900	263 800	277 900	293 700	311 800	8,5	6,8	5,3	5,7	6,2	37,0
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	3 435	311 400	328 300	343 600	359 600	378 800	406 700	5,4	4,6	4,7	5,3	7,4	30,6
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	927	413 900	414 300	427 200	454 300	475 600	501 100	0,1	3,1	6,3	4,7	5,4	21,1
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2 839	231 600	246 200	256 100	261 000	271 800	286 000	6,3	4,0	1,9	4,1	5,2	23,5

Tabell 9.12 forts.

	Ansatte med i under- søkelsen	Årslønn per 1.9/1.10					Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst 1997-2002		
		2002	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000		2001	2002
Næring og utdanningsnivå														
<i>Varehandel i alt</i>	140 057	231 900	247 800	259 100	271 000	286 400	300 200	300 200	6,9	4,6	4,6	5,7	4,8	29,4
Utdanning på grunnskolenivå	18 440	211 900	225 400	234 500	241 100	260 600	267 300	267 300	6,4	4,0	2,8	8,1	2,6	26,2
Utdanning på videregående skolenivå	99 073	223 900	237 300	248 000	260 000	273 400	284 300	284 300	6,0	4,5	4,8	5,2	4,0	27,0
Av dette:														
Fagutdanning ⁵⁾	16 539	219 800	236 400	250 500	264 900	280 700	292 400	292 400	7,5	6,0	5,8	6,0	4,2	33,0
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14 585	285 800	313 900	333 500	355 900	382 200	402 800	402 800	9,9	6,2	6,7	7,4	5,4	40,9
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2 510	362 600	401 700	426 500	444 700	482 800	503 900	503 900	10,8	6,2	4,3	8,6	4,4	39,0
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	5 449	244 600	244 100	241 700	243 000	253 400	269 400	269 400	-0,2	-1,0	0,6	4,3	6,3	10,1
<i>Finanstjenester i alt</i> ⁶⁾	41 709	283 900	306 800	318 900	335 200	368 800	391 100	391 100	8,1	4,0	5,1	6,7	6,0	33,5
Utdanning på grunnskolenivå	1 331	237 100	256 800	264 800	277 800	301 600	322 600	322 600	8,3	3,1	4,9	5,6	7,0	32,3
Utdanning på videregående skolenivå	24 806	257 800	276 900	288 100	300 000	319 400	340 600	340 600	7,4	4,1	4,1	4,5	6,7	29,7
Av dette:														
Fagutdanning ⁵⁾	1 084	245 600	267 700	273 900	287 600	310 100	329 400	329 400	9,0	2,3	5,0	4,7	6,2	30,3
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12 607	336 200	361 700	371 300	391 700	436 000	452 400	452 400	7,6	2,7	5,5	6,6	3,8	28,9
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2 561	433 200	463 000	467 100	510 700	547 600	569 700	569 700	6,9	0,9	9,3	7,7	4,0	32,1
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	404	317 400	346 000	370 000	390 500	417 000	394 800	394 800	9,0	6,9	5,5	10,3	-5,3	28,5

Tabell 9.12 forts.

Ansatte med i under- søkelsen	Årslønn per 1.9/1.10						Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst 1997-2002	
	2002	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000	2001		2002
Næring og utdanningsnivå													
<i>Kommune i alt⁷⁾</i>	287 913	-	-	-	-	252 400	271 200	-	-	-	-	7,5	-
Utdanning på grunnskolenivå	29 658	-	-	-	-	222 400	241 600	-	-	-	-	8,7	-
Utdanning på videregående skolenivå	165 722	-	-	-	-	236 400	254 900	-	-	-	-	7,9	-
Av dette:		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fagutdanning ⁵⁾	30 816	-	-	-	-	236 900	255 500	-	-	-	-	7,8	-
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	76 565	-	-	-	-	280 800	299 200	-	-	-	-	6,5	-
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁸⁾	11 109	-	-	-	-	344 200	361 600	-	-	-	-	5,0	-
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	4 859	-	-	-	-	261 700	266 800	-	-	-	-	2,0	-

1) Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

2) Omfatter både heltids og deltidsansatte der deltidsansatte er omregnet til heltidsekvivalenter

3) NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell- og restaurantvirksomhet (1997-2000), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

4) NOS Standard for utdanningsgruppering

5) Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

6) Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

7) Veksttallet for 2001-2002 omfatter ikke ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus

8) Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.13 Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ per heltidsekvivalent²⁾ for deltidsansatte i utvalgte næringer³⁾ 1997-2002.

	Deltidsansatte med i undersøkelsen	Årslønn per 1. september/1. oktober					Vekst i prosent fra året før					Samlet vekst 1997-2002		
		2002	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000		2001	2002
Industri i alt	12 067	208 300	224 000	231 300	250 500	254 400	269 200	200	7,5	3,3	8,3	1,6	5,8	29,2
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	1 967	217 500	226 100	238 500	246 400	262 900	280 800	800	4,0	5,5	3,3	6,7	6,8	29,1
Varehandel i alt	52 802	182 200	193 100	202 800	208 900	222 800	230 100	100	6,0	5,0	3,0	6,7	3,3	26,3
Finanstjenester i alt ⁴⁾	6 083	229 700	249 300	258 400	264 100	294 500	314 800	800	8,5	3,7	2,2	11,5	6,9	37,0

¹⁾ Gjennomsnittlig beregnet årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾ Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsførtjenesten per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de deltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for den deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³⁾ NOS Standard for næringsgrupper

⁴⁾ Omfatter bank- og forsikringsvirksomhet og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.14 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring¹⁾ og utdanning²⁾, herunder fagutdanning³⁾. Heltidsansatte. 1997-2002

	1997	1998	1999	2000	2001 gml	2001 ny	2002	Årslønn menn ⁷⁾ 2002	Årslønn kvinner ⁷⁾ 2002
<i>Industri i alt</i>	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2		88,2	319 500	281 800
Utdanning på grunnskolenivå	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9		89,1	277 800	247 400
Utdanning på videregående skole- nivå	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4		89,6	299 400	268 200
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1		92,3	303 300	279 900
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2		83,8	431 300	361 400
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9		81,4	541 000	440 600
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7		93,8	309 400	290 100
Utdanning på grunnskolenivå	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9		85,9	294 500	252 900
Utdanning på videregående skole- nivå	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6		93,4	300 600	280 900
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4		90,7	312 300	283 300
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3		78,5	420 200	329 900
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4		81,0	511 400	414 100
<i>Varehandel i alt</i>	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8		83,6	331 800	277 400
Utdanning på grunnskolenivå	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6		85,4	294 800	251 900
Utdanning på videregående skole- nivå	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0		84,2	311 200	261 900
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0		85,3	300 700	256 500
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8		77,8	448 800	349 000
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1		81,0	542 600	439 700
<i>Finanstjenester i alt⁴⁾</i>	74,4	74,2	75,2	75,1	73,1		73,4	454 800	333 700
Utdanning på grunnskolenivå	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7		79,4	375 900	298 400
Utdanning på videregående skole- nivå	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2		78,6	392 400	308 300
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5		79,9	361 700	289 100
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2		76,0	500 100	380 100
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5		78,2	604 600	472 500
<i>Statsansatte i alt⁵⁾</i>	89,9	89,6	89,7	88,6	88,9	89,0	89,2	337 000	300 700
Utdanning på grunnskolenivå	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	90,4	92,6	277 200	256 800
Utdanning på videregående skole- nivå	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	89,0	88,5	303 400	268 500
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	89,0	289 500	257 600

Tabell 9.14 forts.

	1997	1998	1999	2000	2001 gml	2001 ny	2002	Årslønn menn ⁷⁾ 2002	Årslønn kvinner ⁷⁾ 2002
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	90,9	91,2	336 500	307 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,2	395 700	356 900
<i>Skoleverket i alt</i>	<i>93,6</i>	<i>93,7</i>	<i>94,1</i>	<i>94,0</i>	<i>94,5</i>		<i>95,4</i>	<i>354 900</i>	<i>338 500</i>
Utdanning på grunnskolenivå	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Utdanning på videregående skolenivå	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0		91,4	318 900	291 500
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1		87,9	328 900	289 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5		96,4	349 400	336 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7		95,9	394 800	378 700
<i>Kommune i alt⁸⁾ (Heltidsansatte)</i>	<i>87,9</i>	<i>87,6</i>	<i>87,3</i>	<i>87,9</i>	<i>87,6</i>	<i>91,5</i>	<i>92,4</i>	<i>292 900</i>	<i>270 700</i>
Utdanning på grunnskolenivå	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	91,4	92,7	256 300	237 700
Utdanning på videregående skolenivå	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,6	92,9	268 700	249 500
Av dette									
Fagutdanning ³⁾	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,5	92,2	265 600	244 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	90,8	91,7	321 400	294 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁶⁾	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	91,6	92,1	376 700	346 900
<i>Kommune i alt⁸⁾ (Heltid + deltidsansatte)</i>							<i>91,4</i>	<i>290 000</i>	<i>265 200</i>
Utdanning på grunnskolenivå							93,2	255 000	237 700
Utdanning på videregående skolenivå							94,4	266 400	251 500
Av dette									
Fagutdanning ³⁾							93,9	265 200	249 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år							92,5	317 500	293 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁶⁾							91,7	375 500	344 100

¹⁾ NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell- og restaurantvirksomhet (1997-2000), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

²⁾ NOS Standard for utdanningsgruppering.

³⁾ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁴⁾ Nye tall for 2001.

⁵⁾ Eksklusive statlige sykehus i 2001 ny og 2002.

⁶⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger.

⁷⁾ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

⁸⁾ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert fra 2001.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 9.15 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning³⁾, herunder fagutdanning¹⁾ og næring²⁾. Heltidsansatte. 1997-2002

	1997	1998	1999	2000	2001 gml	2001 ny	2002	Årslønn ⁷⁾ menn 2002	Årslønn ⁷⁾ kvinner 2002
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>									
Industri i alt	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9		89,1	277 800	247 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9		85,9	294 500	252 900
Varehandel i alt	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6		85,4	294 800	251 900
Finanstjenester i alt ⁴⁾	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7		79,4	375 900	298 400
Skoleverket i alt	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Staten i alt ⁵⁾	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	90,4	92,6	277 200	256 800
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	91,4	92,7	256 300	237 700
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>									
Industri i alt	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4		89,6	299 400	268 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6		93,4	300 600	280 900
Varehandel i alt	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0		84,2	311 200	261 900
Finanstjenester i alt ⁴⁾	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2		78,6	392 400	308 300
Skoleverket i alt	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0		91,4	318 900	291 500
Staten i alt ⁵⁾	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	89,0	88,5	303 400	268 500
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,6	92,9	268 700	249 500
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning</i>									
Industri i alt	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1		92,3	303 300	279 900
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4		90,7	312 300	283 300
Varehandel i alt	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0		85,3	300 700	256 500
Finanstjenester i alt ⁴⁾	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5		79,9	361 700	289 100
Skoleverket i alt	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1		87,9	328 900	289 100
Staten i alt ⁵⁾	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	89,0	289 500	257 600
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,5	93,2	261 800	243 900
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>									
Industri i alt	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2		83,8	431 300	361 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3		78,5	420 200	329 900
Varehandel i alt	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8		77,8	448 800	349 000
Finanstjenester i alt ⁴⁾	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2		76,0	500 100	380 100
Skoleverket i alt	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5		96,4	349 400	336 700
Staten i alt ⁵⁾	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	90,9	91,2	336 500	307 000
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	90,8	91,7	321 400	294 900

Tabell 9.15 forts.

					2001	2001	Årslønn ⁷⁾	Årslønn ⁷⁾	
					gml	ny	menn	kvinner	
	1997	1998	1999	2000			2002	2002	2002
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>									
Industri i alt	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9		81,4	541 000	440 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4		81,0	511 400	414 100
Varehandel i alt	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1		81,0	542 600	439 700
Finanstjenester i alt ⁴⁾	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5		78,2	604 600	472 500
Skoleverket i alt	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7		95,9	394 800	378 700
Staten i alt ⁵⁾	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,2	395 700	356 900
Kommunal og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁸⁾⁶⁾	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	91,6	92,1	376 700	346 900

¹⁾ Se fotnote 3 vedleggstabell 9.14

²⁾ NOS Standard for næringsgrupper. Se fotnote 1 vedleggstabell 9.14

³⁾ NOS standard for utdanningsgruppering.

⁴⁾ Nye tall for 2001.

⁵⁾ Eksklusive statlige sykehus i 2001 og 2002.

⁶⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

⁷⁾ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

⁸⁾ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert fra 2001ny

Kilde: SSB og Beregningsutvalget